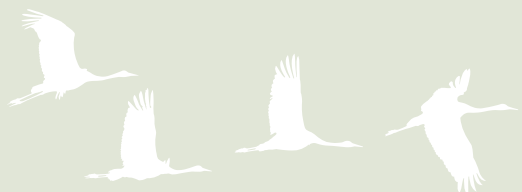

Limburgse Vogels

Een uitgave van de Vogelstudiegroep van het
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

JAARGANG 24 | EDITIE

2014

Colofon

Limburgse Vogels bestaat sinds maart 1989 en is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt minimaal éénmaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie

Nicole Reneerkens (eindredactie), Jan Joost Bakhuizen, Karin Linders, Jan Erik Kikkert, Fred Hustings, Patrick Palmen, Jules Bos, Rob van der Laak, Carlo van Seggelen, Joris Verhees. Redactie Limburgse Vogels, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, e-mail: secretariaat@ limburgsevogels.nl

Fotoredactie

Patrick Palmen, tel. 06-46212897, e-mail: fotoredactie@ limburgsevogels.nl

Redactie Adviesraad

Boena van Noorden, Arjan Ovaa

Opmaak

Ivo Meeuwissen

Figuren en diagrammen

Jan Erik Kikkert, Ivo Meeuwissen

Druk

Strijbos Graphic Group, Waalre

Abonnementenadministratie

Nieuwe abonnementen, wijzigingen, opzeggingen en/of klachten kunnen schriftelijk worden doorgegeven aan de abonnementenadministratie Limburgse Vogels, p/a Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond of via e-mail: kantoor@nhgl.nl

Kosten jaarnummer

Editie 2014 is inclusief verzendkosten te bestellen voor € 15,00. Niet-leden van het NHGL betalen € 17,50, voor bedrijven, instellingen, verenigingen € 20,00 inclusief verzendkosten. Overmaken via NL92 INGB 0001 1342 34 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg o.v.v. 'Limburgse Vogels 2014'. Voor België gelden dezelfde bedragen eveneens onder vermelding van Limburgse Vogels 2014 en IBAN NL92 INGB 0001 1342 34 en BIC: INGBNL2A. De afhaalprijs voor leden is € 12,50 op het kantoor van het NHGL in Roermond en tijdens presentaties en markten.

Dit nummer werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg.

provincie limburg

Foto omslag

Draaihals, Elba, Grevenbicht, 3 mei 2012 (Ran Schols)

20 jaar natuurontwikkeling en broedvogelmonitoring in het Zuidelijk Maasdal

Gijs Kurstjens, André van Kleunen, Jan Joost Bakhuizen & Jan Willem Vergeer

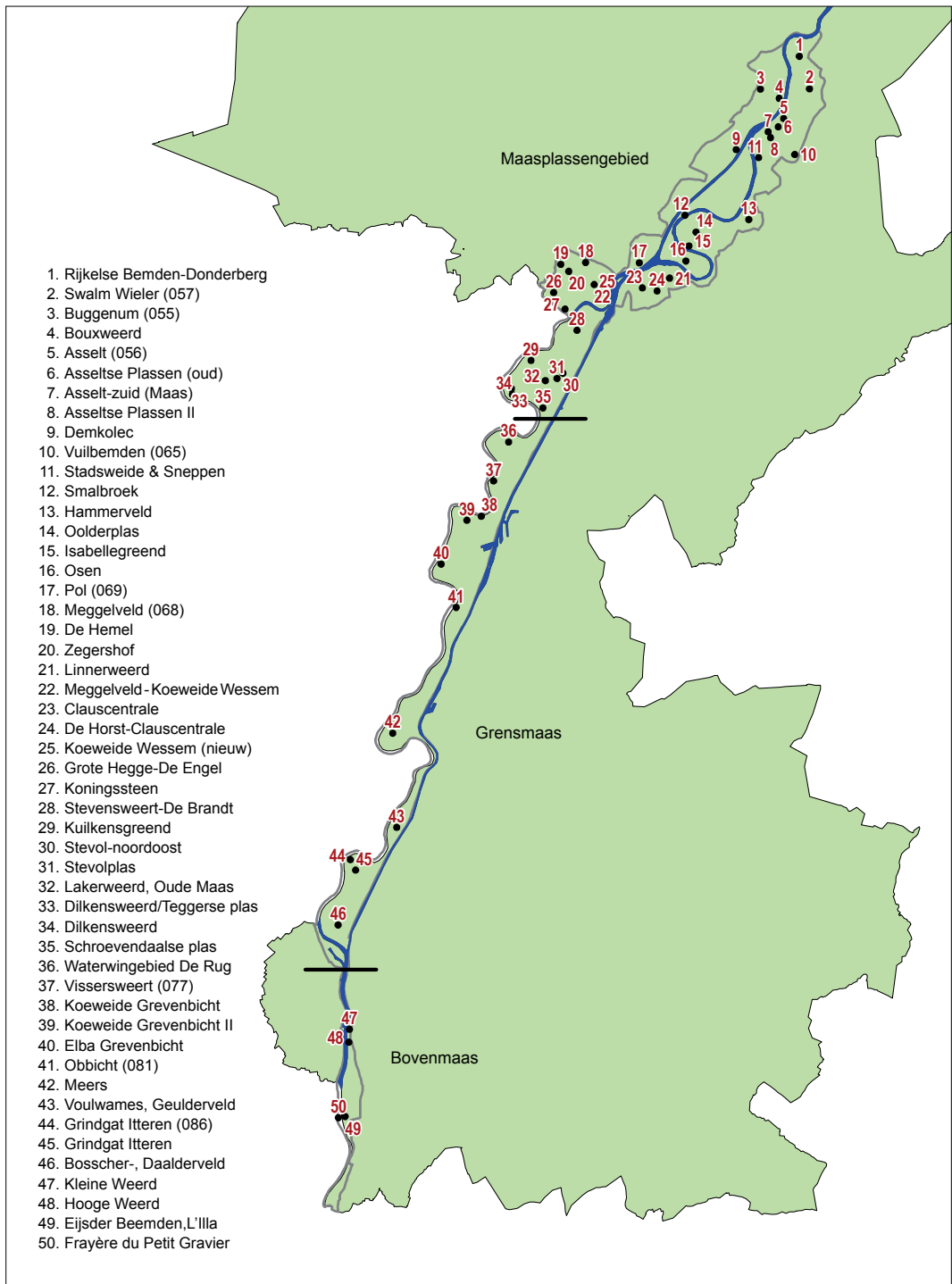
Krakeend, Eijsder Beemden, 3 maart 2012 (K. Lemmens)

Vanaf het begin van de jaren negentig is er geïnvesteerd in tal van natuurontwikkelingsprojecten in het Zuidelijk Maasdal; het grensoverschrijdende traject van de Maas tussen Eijsden en Beesel. Een van de bekendste projecten betreft het Grensmaasproject, dat toen in voorbereiding was na het uitkomen van de studie 'Toekomst voor een grindrivier' (Stroming, 1991). In enkele gebieden zoals Koningssteen bij Thorn en Hochter Bampd bij Neerharen (B) werd door Stichting Ark geëxperimenteerd met de ontwikkeling van riviernatuur onder invloed van overstroming en begrazing. Dit was de aanleiding om vanaf 1994/1995 de veranderingen in de broedvogelbevolking van het Zuidelijk Maasdal intensiever te gaan volgen (Kurstjens & Gabriëls, 1997). Intussen is deze monitoring in veel gebieden al 20 jaar uitgevoerd!

De laatste rapportage over dit gebied gaat over het jaar 2004 (Kurstjens & van der Weide, 2005). Dit artikel geeft een actualisatie van de ontwikkelingen in de broedvogelbevolking in het Zuidelijk Maasdal. We doen dit aan de hand van soortgroepen en voorbeeldsoorten; zowel zeldzaamheden, kolonievogels als indicatieve soorten. Volgend jaar willen we de langjarige ontwikkeling van de broedvogels in twee natuurontwikkelingsgebieden er uitlichten; een langs de Grensmaas (Meers) en een langs de Maasplassen (Isabellelgreend).

Het onderzoeksgebied

Dit gebied beslaat grotendeels het winterbed van de Maas tussen Eijsden en Beesel (figuur 1). Hierin kunnen drie deelgebieden worden onderscheiden: de

Figuur 1. Overzichtskaart van het studiegebied Zuidelijk Maasdal met de onderzochte broedvogeltelgebieden tussen 1995 en 2013 (BMP-plots). De nummers tussen haakjes verwijzen naar provinciale telplots.

gestuwde **Bovenmaas** tussen Eijsden en Borgharen, de ongestuwde **Grensmaas** tussen Borgharen en Roosteren en het **Maasplassengebied** tussen Roosteren en Beesel, waar de rivierdynamiek gedempt is door stuwen. Voor een uitgebreide landschaps-ecologische beschrijving van deze drie riviertrajecten wordt verwezen naar Kurstjens *et al.*, 2008.

Op weg naar een rivierpark Maasvallei

De afgelopen 25 jaar is veel natuurwinst geboekt in het Zuidelijk Maasdal. De oppervlakte beschermde natuur aan Nederlandse zijde groeide van circa 20 ha in 1990 via circa 700 ha in 1998-2000 – vooral in het Maasplassengebied – (Peters & Kurstjens, 2008) tot meer dan 1700 ha in 2014. De laatste jaren zijn grote projecten in ontwikkeling waaronder de nevengeul Stadsweide bij Roermond en de Lus van Linne. Ook de eerste Grensmaasprojecten bij Borgharen en Itteren staan op het punt om opgeleverd te worden als natuurterrein. Aan de Belgische rivieroever lagen begin jaren negentig al enkele bosrijke natuurgebieden zoals Hochter Bampd en het Vijverbroek en is het areaal natuurgebied ook uitgebreid met gebieden als Maaswinkel, Kerkeweerd-Negenoord en Bichterweerd.

Beschrijving broedvogelonderzoek in het Zuidelijk Maasdal

In het gebied liggen 50 monitoringplots (tabel 1), die volgens de BMP-methode van Sovon (van Dijk & Boele, 2011) in de periode 1994-2013 meerdere jaren zijn onderzocht op broedvogels, volgens de variant waarbij alleen de meer bijzondere soorten werden geteld (BMP-B) of de variant waarbij alle soorten werden geteld (BMP-A). Dat laatste geldt maar voor een zeer beperkt aantal plots. De tellingen werden vooral uitgevoerd door vrijwilligers. Een deel van de plots maakte deel uit van het Provinciale Broedvogelmeetnet Limburg met een iets extensievere telmethode. Die gebieden werden door professionele onderzoekers via drie vroege ochtendbezoeken gedurende het seizoen geteld. Van kolonievogels en zeldzame soorten in het Zuidelijk Maasdal is getracht om jaarlijks een compleet beeld te krijgen van het voorkomen.

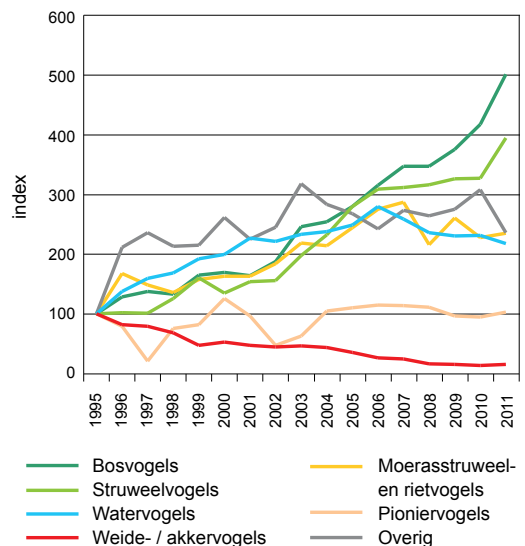
Trendberekening

De aantalsontwikkeling van alle soorten is statistisch beoordeeld met het programma TRIM (Pannekoek & van Strien, 2001) op basis van de teldata van de

BMP-plots en de kolonies; en voor zeldzame soorten de aantalsontwikkeling voor het gehele Zuidelijk Maasdal. Dit is gedaan voor de periode 1995-2011. De jaren 2012 en 2013 zijn niet meegenomen in deze berekeningen, omdat van die jaren veel te weinig tellingen beschikbaar waren van veel soorten (slechts ongeveer een derde van het totale aantal plots is toen geteld, zie tabel 1). Van elke soort is voor alle jaren een indexwaarde als relatieve maat voor het aantal broedterritoria berekend en de trendrichting voor de gehele periode bepaald.

Ontwikkelingen in de vogelbevolking van verschillende terreintypen

Een manier om veranderingen in de broedvogelbevolking te analyseren in relatie tot terreineigenschappen is door vogelsoorten in ecologische groepen van overeenkomende terreineisen in te delen (Sierdsema, 1995). In dit geval zijn de volgende groepen uitgewerkt: watervogels, vogels van natte ruigten, struweelvogels, bosvogels en weide- en akkervogels. Door de indexwaarden van de bij een groep horende soorten geometrisch te middelen kan de groepstrend in beeld worden gebracht (figuur 2). Daarnaast wordt een aantal voorbeeldsoorten van deze terreintypen nader besproken. Pioniervogels worden bij de kolonievogels en zeldzame soorten besproken.

Figuur 2. De aantalsontwikkeling tussen 1995 en 2011 van verschillende soortgroepen in het Zuidelijk Maasdal.

Tabel 1. Overzicht van alle plots in het Zuidelijk Maasdal die tussen 1994 en 2013 meerjarig zijn geteld met informatie over oppervlakte, start natuurontwikkeling, beheerder en tellers.

plotnr	naam gebied	BMP type	opp. in ha.	start natuurontwikkeling	beheerder	teller 1	teller 2
799	Koningssteen	A	48	1989	Natuurmonumenten	Gijs Kurstjens	Frans Schepers
1236	De Horst-Clausentrale	A	16	1994	particulier	Gijs Kurstjens	Henk-Jan Ottens
1237	Dilkenweerd	A	42	1992	Natuurmonumenten	Jos Bontemps	Gijs Kurstjens
1238	Isabellegreend	A	52	1994	Limburgs Landschap	Frank Oelmeijer	Johan van den Kieboom
1589	Stevensweert-De Brandt	B	330	1996	Natuurmonumenten	Jo Vrehan	Ton Cuijpers
1590	Lakerweerd, Oude Maas	B	849		Natuurmonumenten	Nicole Reneerkens	Jeroen Reneerkens
1599	Koeweide Grevenbicht	B	424		particulier	Hub Corten	
1609	Linenweerd	B	188		particulier	Nicky Hulbosch	Lei Hulbosch
1659	Grintgat Itteren	B	184		Natuurmonumenten	Ludy Verheggen	Walther van der Coelen
1660	Boscher, Daalderveld	B	364		Natuurmonumenten	Walther van der Coelen	Jan Joost Bakhuizen
1661	Grote Hegge-De Engel	B	124		particulier	Gijs Kurstjens	Frans Schepers
1662	Oolderplas (oud)	B	264		Limburgs Landschap	J.P.C. van der Steen	John Hannen
1663	Clausentrale	B	217		particulier	Gijs Kurstjens	Henk-Jan Ottens
1664	Bouxweerd	B	80	2000	Staatsbosbeheer	Bob Meeuwissen	Ivo Meeuwissen
1665	Demkolec	B	24		particulier	Bob Meeuwissen	Dennis Meeuwissen
1666	Rijkelse Bemden-Donderberg	B	190	1996	Staatsbosbeheer	Wiel Aelen	Thé Bors
1667	Stadsweide & Sneppen	B	113	2006	Staatsbosbeheer	Jacob van der Weele	Leo Koster
1668	Asseltse Plassen (oud)	B	190		particulier	Jan Boeren	Gijs Kurstjens
1669	Osen	B	263	1997	Limburgs Landschap	Gijs Kurstjens	Geert Peeters
1670	Meggelveld-Koeweide Wessem	B	164	1996	Natuurmonumenten	Jac Bosch	Joep Gielen
1671	Meers	B	143	1997	Natuurmonumenten	Herman van Mulken	
1672	Voulwames, Geulderveld	B	173		particulier	Jacques Ummels	Math Dolmans
1710	Frayère du Petit Gravier	B	12	1992	particulier	Walther van der Coelen	
1967	Kleine Weerd	B	9	1994	Limburgs Landschap	Minne Feenstra	Lydia Lippens
2100	Waterwingebied De Rug	B	203		Staatsbosbeheer	J.C. Beckers	Paul de Winden
2190	Eijsder Beemden, L'Ilila	A	90	1994	Limburgs Landschap	Wim Ganzevles	Jaap Stoffels
2586	Oolderplas (nieuw)	B	264		Limburgs Landschap	J.P.C. van der Steen	John Hannen
2587	Smalbroek	B	57	1996	Limburgs Landschap	J.P.C. van der Steen	Math Bouts
2589	Hooge Weerd	B	17		Limburgs Landschap	Karel Lemmens	Marcel Bonder
2592	Asselt-zuid (Maas)	B	92	2003	Staatsbosbeheer	Paul de Winden	Jacob van der Weele
2593	De Hemel	B	27		particulier	Peter Joossen	
2594	Dilkenweerd/Teggerse plas	B	91	1996	Natuurmonumenten	Nicole Reneerkens	
2595	Kuilkengreend	B	123		Natuurmonumenten	Ton Leurs	Frans Lebens
2596	Schroevendaalse plas	B	124	1996	Natuurmonumenten	Dennis Jeurissen	
2684	Stevol-noordoost	B	31	1997	Natuurmonumenten	Geert Peeters	
2816	Zegershof	B	43		particulier	Peter Joossen	
2818	Hammerveld	B	46		Gemeente Roermond	Math Bouts	
3098	Koningssteen	B	48	1989	Natuurmonumenten	Peter Joossen	Wim Cox
3190	Koeweide Wessem (nieuw)	B	117	1996	Natuurmonumenten	Jac Bosch	
3295	Buggenum (055)	B	38		particulier	Provincie Limburg	
3296	Asselt (056)	B	70		particulier	Provincie Limburg	
3297	Swalm Wieler (057)	B	29	1990	Staatsbosbeheer	Provincie Limburg	
3305	Vuilbemden (065)	B	17		Staatsbosbeheer	Provincie Limburg	
3308	Meggelveld (068)	B	17	1996	Natuurmonumenten	Provincie Limburg	
3309	Pol (069)	B	63	1996	Limburgs Landschap	Provincie Limburg	
3317	Vissersweert (077)	B	40		Natuurmonumenten	Provincie Limburg	Hans Govers
3321	Obbicht (081)	B	29		particulier	Provincie Limburg	
3326	Grindgat Itteren (086)	B	39		particulier	Provincie Limburg	
3449	Elba Grevenbicht	B	77	1996	Natuurmonumenten	J.C. Beckers	
4127	Koeweide Grevenbicht II	B	197		Natuurmonumenten	Hub Corten	
4608	Stevolplas	A	183	1997	Natuurmonumenten	Tjeu Vossen	Nicole Reneerkens
4625	Asseltse Plassen II	B	109	2003	Staatsbosbeheer	Paul de Winden	

Vervolg Tabel 1. Overzicht van alle plots in het Zuidelijk Maasdal die tussen 1994 en 2013 meerjarig zijn geteld met informatie over oppervlakte, start natuurontwikkeling, beheerder en tellers.

plotnaam telgebied	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	
799 Koningsteen	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓														
1236 De Horst-Clauscentrale	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓												
1237 Dilkensweerd	✓	✓	✓	✓	✓	✓															
1238 Isabellegreend	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1589 Stevensweert-De Brandt	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1590 Lakerweerd, Oude Maas		✓	✓	✓	✓	✓															
1599 Koeweide Grevenbicht			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓									
1609 Linnenweerd	✓	✓	✓	✓	✓					✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓				
1659 Gringtat Itteren		✓	✓		✓																
1660 Bosscher, Daalderveld		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓										
1661 Grote Hegge-De Engel	✓	✓	✓	✓	✓																
1662 Oolderplas (oud)	✓	✓	✓	✓						✓											
1663 Clauscentrale	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓												
1664 Bouxweerd	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1665 Demkolec			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1666 Rijkelse Bemden-Donderberg		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
1667 Stadsweide & Sneppen	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓						✓				
1668 Asseltse Plassen (oud)	✓	✓	✓	✓	✓																
1669 Osen		✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓	✓					✓				
1670 Meggelveld-Koeweide Wessem		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓												
1671 Meers		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
1672 Voulwames, Geulderveld			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓												
1710 Frayère du Petit Gravier	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓														
1967 Kleine Weerd	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓							✓			✓
2100 Waterwingebied De Rug					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2190 Eijsder Beemden, L'Ille	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
2586 Oolderplas (nieuw)							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2587 Smalbroek							✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓					
2589 Hooge Weerd							✓	✓	✓	✓	✓										
2592 Asselt-zuid (Maas)							✓	✓	✓		✓										
2593 De Hemel							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
2594 Dilkensweerd/Teggerse plas							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓					
2595 Kuilengreend							✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2596 Schroevendaalse plas							✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2684 Stevol-noordoost						✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓								
2816 Zegershof								✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
2818 Hammerveld								✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3098 Koningsteen					✓					✓	✓	✓	✓				✓	✓	✓	✓	✓
3190 Koeweide Wessem (nieuw)										✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3295 Buggenum (055)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3296 Asselt (056)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3297 Swalm Wieler (057)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓				
3305 Vuilbemden (065)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓				
3308 Meggelveld (068)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓				
3309 Pol (069)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3317 Vissersweert (077)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓					
3321 Obbicht (081)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3326 Grindgat Itteren (086)					✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
3449 Elba Grevenbicht										✓	✓	✓	✓								
4127 Koeweide Grevenbicht II													✓								
4608 Stevolplas																	✓	✓	✓	✓	✓
4625 Asseltse Plassen II																	✓	✓			
Totaal getelde plots	15	22	25	24	35	27	37	31	40	32	36	30	27	26	23	25	19	19	10	12	

Fuut, Eijsder Beemden,
17 augustus 2014
(K. Lemmens)

Watervogels

In algemene zin zien we dat watervogels, en dan vooral de grasetende soorten, langs de Maas in de afgelopen 20 jaar sterk zijn toegenomen. Recentelijk neemt de index weer wat af, hetgeen mogelijk verband houdt met het populatiebeheer van diverse soorten zomerganzen (afschot/vangst van vogels, evenals eieren schudden). Hier bespreken we twee soorten die de watervogeltrend goed kunnen illustreren: Fuut en Krakeend. Aalscholver en Blauwe Reiger komen later aan bod.

De Fuut (figuur 3a) is een typische broedvogel van visrijk open water, die in Limburg sterk geprofiteerd heeft van de toename van dit type habitat door grootschalige grindwinning. Na eerste vestigingen in het begin van de jaren zeventig in de Maasplassen, gevolgd door een explosieve stijging in de jaren tachtig, stabiliseerde de stand in de jaren negentig (Hustings *et al.*, 2006). Deze stabilisatie zien we duidelijk terug in het Zuidelijk Maasdal, waar de Maasplassen en de plassen op het traject van de Bovenmaas nog altijd een substantieel deel van de Limburgse populatie herbergen. Er zijn maximaal circa 140-150 paar aangetroffen o.a. in 1995, 2000 en 2004. De hier gevonden trend wijkt nauwelijks af van het landelijke beeld.

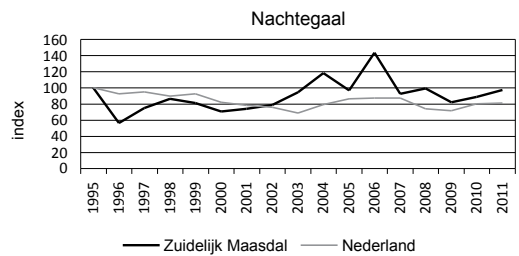
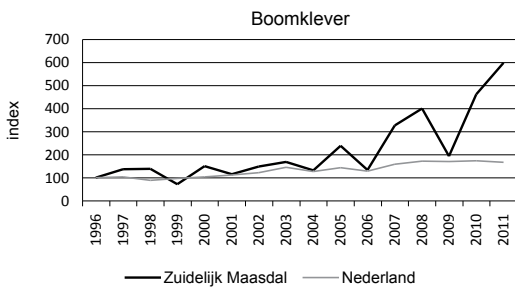
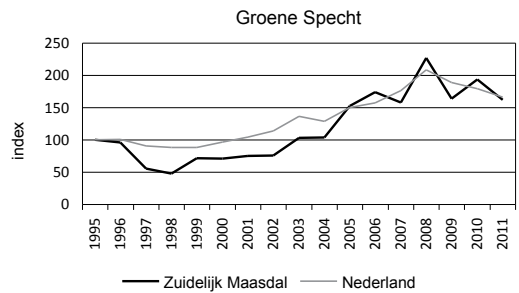
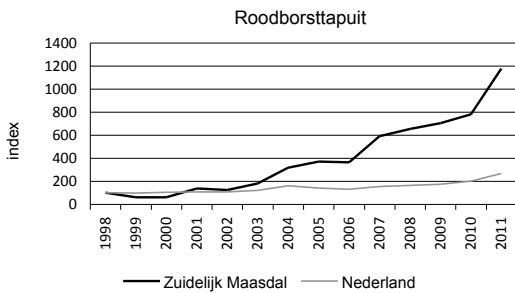
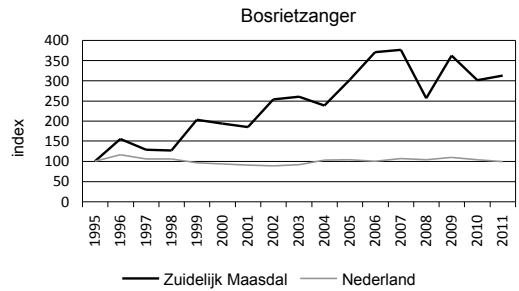
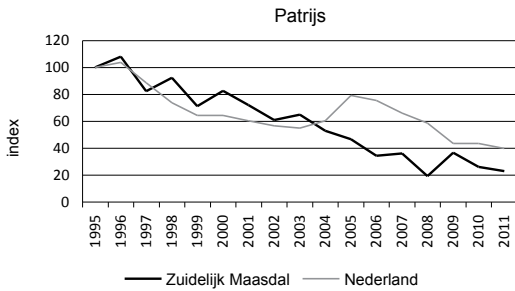
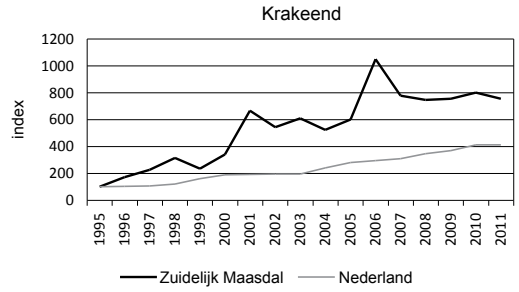
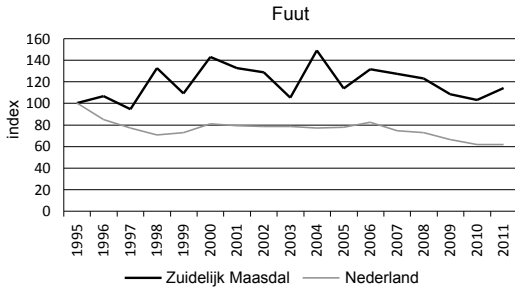
Gebieden met concentraties van meer dan 20 paar broedende Futen in het Zuidelijk Maasdal gedurende de periode 1995-2005 zijn Osen, Stevensweert-de Brandt en de Eijsder Beemden. De meest recente gegevens van deze drie gebieden wijzen op een

vrij sterke afname: 5 paar in de Eijsder Beemden in 2008, 13 paar in Osen in 2010 en 9 in De Brandt in 2012. De oorzaak van de recente afname van de Fuut is onduidelijk. Mogelijk speelt toegenomen predatie (door uitheemse zoetwaterschildpadden?) of wintersterfte door voedselgebrek een rol.

De Krakeend (figuur 3b) is vanaf het begin van de monitoring gestaag in aantal toegenomen net als in de rest van Nederland, hoewel hier de laatste jaren ook afvlakking optreedt. In het ruige en oobosrijke Maasdal is de soort intussen als broedvogel vaak talrijker dan de Wilde Eend. De aantallen zijn van 7-9 paar in 1995-1996 toegenomen naar 34 paar in 2002 en 36 paar in 2009. Vooral het centrale cluster natuurgebieden in de Maasplassen (Osen, Oolerplas) vormt een kerngebied voor deze eendensoort.

Cultuurvolgers

Zoals genoegzaam bekend vertonen weide- en akkervogels een sterk negatieve ontwikkeling, die in het Maasdal nog wat sterker lijkt dan elders in het land. Dit laatste houdt waarschijnlijk verband met het feit dat geschikte biotopen voor deze soorten verdwijnen door de omvorming van open landbouwgrond in halfopen ruige riviernatuur. Maar ook zonder natuurontwikkeling zijn de cultuurvolgers fors gekelderd door de voortschrijdende landbouwintensivering. Zo was de Grauwe Gors vóór uitvoering van het Grensmaasproject in de omgeving van Borgharen en Itteren al verdwenen (zie ook verderop). Klasisieke weidevogels zoals Grutto en Tureluur waren

Figuur 3a t/m h. De geïndexeerde trend van acht soorten in het Zuidelijk Maasdal en in Nederland gedurende de jaren 1995 t/m 2011.

overigens sowieso zeer zeldzaam langs de Maas, het gaat vooral om akkervogels. De Patrijs (figuur 3c) is een duidelijk voorbeeld van deze soortgroep. In de jaren 1995-2000 zijn circa 75-80 territoria van de Patrijs geteld. Nu is daar nog maar circa een vijfde van over en ontbreekt de soort in de meeste gebieden. Meer dan twee paren per telgebied werden na 2005 alleen vastgesteld in de Rijkse Bemden/Donderberg (o.a. 7 paar in 2009), Meers (3 paar in 2007), Waterwingebied De Rug (4 paar in 2006) en Visersweert (3 paar in 2011).

Soorten van ruigte en struweel

Vrijwel alle vertegenwoordigers van deze soortgroep doen het goed langs de Maas. Het gaat daarbij onder meer om Grasmus, Putter, Rietgors maar ook Blauwborst, Roodborsttapuit en Sprinkhaanzanger en in sommige jaren ook Kwartelkoning. Het langjarig onderzoek laat zien dat ruigten vaak maar tijdelijk geschikt blijken voor de meer bijzondere soorten (Kurstjens & van derWeide, 2001). Dit heeft te maken met vegetatiesuccessie in ruigten waardoor structuur (openheid) en soortensamenstelling veranderen. Dit heeft vooral effect op soorten als Blauwborst, Sprinkhaanzanger, maar ook Kwartelkoning, die hun voedsel overwegend op de bodem vergaren. Omdat er de komende jaren in het kader van rivierverruiming op vrij grote schaal langs de Maas wordt gewerkt, ontstaan er telkens op nieuwe locaties nieuwe kansen voor deze soortgroep.

Natte ruigte

De Bosrietzanger (figuur 3d) is wellicht het beste voorbeeld van een soort die volop heeft geprofiteerd van natuurontwikkeling in het Zuidelijk Maasdal. Deze liefhebber van ruigte op voedselrijke, vochtige gronden was al vrij sterk vertegenwoordigd in het Maasdal onder meer in de steile, ruig begroeide oevers van de Grensmaas. De stand is hier sinds 1995 verdrievoudigd, terwijl er op landelijke schaal een stabiele trend te zien is. Vaak is er sprake van een forse aantalspiek kort na het uit agrarisch gebruik nemen van natuurontwikkelingsgronden in het Maasdal, waarop enkele jaren na de verandering in beheer een afname volgt. Een goed voorbeeld hiervan is de Kleine Weerd bij Maastricht waar de aantallen groeiden van 6 in 1994 tot maar liefst 62 in 1997 (op 12 ha!) en vervolgens afnamen tot een stand van gemiddeld 26 in de jaren 1998-2003 (Bonder, 2003). Net als voor de Bosrietzanger geldt ook een sterke groei voor de Putter, die bij de start van de monitoring

nog vrijwel ontbrak. Hoewel de soort zelf doorgaans in struiken of bomen broedt, maakt hij vooral gebruik van ruigten om er te foerageren op zaden van distels en grote kaardenbol.

Struweel

Het is haast niet meer voor te stellen, maar de Roodborsttapuit (figuur 3e) was in de jaren 1994-1996 nog afwezig in het onderzoeksgebied! In 2004 werden al 30 territoria geteld met een concentratie in het waterwingebied De Rug. In 2008-2009 was dat verder opgelopen tot circa 50 territoria. De soort is overigens terug van weggeweest langs de Maas waar hij tot in de jaren zeventig vrij goed vertegenwoordigd was (Hustings, 1986) en heeft daarbij in tegenstelling tot enkele andere soorten (zoals bijvoorbeeld Paapje), wel de overstap kunnen maken van agrarisch cultuurlandschap naar ruige riviernatuur.

Broedvogels van (ooi)bos

Vogels uit deze soortgroep vertonen de sterkste stijging van alle groepen langs de Maas. Niet alleen de bestaande oobossen zijn ouder en structuurrijker geworden, de afgelopen twintig jaar is er ook veel ruimte gekomen voor het ontstaan van nieuw oobos langs de rivier. De komende jaren zal dit wel gaan veranderen. In het kader van de veiligheid (project Stroomlijn) wil Rijkswaterstaat de ontwikkeling van oobos lokaal geen kans meer geven. Dit is minder positief voor bosvogels, maar biedt wellicht meer kansen voor pioniersoorten.

De positieve trend onder bosvogels in het Maasdal wordt goed vertolkt door Groene Specht (figuur 3f) en Boomklever (figuur 3g), waarbij de trend van de eerstgenoemde soort vrijwel parallel loopt met de landelijke en die van de Boomklever in positieve zin uit de pas loopt. Dat laatste heeft er mee te maken dat Boomklevers rond 2007-2010 ook in oudere zachthoutoobossen van de Maas zijn gaan broeden zoals in Koningssteen en Osen; een geheel nieuwe ontwikkeling die vrijwel niemand in Nederland voorzien had. Tot die tijd stonden Boomklevers te boek als vogels van rijke oude loofbossen op hogere gronden. De trend van de Nachtegaal (figuur 3h), overigens meer een vogel van (ooi)bosranden, verloopt grillig maar redelijk in lijn met de landelijke ontwikkeling. Binnen het Zuidelijk Maasdal is er een duidelijke concentratie in de Zuidelijke Maasplassen en is de soort ten zuiden daarvan vrijwel afwezig hoewel er ogenschijnlijk wel vrij veel geschikt broedbiotoop aanwezig is. Het is bekend dat de soort wel langs de

Bovenmaas en Grensmaas tot in de jaren tachtig lokaal voorkwam. Hoewel de aantallen over de periode 1995-2011 uiteindelijk relatief constant zijn, hebben er binnen gebieden wel forse veranderingen plaatsgevonden. Door vegetatiesuccessie is de Nachtegaal op Koningssteen afgenomen, maar door de ontwikkeling van nieuw struweel en oobos is hij verschenen op de Isabellegreend en Osen.

Drie soorten bosvogels laten een structureel afwijkende – negatieve – trend zien: Wielewaal en Zomertortel zijn momenteel zo goed als afwezig in het Zuidelijk Maasdal. De Kramsvogel is na een piek rond 2000 intussen helemaal verdwenen uit het gebied.

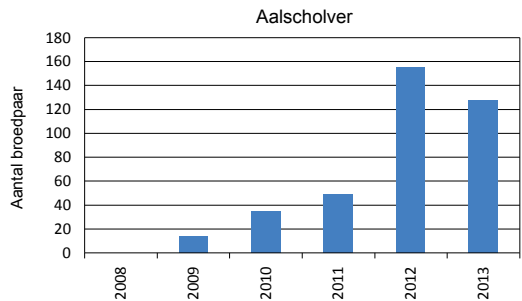
Kolonievogels en zeldzame soorten

Naast gegevens uit alle bovengenoemde telgebieden, is er van de afgelopen 20 jaar dankzij de medewerking van enkele tientallen waarnemers een redelijk compleet beeld van het voorkomen van kolonievogels en zeldzame broedvogels in het Zuidelijk Maasdal beschikbaar. Een overzicht van het voorkomen van zeldzame broedvogels in het Maasdal in de afgelopen jaren is aanwezig in de jaaroverzichten van zeldzame broedvogels in Limburg, zoals die al jaren in *Limburgse Vogels* worden gepubliceerd (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2013; Hustings *et al.*, 2014). De verspreiding van Limburgse kolonievogels in de periode 1990-2012 is te vinden in van Bruggen & Hustings (2013).

In dit artikel gaan we beknopt in op enkele opvallende ontwikkelingen, met een accent op de lange termijn ontwikkeling tussen 1994 en 2013 en, indien voorhanden, zelfs 2014.

Aalscholver

Pas sinds 2009 broeden Aalscholvers in het Nederlandse deel van het Zuidelijk Maasdal en wel op een eiland in de Molengreendplas bij Maasbracht. De aantalsontwikkeling staat aangegeven in figuur 4. Na een piek in 2012 met 155 nesten is de kolonie inmiddels (2014) bijna gehalveerd tot 82 paar. Dat laatste heeft waarschijnlijk te maken met verstoring door recreanten tijdens de nestfase van 2014 (mededeling W. Vergoossen). De broedvogels foerageren in het hele Maasplassengebied, maar hebben een voorkeur voor de visrijke plassen (Gerelingsplas en Spoorplas) in het nieuwe natuurgebied Lus van Linne. Het bijzondere fenomeen van “community fishing” kan hier regelmatig worden waargenomen waarbij op de oever ook Blauwe en Grote Zilverreigers mee profiteren van de door een enorme groep van enkele honderden Aalscholvers opgejaagde vis.

Figuur 4. Aantalsontwikkeling van de Aalscholver in de enige kolonie van deze soort in het Zuidelijk Maasdal, de Molengreend bij Maasbracht.

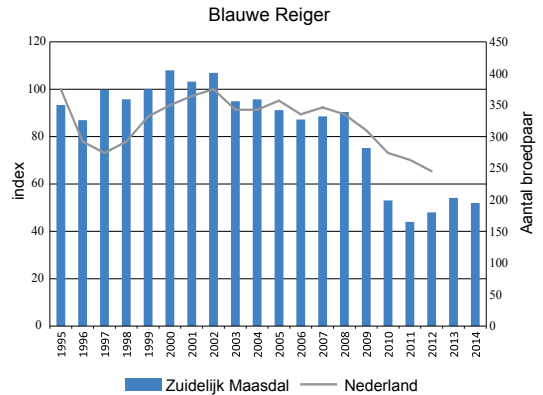

Aalscholverkolonie,
Clauscentrale Maasbracht,
21 maart 2012
(W. Vergoossen)

Het Zuidelijk Maasdal is echter veel eerder dan 2009 door deze viseter gekoloniseerd. Aan de Belgische kant van de rivier was er een eerste poging in 1996 met twee paar in een hoogspanningsmast in een grindplas bij Maasmechelen. Vervolgens vestigde zich een kolonie in een ooibos in een oude Maasarm (Koeweide bij Dilsen-Stokkem) waar al langere tijd een grote slaapplaats was. In 2000 nestelden aldaar 120 paar en in 2002 maar liefst 200 paar (Vermeersch *et al.*, 2004). Met 250-300 nesten in de periode 2004-2011 is het de grootste kolonie van Vlaanderen. Recentelijk is de kolonie veel kleiner geworden (circa 100), maar dat heeft geleid tot nieuwe vestigingen in de Bichterweerd (112 nesten in 2014) en Hochter Bampd met 11 nesten in 2014 (mededeling J. Gabriëls).

Blauwe Reiger

In de tweede helft van de jaren tachtig is het aantal in Limburg broedende Blauwe Reigers fors gestegen. Het wekt geen verbazing dat een substantieel deel van de populatie domicilie koos in het Maasplassengebied. Langs de Grensmaas ontbreken kolonies aan de Nederlandse zijde, maar zitten ze wel aan de ooibosrijke Belgische kant (o.a. Waalse St. Pietersberg, Hochter Bampd en Kerkeweerd). In eerste instantie kwam deze groei vooral op conto van de kolonie in het Meggelveld bij Wessem, die groeide van 125 nesten in 1981 naar 312 in 1990 (Hustings *et al.*, 2006). Vervolgens ontstonden er ook kolonies bij Buggenum (Demkolec) en bij Osen (Lus van Linne). Na jaren van stabilisatie heeft de hier ontstane populatie sinds 2008 een flinke

Figuur 5. Aantalsontwikkeling 1995-2014 van de Blauwe Reiger in het Zuidelijk Maasdal (deels bijgeschat voor 2006-2013) en in heel Nederland (geïndexeerd).

tik gekregen. De drie kolonies van de Maasplassen kelderden van 282 nesten in 2009 naar 195 in 2014, hetgeen een afname is van ruim 30%. Ten opzichte van het ijkjaar 1995 is de Maaspopulatie met circa 45% gedaald (figuur 5). Deze daling ten gevolge van een viertal koudere winters na een lange reeks van zachte winters leidde op landelijke schaal tot een afname van aantallen broedende Blauwe Reigers, maar de klap lijkt in het Maasdal wat harder te zijn aangekomen. Deze afname lijkt erger dan het is want er staat tegenover dat er inmiddels tal van kleinere nieuwe kolonies zijn gekomen in Midden- en Zuid-Limburg (in moerassen en beekdalen) die in de jaren negentig nog ontbraken.

Blauwe Reiger, Meers, 25 april 2004 (R. Schols)

Kleine Plevier, Meers,
12 april 2008 (R. Schols)

Kleine Plevier

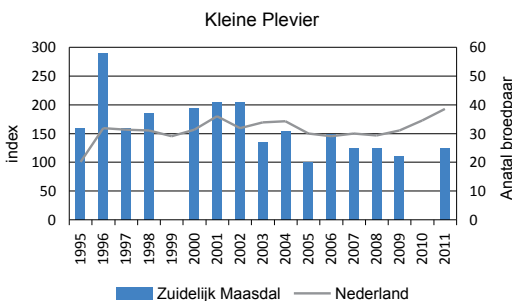
In de periode 1995-2004 bedroeg het aantal territoria van de Kleine Plevier circa 31-44 in het Zuidelijk Maasdalen met daarnaast een opvallende piek in 1996 (58 territoria) ten gevolge van een groot biotoop-aanbod na het hoogwater in 1995 (figuur 6). De afgelopen jaren is het beeld wat minder compleet; wel wijst alles erop dat de soort in aantal afneemt: voor 2009 worden 22 territoria opgegeven (buiten de grindbanken van de Grensmaas). Concentraties van meer dan 10 paren, zoals bij Meers, zijn na 2006 niet meer vastgesteld.

De trend van de Kleine Plevier in Nederland indiceert een toename sinds 2005, maar de aantalsontwikkeling in het Zuidelijk Maasdalen laat juist een afname zien. Kleine Plevieren hebben volop geprofiteerd van de

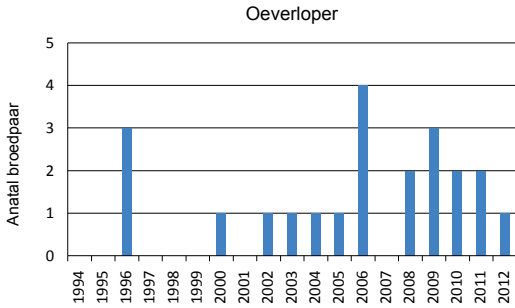
zand- en grindwinning in het Maasplassengebied en de erop volgende natuurontwikkeling in de regio, maar in veel van deze gebieden is de delfstofwinning afgebouwd en zijn de natuurgebieden in minder primaire stadia terecht gekomen. Dat gaat ten koste van een echte pioniersoort als de Kleine Plevier. Wel zijn er recentelijk in het zuidelijk deel van de Grensmaas (Borgharen, Ifteren en Aan de Maas) enkele concentraties met 5 tot 6 paar aanwezig. Duurzame (natuurlijke) locaties worden gevormd door de hogere grindbanken langs de Grensmaas, maar dat gaat dan hooguit om 5-10 paar. Deze populatie is relatief kwetsbaar voor onnatuurlijke, sterk wisselende waterstanden gedurende het broedseizoen.

Oeverloper

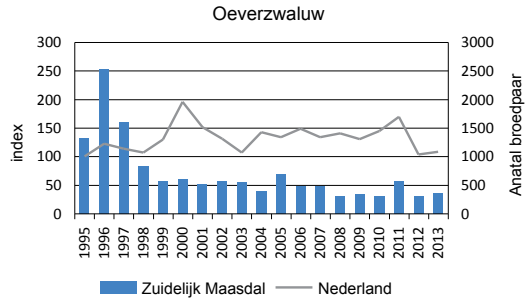
Het Zuidelijk Maasdalen is nog altijd een van de weinige Nederlandse regio's waar vrijwel jaarlijks één tot enkele territoria van Oeverlopers worden vastgesteld (figuur 7). In diverse jaren zijn zekere broedgevallen aangetroffen (nestvondsten, paar met uitgevlogen jongen). In 1996 werden op maar liefst drie locaties in het gebied territoria vastgesteld, na het eerste en tot dan toe enige bekende geval in Limburg in 1981 bij Eijsden langs de Maas. Het grootste aantal werd bereikt in 2006 met rondom Meers maar liefst vier territoria (Kurstjens *et al.*, 2007). De beste locaties waar meerjarige territoria zijn aangetroffen zijn Meers (2002-2006, 2008-2012) en de Stevolplas (2010-2014). De indruk bestaat dat de vogels, net als veel andere steltlopers, erg plaatstrouw zijn.

Figuur 6. Aantalsontwikkeling 1998-2011 van Kleine Plevier in het Zuidelijk Maasdalen en in heel Nederland (geïndexeerd). Wel broedvogel in 1999 en 2010, geen aantalopgave mogelijk.

Figuur 7. Aantalsontwikkeling 1995-2013 van de Oeverloper in het Zuidelijk Maasdal.

Figuur 8. Aantalsontwikkeling 1995-2013 van de Oeverzwaluw in het Zuidelijk Maasdal en in heel Nederland (geïndexeerd).

Visdief

Pas recentelijk heeft de Visdief vaste voet in het Maasdal gekregen door de vestiging op het eiland in de Stevol- of Molenplas. De kolonie is gegroeid van 4 paar (in 2009) tot 35 paar in 2014 (Vossen, 2014). Voordien waren er incidenteel een of enkele territoria in het Maasdal op tijdelijk geschikte locaties zoals zanddepots in grindplassen. Het is duidelijk dat voor deze soort het ontbreken van geschikte broedlocaties (veilige eilanden, zonder recreanten en predatoren) een beperkende factor vormt voor verdere verspreiding langs de Maas.

Oeverzwaluw

Het Zuidelijk Maasdal en dan vooral de Grensmaas herbergt het grootste aantal nestholten in natuurlijke, door erosie afgekalfde steilwanden van rivieroever van Nederland. Daarnaast zijn ook kolonies in kunstmatige steilwanden aangetroffen, vooral bij grindwinningsprojecten en deze locaties wisselen vaak van jaar tot jaar.

De trend in het Zuidelijk Maasdal fluctueert vrij sterk met een superpiek in 1996 en goede aantallen in 1995 en 1997. Daarna zijn er nog relatief goede jaren geweest in 2005 en 2011 (figuur 8). Pieken blijken doorgaans goed te kunnen worden verklaard door goede omstandigheden in het overwinteringsgebied in de Sahel: veel regen (Zwarts *et al.*, 2009), maar de piek rondom 1995-1997 bleek toch vooral verband te houden met gunstige voorwaarden in het broedgebied zelf (Schepers, 1999). Door de tweede grote overstroming van de Maas in januari 1995 waren er langs de Grensmaas in de jaren 1995-1997 veel geschikte steilwanden ontstaan. In 1996 piekte de stand met maar liefst 2600 nestholten, hetgeen daarna nooit meer is geëvenaard. Door natuurlijke

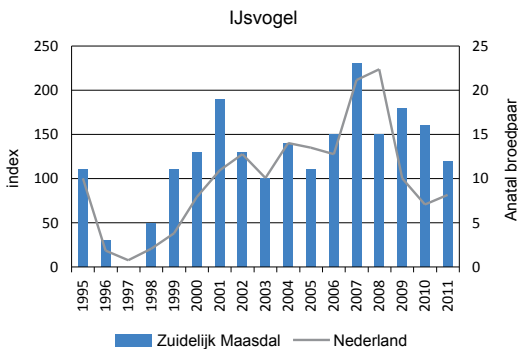
successie en het uitblijven van nieuwe forse inundatie waren de steilwanden daarna veel minder geschikt. De afgelopen jaren komt het totaal aantal voor het Zuidelijk Maasdal op minimaal 370 getelde nesten waarvan ongeveer driekwart langs de Grensmaas. Bij de Grensmaas zijn de afgelopen jaren alleen nog grote kolonies gevonden bij de Geulmonding en bij Meers. Hoewel niet meer zo intensief is geteld als in de jaren 1994-2007, toen met een kano in het broedseizoen onderzoek is gedaan, is de indruk dat er hooguit wat kleine kolonies in steiloevers zijn gemist. In het Maasplassengebied is het beeld vrijwel compleet en zitten de meeste Oeverzwaluwen momenteel bij vrij kleinschalige ontgrondingsprojecten zoals nabij de Bouxweerd en in de Lus van Linne. In het Maasplassengebied is het aantal kolonies afgenomen door de afbouw van de grindwinning, maar ontstaan er door uitvoering van het project 'Natuurlijke oevers' van Rijkswaterstaat nieuwe kansen zoals bij Stevensweert en bij de Lus van Linne. Daarbij worden met breuksteen vastgelegde oevers van de Maas ontsteend waarna door erosie geschikte steilwandjes kunnen ontstaan.

IJsvogel

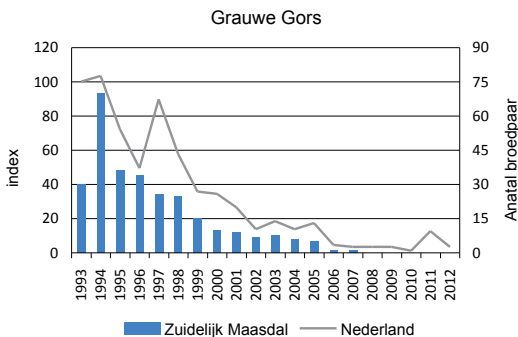
Ook de IJsvogel kan tot de kenmerkende pioniersoorten van het Zuidelijk Maasdal worden gerekend. De getoonde aantalsontwikkeling tussen 1995 en 2011 (figuur 9) laat twee zaken duidelijk zien. Op de eerste plaats is het bekende wintereffect goed zichtbaar, zie de nulstand in 1997 na de koude winters van 1995/96 en 1996/97. Na een lange reeks zachte winters bereikte de stand in 2008 een voorlopige piek. De grafiek suggereert een piek in 2007 maar de telling in 2008 is niet geheel compleet. Na een reeks koudere

Oeverzwaluwkolonie
in een natuurlijke
Maasover bij Meers,
1 mei 2011 (R. Schols)

Figuur 9. Aantalsontwikkeling van de IJsvogel in het Zuidelijk Maasdal en in heel Nederland (geïndexeerd).

Figuur 10. Aantalsontwikkeling van de Grauwe Gors in het Zuidelijk Maasdal en in heel Nederland (geïndexeerd).

winters zakte de stand terug tot 12 territoria in 2011, maar het dal werd in 2013 bereikt. Er is een tweede aspect goed zichtbaar. In het Zuidelijk Maasdal is de trend de afgelopen 20 jaar positief doordat meer broedbiotoop beschikbaar is gekomen. Door de grootschalige natuurontwikkeling zijn er meer kansen voor deze soort in natuurlijke oevers en omgevallen bomen in ouder wordende oobossen.

Figuur 10 laat het volledig verdwijnen van de Grauwe Gors, een ooit kenmerkende soort voor het cultuurlandschap langs de Maas, duidelijk zien. Na een tijdelijke opleving van de soort in 1994, door het ontstaan van veel pionieruigten na het hoogwater van december 1993, kelderde de soort in hoog tempo, met het laatste territorium langs de Maas in 2007 bij Itteren. Ook aan de Vlaamse zijde is het doek gevallen, zelfs al enkele jaren eerder dan in Nederland.

Krenten uit de pap

De afgelopen 20 jaar hebben zich elk jaar wel enkele bijzonderheden als broedvogel gevestigd. Het voert te ver om al deze krenten hier te bespreken, maar enkele willen we er toch wel uitlichten omdat ze iets aangeven over de kwaliteit van het rivierecosysteem.

Vanaf 2001 heeft de Zwarte Wouw pogingen gedaan tot vestiging in het gebied (Hochter Bampd (B) in 2001, Visplas Stevensweert in 2006), hetgeen uiteindelijk heeft geleid tot een duurzame vestiging aan de oevers

van de Pietersplas vanaf 2009. De Zwarte Wouw mag toch wel tot een kenmerkende roofvogel voor rivieren en andere visrijke wateren worden gerekend. Hoewel er bijna jaarlijks succesvol is gebroed, is verdere kolonisatie van het Maasdal tot op heden uitgebleven. Zeker in het Maasplassengebied ligt vestiging voor de hand, hoewel het aantal echt rustige en veilige nestplaatsen beperkt is.

Na de territoria van de Kwak in de jaren 1995 en 1996 rondom het grensoverschrijdende gebied Koningssteen-Kollegreend (B) is het stil geworden rondom deze soort. De nachtreiger is daarna zeker nog wel regelmatig waargenomen, maar de waarnemingen beperkten zich dan toch vrijwel geheel tot vogels in de nazomer. Omdat geschikt broedbiotoop voldoende voorhanden is, lijkt de bottleneck te schuilen in de voedselsituatie (ondiepe moerassen met bijbehorende limnofiele vissoorten).

Vanaf 1994 doken er in sommige jaren Kwartelkoningen op in de ruigtes van natuurontwikkelingsgebieden langs de Maas. De beste jaren vielen samen met pieken in heel Nederland: in 1998 vier, en in 2000 en 2002 drie roepkasten (Koffijberg & Schoppers, 2009). De afgelopen 10 jaar is alleen in 2007 nog een territorium vastgesteld bij Stevensweert. De monitoring toont aan dat locaties door vegetatiesuccessie slechts een of enkele jaren geschikt zijn als mogelijk broedgebied. Recente inzichten laten zien dat niet zozeer beschikbaar habitat de beperkende factor is, maar dat we te maken hebben met een sterk erratische soort. Pieken in West-Europa houden dan verband met bijzondere omstandigheden in de huidige kerngebieden in Oost-Europa, waardoor vogels naar elders uitwijken. In dat soort jaren duiken er ook her en der in ruigten langs de Maas roepende mannetjes op. Ze hebben daarbij een voorkeur voor pioniersachtige, open ruigten. Het oorspronkelijke broedbiotoop van een eeuw geleden, onbemeste, bloemrijke hooilanden (Hustings *et al.*, 2006) bestaat al geruime tijd niet meer.

Dankzij natuurontwikkeling is in veel begraasde gebieden stekelstruweel opgeslagen met als goed voorbeeld Koningssteen bij Thorn. De verwachting was dan ook dat de Grauwe Klauwier zich op termijn zou gaan (her)vestigen als broedvogel in het Maasdal, zeker met de positieve trend elders in Limburg. De Belgen hadden de eer om het eerste broedgeval vast te stellen: in 2007 in de Kerkeweerd (minimaal 1, maar mogelijk zelfs 2 paar!). Een vervolg hierop bleef

helaas uit (mededeling J. Gabriëls). Verrassend, maar dus niet geheel onverwacht kon aan Nederlandse zijde in 2013 voor het eerst een territorium worden gevonden in de Rijkse Bemden.

Twintig jaar broedvogelontwikkeling: een positieve balans

Dit artikel laat zien hoe de broedvogelbevolking de afgelopen 20 jaar heeft gereageerd op de toegenomen aandacht voor natuurontwikkeling in het Maasdal. Door de ontwikkeling van rustige plassen, oobossen, ruigten en struwelen zien we bij veel watervogels en soorten van deze biotopen inderdaad een positieve trend. Speciale vermelding verdient de vestiging van Aalscholver, Oeverloper, Visdief en Zwarte Wouw. Ook de Roodborstapuit en sinds kort de Grauwe Klauwier zijn terug van weg geweest. Blauwborst, Putter en Sprinkhaanzanger zijn (vrijwel) nieuwe soorten langs de boorden van de rivier. Opmerkelijk is de tijdelijke kolonisatie van het gebied door oostelijke soorten als Buidelmees, Kramsvogel en Kwartelkoning met een piek rond de eeuwwisseling. Verder blijken Afrika-gangers als Wielewaal en Zomertortel, die 's zomers in oobossen langs de Maas leefden, in 20 jaar (vrijwel) geheel van het toneel te zijn verdwenen! Pioniers, die zo kenmerkend zijn voor natuurlijke rivieren, maar die ook nestelen op kunstmatige door de mens gecreëerde plekken, laten een gemengd beeld zien (Oeverzwaluw en Kleine Plevier afnemend, IJsvogel en Visdief toenemend) dat deels ook past bij deze opportunistische soortgroep. Bovendien spelen er ook andere aspecten een rol, waaronder overleving buiten het broedseizoen.

De achteruitgang en zelfs het verdwijnen van cultuurvolgers zoals Patrijs en Grauwe Gors past 'goed' in het (inter)nationale beeld van deze soortgroep. Door de omzetting van landbouwgrond in natuur lijkt deze trend langs de Maas nog wat sterker dan elders.

Wat gaat de toekomst brengen?

Het is lastig voorspellen, maar kijkend door onze oogharen kunnen we wel een aantal ontwikkelingen verwachten onder de broedvogels van het Zuidelijk Maasdal. Belangrijkste sturende krachten zullen daarbij zijn: verdere rivierverruiming (inrichting, maar ook beheer zoals project Stroomlijn), robuustere natuurontwikkeling (biotoopaanbod, schaalvergroting, mate van rust), natuurlijke vegetatiesuccessie, ruimte voor rivierdynamiek en klimaatverandering. De belangrijkste verwachting is dat de geconstateerde

trends zich versterkt zullen voortzetten. De Patrijs zal bijvoorbeeld helemaal verdwijnen langs de Maas, terwijl de populaties van Roodborsttapuit en IJsvogel groter zullen worden. Mogelijk gaan in de komende decennia zuidelijke soorten als Bijeneter, Kleine Zilverreiger en Cetti's Zanger opduiken.

Monitoring in de toekomst

Omdat de afgelopen jaren om allerlei redenen minder plots en soorten zijn geteld, dreigt het totaalbeeld van de broedvogelontwikkelingen ongewis te worden. Het zou mooi zijn, zeker nu de zuidelijkste delen van het Nederlandse Grensmaasproject worden opgeleverd, om de ontwikkelingen lokaal weer te gaan volgen. Denk hierbij allereerst aan de locaties Borgharen, Ifteren en Aan de Maas. Ook zou het mooi zijn als het lukt om van de meest kenmerkende riviersoorten zoals Kleine Plevier, Oeverzwaluw en Blauwe Reiger jaarlijks een compleet beeld te krijgen. Idealiter wordt deze monitoring grensoverschrijdend aangepakt in het kader van het Rivierpark Maasvallei. Een soort als de Aalscholver laat zien dat je voor een goede trendanalyse langs de Maas ook net even over de grens moet kijken.

Dankwoord

Alle tellers worden hartelijk bedankt voor hun jarenlange noeste arbeid. Alle tellers staan genoemd in tabel 1. Dank gaat ook uit naar Gaby Bollen voor de coördinatie van de telgroep. Jan Gabriëls dient speciaal te worden genoemd vanwege zijn aanvullende informatie over de ontwikkelingen bij een aantal bijzondere soorten aan de Belgische zijde van de Maas. Dirk Zoetebier en Lara Marx worden bedankt voor het berekenen van trends en het maken van grafieken.

Literatuur

Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgün, G. Lamers, 2013. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 59-68.
 Bonder M., 2003. Tien jaar broedvogelontwikkeling in de Kleine Weerd bij Maastricht (1994-2003). *Limburgse Vogels* 13: 9-14.

van Bruggen J. & F. Hustings, 2013. Kolonievogels in Limburg, 1990-2012. *Limburgse Vogels* 23: 46-54.
 van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
 Hustings F., 1986. Veranderingen in de stand van de Roodborsttapuit *Saxicola torquata* in 1970-1984. *Limosa* 59: 153-162.
 Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
 Hustings F., H.P. Uebelgün, G. Lamers & J. Peeters, 2014. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2013. *Limburgse Vogels* 24: 59-70.
 Koffijberg K. & J. Schoppers, 2009. Kwartelkoning Nederland 2008 en evaluatie beschermingsplan. Sovon-informatierapport 2009/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
 Kurstjens G. & J. Gabriëls, 1997. Karakteristieke broedvogels van het zuidelijk Maasdal in 1995 en 1996. *Limburgse Vogels* 8 (1): 2-18.
 Kurstjens G. & M.J.T. van der Weide, 2001. Broedvogelinventarisatie Zuidelijk Maasdal 2000. Sovon-informatierapport 2001/03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
 Kurstjens G. & M.J.T. van der Weide, 2005. Broedvogelinventarisatie Zuidelijk Maasdal 2004. Sovon-informatierapport 2005/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
 Kurstjens G., H. van Mulken & B. Peters, 2007. Concentratie broedende Oeverlopers langs de Grensmaas bij Meers in 2006. *Limburgse Vogels* 17: 45-48.
 Kurstjens G., B. Peters & P. Calle, 2008. Maas in Beeld. Resultaten van 15 jaar ecologisch herstel. Gebiedsrapport 1: Bovenmaas en Grensmaas en Gebiedsrapport 2: Maasplassengebied. Kurstjens ecologisch adviesbureau, Beek-Ubbergen/ Bureau Drift, Berg en Dal/ www.maasinbeeld.nl
 Pannekoek J. & A. van Strien, 2001. TRIM 3 Manual (Trends and Indices for Monitoring data). Research Paper 0102. CBS, Voorburg.
 Peters B. & G. Kurstjens, 2008. Maas in Beeld: Succesfactoren voor een natuurlijke rivier. Projectgroep Maas in Beeld. Bureau Drift / Kurstjens Ecologisch Adviesbureau, Berg en Dal/ Beek-Ubbergen.
 Schepers F., 1999. Oeverzwaluwen langs de Grensmaas: tussen droogte in de Sahel en hoogwaters in een onnatuurlijke rivier. *Limburgse Vogels* 10: 1-12.
 Sierdema H., 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-1, Sovon-onderzoeksrapport 1995/04. Staatsbosbeheer/Sovon, Driebergen/Beek-Ubbergen.
 Stroming, 1991. Toekomst voor een grindrivier. Studie in opdracht van de Provincie Limburg.
 Vermeersch G., A. Anselin, K. Devos, M. Herremans, J. Stevens, J. Gabriëls & B. van der Krieken, 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Instituut voor Natuurbehoud, Brussel.
 Vossen T., 2014. Van STEVOLplas naar Molenplas: wat doen de broedvogels? Resultaten van vijf jaar broedvogelinventarisatie 2009-2013. *Limburgse Vogels* 24: 16-31.
 Zwarts L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp & E. Wymenga, 2009. Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist, The Netherlands.

Gijs Kurstjens, Rijksstraatweg 213, 6573 CS Beek-Ubbergen; g.kurstjens@planet.nl

André van Kleunen & Jan Willem Vergeer, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Postbus 6521 GA Nijmegen; andre.vankleunen@sovon.nl & jan-willem.vergeer@sovon.nl

Jan Joost Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26, 6211 NB Maastricht; jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Van STEVOLplas naar Molenplas: wat doen de broedvogels?

Resultaten van vijf jaar broedvogelinventarisatie 2009-2013

Tjeu Vossen

Visdief, Stevol, 25 juni 2012 (R. Schols)

Sinds lange tijd zijn de Limburgse natuur- en cultuurgronden blootgesteld aan de vernietigende werking van de baggermolens op zoek naar grind. Nadat er al veel grote diepe Maasplassen gevormd waren, kwam men tot het inzicht dat de natuur in Limburg er wel erg onder te lijden had. Er werden herinrichtingsplannen opgesteld en het Grensmaasplan was een feit. De natuur kreeg meer mogelijkheden om zich opnieuw te ontwikkelen langs de grindgaten en langs de Maas. Het Stevolgebied, genoemd naar de beginletters van de drie omliggende dorpjes (STEvensweert, Ohé en Laak), is zo'n grindgat dat opnieuw aan de natuur geschonken werd; de Molenplas is een deel van deze Stevolplas. De schrijver had de unieke mogelijkheid vanaf 2009 dit kersvers ingerichte en zich prachtig

ontwikkende gebied te mogen inventariseren op broedvogels. Inmiddels vieren we ons eerste lustrium en staat de broedvogelscore op 78 soorten sinds Geert Peeters in 1999 begon met inventariseren. Naast een omschrijving van het gebied en de inventarisatieomstandigheden wordt uitgebreid stilgestaan bij de ontwikkeling van de broedvogelpopulatie aan de hand van de voorkomende ecologische vogelgroepen.

Natuurgebied de Molenplas

Ligging en oppervlakte

Ingeklemd tussen Ohé en Laak, Stevensweert en het Julianakanaal (figuur 1) vinden we de Molenplas in de gemeente Maasgouw. Een in 2008 aangelegde dijk

scheidt de Molenplas van de Biltplas. De totale oppervlakte van de Molenplas, inmiddels eigendom van Vereniging Natuurmonumenten, inclusief omliggend land bedraagt 192 ha. Het onderzochte natuurgebied heeft een landoppervlakte van ongeveer 67 ha, het open plaswater dus niet meegeteld. Dit is inclusief een eilandje in de noordoosthoek nabij de nieuwe dam. Dit werd in 2008 aangelegd met de bedoeling hier een ooi bosvegetatie te laten ontstaan zoals die van oorsprong langs een rivier voorkwam (van Winden, 2004). Het gebied kan onderscheiden worden in de volgende drie deelgebieden: Molenweerd, Echterweerd en Zuidelijke Riffen.

Ontstaansgeschiedenis

Sinds 1995 wordt ten zuiden van Stevensweert grind uit de grond gehaald. Door maatschappelijke druk ontstonden andere accenten in de grindwinning: kwaliteit van natuur en woon- en leefomgeving werd belangrijker naast alleen de delfstofwinning (van Winden, 2004). De winning van grind werd er niet door afgeremd, maar een bewust werken naar de eindinrichting van een gebied werd wel verplicht.

Het toen op handen zijnde Grensmaasproject maakte deze nieuwe aanpak om te komen tot een aantrekkelijk landschap nog meer maatschappelijk aanvaard. Het zorgde tevens voor een breder kader waar aanengesloten mogelijkheden voor de natuur groter werden. De afronding van de Stevolplas was gepland in 2005, maar pas haalbaar in 2008, terwijl de natuurontwikkeling al vanaf 1996-1997 plaatsvond (Kurstjens *et al.*, 2008). De delta van de Geleenbeek, alsook de bedding van de Oude Maas/Geleenbeek werden nog aangepast vanaf 2007. Zo ook de verbindende dam tussen Molen- en Echterweerd en het dagstrandje en het zuidelijk deel (samen in dit artikel de Zuidelijke Riffen genoemd). Na de voltooiing van de oeverdam in 2008 is het waterpeil met ruim een meter verhoogd (luchtopname 1). Vanaf 1999 heeft Geert Peeters (Peeters, 2009) het gebied bijna jaarlijks verkend, in opdracht van de ontgronder. Omdat vanaf 2009 geen grootschalige veranderingen in de Molenplas meer te verwachten waren, was dit een uitstekend moment voor de auteur om met monitoring van broedvogels te beginnen.

Figuur 1. Overzicht van de ligging van de Molenplas ten opzichte van de naburige woonkernen (bron: Natuurmonumenten).

Luchtopname 1.
De pas gereed gekomen Molenplas in augustus 2008. Rechtsboven zien we het eilandje en de oeverdam die de Molenplas scheidt van de Biltplas. De monding van de Geleenbeek is onder in beeld goed te zien. (T. Cuijpers)

Vegetatievormen

In figuur 2 is een grove weergave gegeven van de vegetatietypes die rond de Molenplas aangetroffen kunnen worden (indeling op basis van Kurstjens *et al.*, 2008). De vegetatie wordt per deelgebied hieronder besproken.

Deelgebied Molenweerd (28 ha)

De Molenweerd, waaronder de wel bekende plasjes van Stevol vallen, is het meest noordelijke en oudste deel van het inventarisatiegebied. Rondom de plasjes en moerasjes vinden we verlandingsgebiedjes en hoger gelegen drogere gronden die bij hoge waterstand gedeeltelijk onder lopen. Aangrenzend bevindt zich jong (wilgen)bos; het enige bos (nog) in het gebied. Er is hier nog geen sprake van een struiklaag.

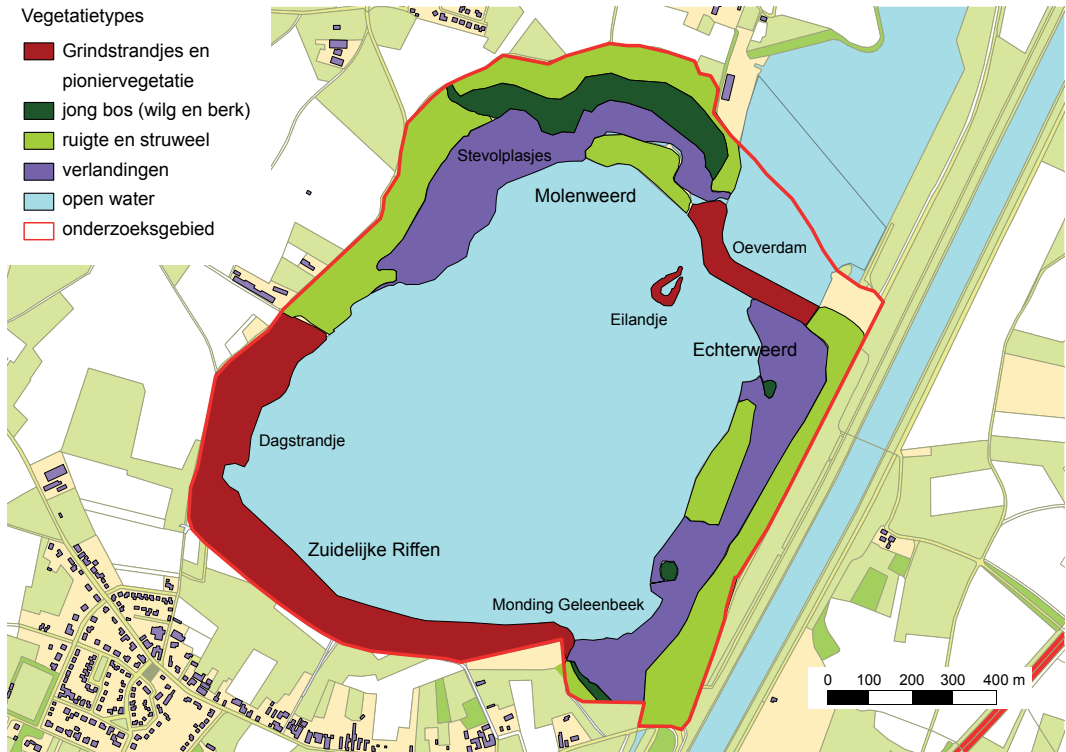
In het lichtgroene kader in figuur 2 zijn meer open ruigtes aanwezig met hier en daar struweel. De verbinding tussen het noordelijk en oostelijk deelgebied bestaat uit een oeverdam die voornamelijk door pioniervegetaties begroeid wordt. Langs de plas is in toenemende mate sprake van elzenopslag. Het eilandje vormt een speciaal aangelegde grind/zand enclave waarop vogels ongestoord kunnen broeden en wordt jaarlijks door vrijwilligers van struiken ontdaan.

Deelgebied Echterweerd (27 ha)

De Echterweerd bestaat uit moerassige gedeeltes rondom open plasjes en uit ruigtes en struwelen. Enkele plasjes zijn omgeven of begroeid met jonge wilgen en elzen en ook hier raken sinds 2012 de

Panoramaopname van de Oude Maas loop in de zuidzijde van de Echterweerd juli 2009. Het open karakter zal in 2013 verdwenen zijn omdat een brede zoom van wilgen en elzen de wateren omringd hebben. (T. Vossen)

Figuur 2. Begrenzing van het onderzochte gebied met aanduiding van de voorkomende vegetatietypen.

oevers van de grote plas steeds meer begroeid met elzenopslag. Een apart te noemen deel is de (nieuwe) monding van de Geleenbeek. Hier treffen we kleine eilandjes aan die steeds meer begroeid zijn met struiken. Midden in dit deelgebied ligt een vrij zanderige, open en droge slenk waar enkel lage kruiden staan. In de zuidoosthoek bevindt zich een grindput die ooit aangelegd werd met het oog op behoud van de Kamsalamander (Kurstjens *et al.*, 2008). Deze put is omgeven met een opgaande struikenvegetatie.

Deelgebied Zuidelijk Riffen (12 ha)

Dit gedeelte bestaat uit grindovertjes en ondiepe waterbaaitjes, waarop pas sinds twee jaar de vegetatie vat probeert te krijgen. Het is het jongste aangelegde stukje natuur van het inventarisatiegebied. Het dagstrandje vormt eveneens een echt pioniersgebiedje met grind/zandstrandjes en wandelpaden. Sinds 2012 is ook hier sprake van toenemende wilgen- en elzenopslag en verdwijnen de grindkopen steeds meer.

Kort samengevat kunnen we de volgende vegetatietypen onderscheiden:

- Open water (125 ha): de open wateroppervlakte van de Molenplas grenzend aan alle drie de deelgebieden. De meeste oevers zijn met grind afgewerkt;
- Plasjes, moeras, verlandingsvegetatie (22 ha): Molenweerd (Stevolplasjes) en Echterweerd;
- Grindstrandjes en pioniersvegetaties (18 ha): Oeverdamm en de Zuidelijke Riffen;
- Ruigtes, struiken en struwelen en grazige vegetatie (22 ha): vooral in de Echterweerd en een deel van de Molenweerd;
- Jong bos (5 ha): alleen in de Molenweerd (zacht-houtoobos) en een enkel bosje in de Echterweerd (met els, wilg, berk).

Beheer

Vereniging Natuurmonumenten is eigenaar van het gebied sinds 2008. Het beheer van de Molenplas is gericht op een natuurlijke ontwikkeling van de vegetatie met als doel een zo natuurlijk mogelijk

Panoramaopname van de monding van de Geleenbeek in 2011. De diverse eilandjes raken al snel begroeid met wilgen. Ideale broedomgeving voor *Bosrietzanger*, *Fitis*, *Spotvogel*, *Waterhoen* en *Roodborsttapuit*. (T. Vossen)

rivierenlandschap te verkrijgen. Dit moet bereikt worden met inzet van grote grazers zoals Gallowayrunderen en Konikpaarden (begrazingsdruk circa 1 dier per 1,5-2 ha), met zoveel mogelijke sociale kuddes. Verder wordt het eilandje nabij de oeverdam jaarlijks door vrijwilligers vrijgemaakt van opslag en is Natuurmonumenten verplicht de opslag onder de elektriciteitsdraden te verwijderen tot 12 m buiten de buitenste draad. Er is geen waterrecreatie op de plas toegestaan, maar het gebied is wel toegankelijk voor wandelaars en sinds kort zijn er enkele wandelroutes uitgezet. Vissen is enkel toegestaan op een zeer klein gedeelte van de plasrand nabij de molen.

Gehanteerde methode

De gestandaardiseerde inventarisatiemethode zoals omschreven in Van Dijk & Boele (2011) werd tijdens alle jaren toegepast. Vanaf maart tot en met juni werden zes vroege ochtendbezoeken afgelegd en werd van alle soorten territoriaal gedrag genoteerd. Omdat het gebied in het voorjaar van 2008 al grotendeels zijn oorspronkelijke vorm had, zijn de gegevens van Peeters uit dat jaar ook af en toe in dit artikel opgenomen. Voor lange termijnoverzichten is ook dankbaar gebruik gemaakt van de gegevens van Peeters, ons hierbij realiserend dat het gebied voor 2008 ten gevolge van de grindwerkzaamheden een heel ander karakter gehad heeft (Peeters, 2009). Het aantal aanvullende bezoeken buiten de genoemde inventarisatierondes was in het eerste jaar het grootst omdat de inventarisatie toen later startte (24 april) en het gebied en de broedvogels nog vrij

onbekend waren. De laatste jaren is er enkel sprake van een aanvullend bezoek eind juni waarin specifiek gekeken wordt naar soorten als Oeverloper, Kleine Plevier, Visdief en meeuwensoorten. De aantalsopgaven van de meeuwen en sterns van het eilandje zijn afkomstig van Ton Cuijpers en Jeroen Nagtegaal.

Resultaten

Algemeen

Tabel 1 toont de resultaten van de broedvogelinventarisaties. Naast de totalen voor de Molenplas van de afgelopen vijf jaren, worden ook de resultaten van de inventarisaties van Geert Peeters over de periode 1999-2008 vermeld. In deze tabel is de indeling van de ecologische soortgroepen gehanteerd. Na vijf jaar broedvogelinventarisatie van alle soorten bij de Molenplas mogen we spreken van een aantal opmerkelijke resultaten. Het aantal Rode Lijstsoorten is sinds 2009 behoorlijk gegroeid. In datzelfde jaar steeg het totaal aantal territoria van soorten die aan open water gebonden zijn met 36% (naar 72) en het jaar erna nog eens met 40% (naar 180). Vogels van pioniervegetaties en ruigten maakten niet zo'n spectaculaire groei door en soorten van jong bos namen in het eerste inventarisatiejaar van Vossen zelfs af in vergelijking met het laatste jaar van Peeters. Ten opzichte van 2009 is in de daarop volgende jaren de Slobeendgroep de grote winnaar omdat de kokmeeuwkolonie op het eilandje voor grote aantallen zorgde (300 in 2013) en de Krakeend met 20 territoria in 2013 ook goed scoorde. De Kleine Pleviergroep groeide sterk omdat de Visdief in aantal toenam.

Tabel 1. Overzicht van alle 78 broedvogelsoorten met aantallen territoria, vastgesteld in de Molenplas over de periode 1999-2013, onderverdeeld naar Ecologische vogelgroep (naar Sierdema, 1995). De gegevens zijn afkomstig van Geert Peeters voor de periode 1999-2008 en van de auteur voor de periode 2009-2013 (Peeters, 2009; Vossen, 2013). Ten gevolge van baggerwerkzaamheden tot 2008 zijn de aantallen van Peeters en Vossen niet 1 op 1 vergelijkbaar, omdat pas sinds 2008 de Molenplas zijn definitieve vorm gekregen heeft. De vogels in rood zijn Rode Lijstsoorten.

Ecologische Vogelgroepen	Data Geert Peeters									Data Tjeu Vossen				
	1999	2000	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Dodaars	0	0	0	0	0	2	1	2	1	5	5	2	2	3
Dodaars						1	1	2	1	5	4	1	2	1
Wintertaling						1					1	1		2
Slobeend	0	1	1	1	3	8	6	6	7	8	42	33	111	349
Grauwe Gans						3	2	3	2		19	13	24	18
Krakeend						1	1		1	3	7	9	7	20
Zomertaling		1	1		2					1	5	4		
Slobeend						1	1				6	1	1	1
Kokmeeuw												4	70	300
IJsvogel						1	1	1		1	1	1	1	1
Waterhoen				1	1	2	1	2	4	3	4	1	2	1
Stormmeeuw													2	1
Kleine Mantelmeeuw													2	3
Zwartkopmeeuw													2	2
Zilvermeeuw														2
Kuifeend	3	13	17	8	15	23	16	16	18	59	133	128	123	137
Fuut	1	1	2	3	3	4	1		2	12	11	11	12	15
Knobbelzwaan	1	2	2	3	3	2	2	2	3	4	6	7	8	6
Canadese Gans											1	1	1	2
Brandgans										1		3	3	3
Nijlgans	1	1		1	1	3	2,5	2	2	3	5	8	4	5
Bergeend		1	1	1	1	2	1	1	2	5	6	4	1	1
Wilde Eend										2	28	34	25	31
Kuifeend			1		1	2	1	1		2	10	19	21	19
Meerkoet		8	11		6	10	11	10	9	30	65	41	48	55
Casarca											1			
Kleine Plevier	3	3	2	3	4	3	0	1	62	9	7	13	29	32
Visdief										3	2	7	25	30
Oeverloper											1	1	1	1
Kleine Plevier	3	3	2	3	4	3		1	2	6	5	5	3	1
Oeverzwaluw									60					
Veldleeuwerik	12	15	12	11	22	38	28	25	18	53	42	59	54	52
Patrijs	2	3	4	4	6	3	1	1			1			1
Kwartel										1				
Scholekster	1	1	1				1			2	4	5	4	3
Kievit	4	6	1		2	1	2	2		2	4	6	1	1
Veldleeuwerik	3	4	4	6	8	20	13	15	13	14	10	14	15	16
Graspieper	1	1	2		3	7	6	6	4	16	12	15	13	8
Gele Kwikstaart	1			1	1	2	2			10	6	8	9	14
Witte Kwikstaart					2	4	3	1	1	8	5	11	12	9
Watersnip						1								
Rietgors	0	3	4	9	9	11	16	15	9	12	14	22	25	24
Blauwborst		1	1	1		3	5	4				3	6	5
Sprinkhaanzanger										1				
Rietgors		2	3	4	9	7	10	9	8	9	8	12	11	9
Kleine Karekiet				4		1	1	2	1	2	6	7	8	8
Rietzanger														2

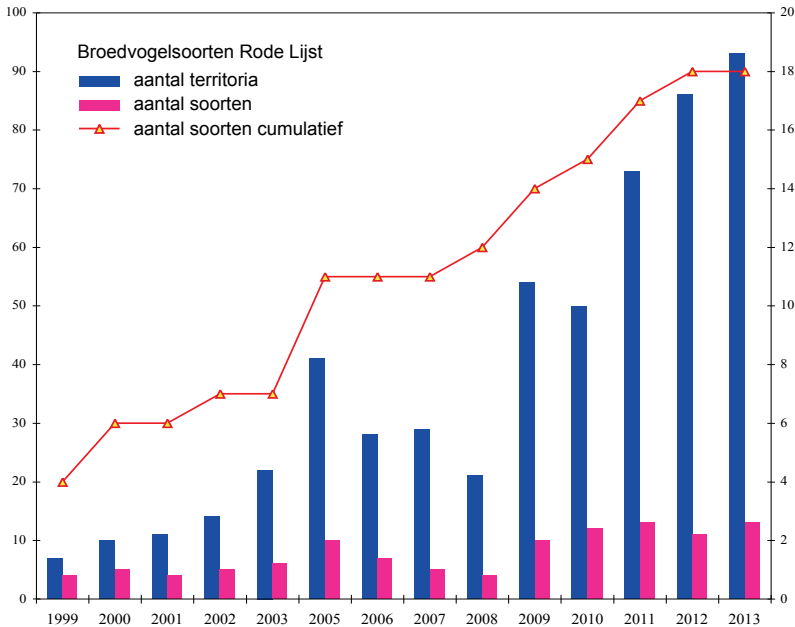
Vervolg tabel 1.

Ecologische Vogelgroepen	Data Geert Peeters									Data Tjeu Vossen				
	1999	2000	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Grasmus	0	11	8	24	23	44	56	65	70	90	81	89	108	93
Heggenmus				2			1	1	3	1	1	2	7	2
Nachtegaal										1				
Roodborsttapuit				1	1	2	2	3	2	2	2	3	4	3
Bosrietzanger		8	4	9	8	14	19	21	21	28	21	15	21	15
Spotvogel				1		2	2	4		3	3	9	12	11
Braamsluiper											1			
Grasmus		2	4	8	7	11	12	11	19	27	21	24	26	25
Tuinfluitier				1	5	7	5	12	8	8	12	13	17	15
Fitis						4	12	10	14	17	18	16	17	18
Kneu		1		2	2	4	3	3	3	3	2	5	4	4
Geelgors											1	1		
Winterkoning	0	0	3	1	3	7	7	12	18	19	35	38	38	51
Fazant			2		2	3	1	2	3	4	3	1	1	1
Zomertortel										1				
Winterkoning										3	1	4	2	1
Merel			1	1	1	4	4	7	9	7	17	20	18	29
Zanglijster							1	1		1		2	3	
Zwartkop							1	2	2	5	9	10	14	14
Staartmees											2	2	1	
Matkop												1		2
Putter	0	0	0	0	2	2	2	0	3	4	8	7	11	14
Ekster											1		1	2
Zwarte Kraai					1	2			1		5	5	4	5
Groenling					1		1		1	1	1		1	2
Putter							1		1	3	1	2	5	5
Bosvogels e.o.	0	2	1	2	5	8	8	10	20	14	39	49	64	55
Gaai											1	2		1
Groene Specht													1	
Grote Bonte Specht						1					1	1	1	
Grote Lijster											1			1
Holenduif		2	1	1	2	1	2				3	9		
Houtduif							1	1	4		5	2	6	10
Huismus											1	5	4	2
Koekoek						1				1	1	2	1	1
Koolmees					2	1	2	3	3		5	5	11	12
Pimpelmees					1			1			2	5	6	5
Tijftjaf						1	1	4	9	7	11	9	16	14
Turkse Tortel										2			3	1
Vink						3	2	1	4	4	8	9	15	7
Zwarte Roodstaart				1										1
Totale:	18	48	48	59	86	146	140	151	226	273	406	440	565	810

Rode Lijst-soorten

Van de inmiddels bijna tachtig broedvogelsoorten die in het onderzoeksgebied bijgeschreven zijn sinds 1999, worden jaarlijks zo'n 10-13 Rode Lijstsoorten aangetroffen in nog steeds toenemende aantallen territoria (54 in 2009 en 93 in 2013; tabel 2 en figuur 3). Winter- en Zomertaling, Matkop en Groene Specht zijn niet jaarlijkse broeders. De Patrijs neemt duidelijk

in aantal af. Maar vooral door gevestigde soorten als Visdief, Veldleeuwerik, Gele Kwikstaart, Graspieper en Spotvogel scoort de Molenplas vrij goed in vergelijking met andere natuurontwikkelingsgebieden langs de Maas (Vergeer, 2012, 2013). Het totaal aantal waargenomen Rode Lijstsoorten staat op 18, inclusief de Watersnip die in 2005 door Peeters met een territorium gekarteerd werd.

Figuur 3. Aantalsverloop van de Rode Lijstsoorten van de Molenplas over de periode 1999-2013 (data G. Peeters en T. Vossen).

Tabel 2. Overzicht van alle voorkomende Rode Lijstsoorten van de Molenplas over de periode 2008-2013 (Peeters, 2009; Vossen, 2013). Vooral voor soorten van pioniervegetaties en ruigtes zoals Gele Kwikstaart, Graspieper en Veldleeuwerik biedt de Molenplas een goed heenkomen. Voor maatstaven van langs de Limburgse Maas gelegen gebieden zijn Visdief en Oeverloper natuurlijk spraakmakend.

Rode Lijst Soort	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gele Kwikstaart	-	10	6	8	9	14
Graspieper	5	16	12	15	13	8
Groene Specht	-	-	-	-	1	-
Huismsus	-	-	1	5	4	2
Kneu	4	4	2	5	4	4
Koekoek	-	1	1	2	1	1
Matkop	-	-	-	1	-	2
Nachtegaal	-	1	-	-	-	-
Oeverloper	-	-	-	1	1	1
Patrijs	-	-	1	-	-	1
Slobeend	-	-	6	1	1	1
Spotvogel	-	3	3	9	12	11
Veldleeuwerik	13	14	10	14	15	16
Visdief	-	3	2	7	25	30
Watersnip	-	-	-	-	-	-
Wintertaling	-	-	1	1	-	2
Zomertaling	-	1	5	4	-	-
Zomertortel	1	1	-	-	-	-
Totaal territoria	23	54	50	73	86	93

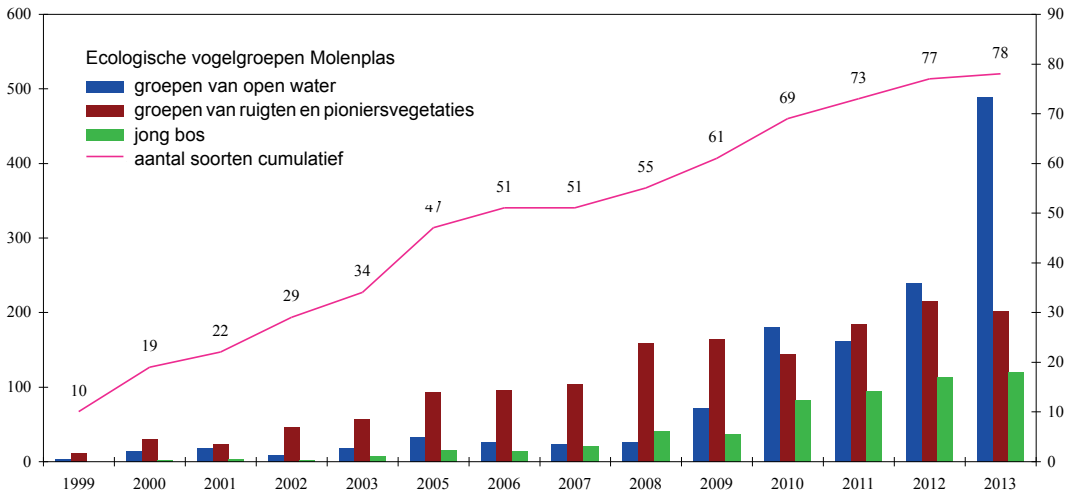
Ecologische vogelgroepen

In dit artikel is er voor gekozen om aan de hand van Ecologische vogelgroepen (Sierdsema, 1995) de ontwikkelingen te beschrijven. Hiermee worden niet alleen de broedvogels gevolgd maar impliciet ook de vegetatieontwikkeling. Zeker een interessant gegeven in zo'n jong natuurontwikkelingsgebied. Tabel 1 laat zien voor welke vogelgroepen gekozen is. Enkele soorten die buiten de boot zouden vallen, zijn ondergebracht in nauw verwante groepen zoals meeuwen in de Slobeendgroep en kwikstaarten in de Veldleeuwerikgroep. Figuur 4 toont de gesommeerde aantallen van de drie hoofdgroepen (open water, pioniervegetaties en jong bos) in 1999-2013 en figuur 5 geeft voor de laatste jaren een gespecificeerd overzicht per Ecologische vogelgroep (2008-2013).

Vogelgroepen van open water

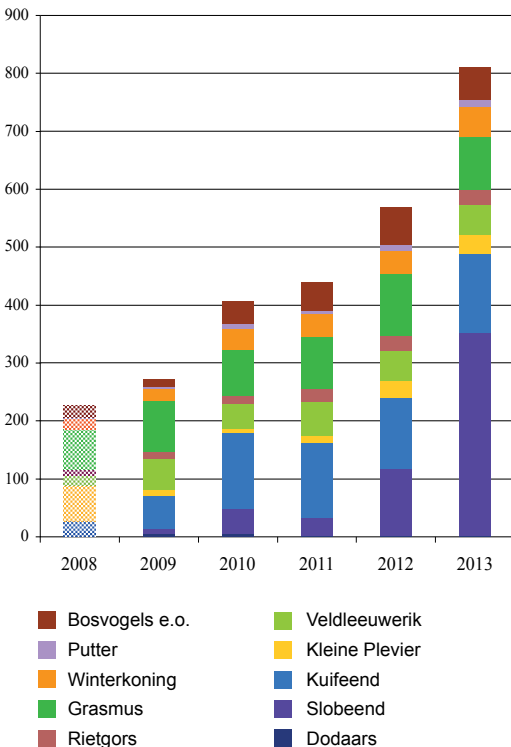
Dodaarsgroep

Deze groep bewoont zowel zeer voedselarm water (vennen), als vrij voedselrijk water (moerassen) met een lichte voorkeur voor meer voedselarme wateren (Sierdsema, 1995). Nog steeds komen Dodaars en Wintertaling voornamelijk in de plasjes van de Molenweerd voor, ofschoon er een verschuiving lijkt plaats te vinden naar ondiepe plasjes met minder stroming

Figuur 4. Aantalsverloop van de Ecologische hoofdgroepen van de Molenplas over de periode 1999-2013. Tevens is het cumulatieve verloop van het aantal broedvogelsoorten van de Molenplas aangegeven (data G. Peeters en T. Vossen).

Ecologische vogelgroepen 2008-2013

Figuur 5. Aantalsverloop van de Ecologische vogelgroepen van de Molenplas over de periode 2008-2013.

in de Echterweerd en de Zuidelijke Riffen. De voortschrijdende successie zorgt hier blijkbaar voor een beter heenkomen. De jaren 2009 en 2010 waren de beste voor de Dodaars. Een eenduidige verklaring voor de achteruitgang in de jaren daarna is nog niet gevonden omdat factoren elkaar tegenspreken. Verhoging van het waterpeil eind 2008 zal zeker in het voordeel van deze soort gewerkt hebben, maar de winters 2008/09 en 2009/10 waren juist vrij koud. De Wintertaling mag vanaf 2010 een bijna regelmatige broedvogel genoemd worden. Het voorjaarsweer en de hoogte van het waterpeil waren in 2013 zeker in het voordeel van (het bepalen van de territoria van) deze kleine eendensort. De komende jaren zijn dus spannend voor deze beide soorten.

Slobeendgroep

Deze soortgroep heeft een voorkeur voor ondiep water met een rijke oever- en/of (onder)waterplantenvegetatie. Ze is mede daarom gebonden aan met name voedselrijke wateren (Sierdsema, 1995). De sinds 2012 vastgestelde meeuwensoorten zijn alle in deze groep opgenomen omdat de Kokmeeuw hier ook al onderdeel van uitmaakte. De Visdief wordt besproken bij de Kleine Pleviergroep. Het is duidelijk dat de explosieve groei van één soort (Kokmeeuw) het aantal territoria in deze groep opdrijft (van 2 in 2010 naar 300 in 2013). De meeuwen behoren tot de grootste stijgers in de Molenplas (Nagtegaal & Voesten, 2013). Het eilandje in de plas is de enige plek in Limburg waar vijf

Dodaars, Arcen,
7 september 2014
(P. Palmen)

soorten tot nestelen komen: Kokmeeuw, Stormmeeuw (2012 2, 2013 1 nest), Kleine Mantelmeeuw (2012 1, 2013 3 nesten), Zwartkopmeeuwen (2012 1, 2013 2 nesten) en Zilvermeeuw. De laatste maakte nog enkel nesten zonder eileg. Waarschijnlijk een kwestie van tijd. Gezegd moge zijn dat deze aantallen vanaf de oeverdam bij benadering niet zijn vast te stellen. Veel dank aan de meeuwenringers dus!

Grauwe Gans en Krakeend doen het over het hele gebied goed en ook de Slobeend lijkt vanaf 2010 jaarlijks terugkerend. In 2013 zien we dat de Krakeend een duidelijke opmars maakt, het Limburgse broedtotaal hiermee behoorlijk opvoerend (Hustings *et al.*, 2010). In vergelijking met andere natuurontwikkelingsgebieden steekt de Molenplas in 2013 met 20 territoria van deze grondeleend er met kop en schouders boven uit (Vergeer, 2013). De Zomertaling is nog een onregelmatige broedvogel die in het voorjaar soms in mooie aantallen aanwezig is. Waarschijnlijk zijn dit doortrekkers.

Terwijl de IJsvogel kampt met een schaarste aan broedgelegenheden, maar wel ieder jaar aanwezig is met een territorium, lijkt het Waterhoen in aantal te dalen. Deze soort lijkt last te hebben van koudere winters en vervolgens soms vijf jaar nodig te hebben om zich te herstellen (Jan-Willem Vergeer in Sovon, 2002).

Kuifeendgroep

Deze groep van watervogels stelt weinig specifieke eisen aan hun biotoop. Ze zijn aan te treffen in allerlei soorten water; van voedselarm tot zeer voedselrijk.

Oever- en waterplantenbegroeiing hoeft niet of slechts spaarzaam aanwezig te zijn (Sierdsema, 1995). Na de uiteindelijke totstandkoming van de Molenplas eind 2008 is het waterpeil met een meter verhoogd en dat was duidelijk in het voordeel van deze vogelgroep! Na een explosieve groei in 2009 (van 300%) en 2010 (van nog eens 200%) blijft deze groep op dit hoge niveau. Wilde Eend (voor het eerst kwantitatief in 2010 geteld), Meerkoet, Kuifeend en Fuut doen het zeer goed en ook soorten in kleinere aantallen blijven op hun niveau: Knobbelzwaan, Canadese Gans, Brandgans en Nijlgans. Het enige zorgenkindje is de Bergeend die de laatste twee jaren met slechts één territorium aanwezig was. Van Dijk *et al.* (2005) melden dat voor pioniersoorten als Kleine Plevier en Bergeend vaak geldt dat ze alleen in de eerste fase van natuurontwikkeling kunnen profiteren. Dit komt omdat ze het vooralsnog meer moeten hebben van kunstmatige dynamiek als gevolg van graafwerkzaamheden in de aanlegfase (lees: steile oevers, open zandig terrein) dan van natuurlijke rivierdynamiek. De toekomst zal het ook hier uitwijzen. In vergelijking met andere natuurontwikkelingsgebieden langs de Maas lagen de aantallen in 2009-2013 behoorlijk hoog (Vergeer, 2012, 2013). Over concentratie van soorten gesproken: de Kuifeend heeft aan het eilandje een prima broedlocatie! Sinds het ringen van de meeuwen op het eilandje beschikken we ook over preciezer aantallen van de Kuifeend hier. In 2013 werden er maar liefst 10, goed verborgen, bewoonde nesten aangetroffen.

Luchtopname 2.
Een deelopname van de Molenplas, augustus 2008. De grindkoppen in de Zuidelijke Riffen zijn goed te zien evenals de open zanderige plekken in het dagstrandje. Voor een paar seizoenen een ideale broedplek voor Kleine Plevier. (T. Cuijpers)

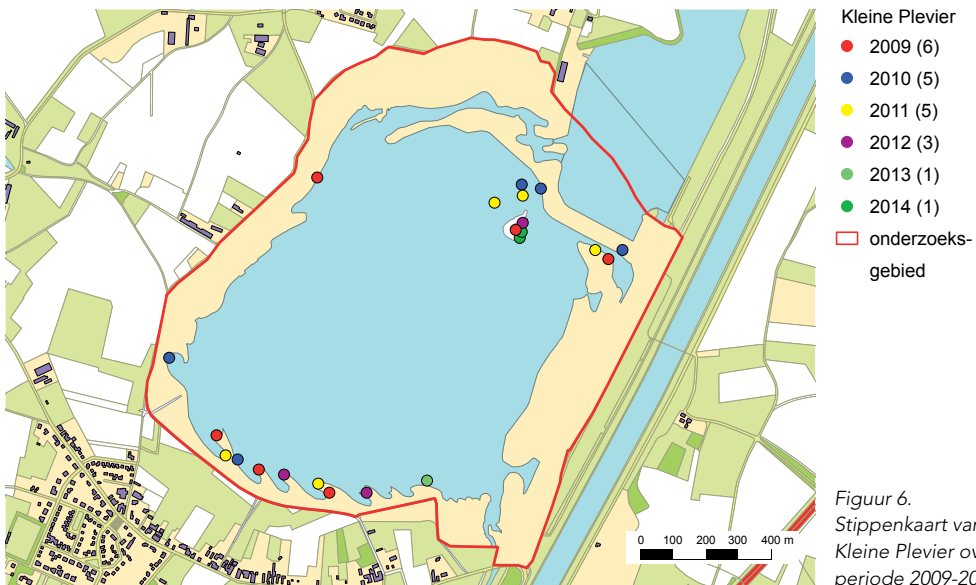

Vogelgroepen van pioniervegetaties, ruigten en akkers

Kleine Pleviergroep

Sierdsema (1995) vermeldt voor deze groep: Broedvogels van zandige pioniervegetaties in de buurt van zoet water. Deze zandstranden komen van nature voor langs rivieren. Zand- en grindstrandjes zijn essentieel voor Kleine Plevier en Visdief; de Oeverwaluw is afhankelijk van steile wanden. Volgens Kurstjens *et al.*

(2003) blijken de aantallen pioniervogels in het Zuidelijk Maasdal te fluctueren zonder duidelijke trend. De Kleine Plevier is de enige soort die vanaf 1999 bijna onafgebroken in de Molenplas is vastgesteld (tijdens de periode Peeters met aantallen van 1-4 territoria (Peeters, 2009)). Na een paar goede jaren direct na de herinrichting was de soort op zijn top (2009-2011), en daarna zijn de aantallen weer gezakt (1-3 territoria). De grindkoppen van de eilandjes in de Zuidelijke Riffen (luchtopname 2) raken inderdaad meer be-

Figuur 6.
Stippenkaart van de Kleine Plevier over de periode 2009-2014.

groeid, maar de aantallen Kleine Plevier tijdens de bezoekenrondes zijn niet echt veranderd de laatste vijf jaar. Wellicht gaat de Kleine Plevier gewoon met de (Limburgse) flow mee; volgens Bakhuizen *et al.* (2013) waren 2009, 2010 en 2011 topjaren voor de soort. In 2013 koos het enige paartje voor het enige nog aanwezige grindbankje in het gebied: het eiland (een nest met vier eieren). Figuur 6 toont de stippenkaart van de Kleine Plevier over alle inventarisatiejaren van de auteur. We zien duidelijk de actieradius van de soort inkrimpen tot het eilandje. De Oeverzwaluw is één jaar vastgesteld met 60 nesten in 2008 (Peeters, 2009) en de Visdief is sinds 2009 present, in toenemend aantal. Dankzij goed gedocumenteerd ringwerk (Nagtegaal & Voesten, 2013) blijken onze zichtwaarnemingen vanaf de oeverdam sterk achter te blijven bij de nestentellingen op het eiland zelf. Het broeden op een eilandje, waar predatoren en toeristen geen toegang hebben, maakt dat de Visdief tegenwoordig niet meer een kwijnend bestaan op de Limburgse broedvogellijst lijdt (Hustings *et al.*, 2006). De Oeverloper is de laatste nieuwkomer van deze groep en met tenminste steeds één territorium al drie jaar aanwezig (o.a. Don, 2011).

Veldleeuwerikgroep

Deze groep van akker- en weidevogels verdraagt lage grondwaterstanden. De meeste soorten worden gevonden in iets drogere, maar wel structuurrijke grazige vegetaties (Sierdsema, 1995). Het totaalplaatje van deze groep is globaal positief over alle inventarisatiejaren, zeker ook wat betreft een paar Rode Lijstsoorten. Er lijkt sprake van stabilisatie te zijn. De Patrijs, tot 2007 een constant aanwezige soort (Peeters, 2009), hoeven we niet meer te verwachten in de Molenplas. De beide kwikstaarten, Graspieper en Veldleeuwerik – alle bewoners van de structuurrijke grazige vegetaties in het gebied – geven de laatste jaren een vrij constant beeld. Omdat de laatste twee erg gevoelig zijn voor een te intensief beheer mogen hun aantallen toegeschreven worden aan een juiste inzet van grote grazers door Natuurmonumenten. De Graspieper toont in 2013 zijn eerste duidelijke dip. De Veldleeuwerik lijkt zijn zwaartepunt te verleggen van de Echterweerd naar de Zuidelijke Riffen. Een leuke verschuiving waaruit de vegetatiesuccessie duidelijk is af te lezen. De Gele Kwikstaart, pas vanaf 2009 jaarlijks aanwezig, behaalt in 2013 zijn grootste aantal ooit. Drie Rode Lijstsoorten waarvoor de Molenplas een belangrijk gebied is geworden! Scholekster en Kievit hebben een grotere actieradius en zijn minder

Gele Kwikstaart, Montfort, 21 april 2014 (L. Belgers)

talrijk aanwezig. De eerste doet het naar Limburgse natuurontwikkelingsmaatstaven overigens erg goed met twee tot vijf territoria. Watersnip en Kwartel behoren tot de toevallige broedvogels (resp. 2005 en 2009) die we slechts zelden zullen aantreffen.

Rietgorsgroep

Deze groep betreft vogels van ruigtes en lage struvelen, veelal nat tot vochtig (Sierdsema, 1995). Figuur 7 toont het aantalsverloop van de vijf beschouwde soorten. Al jaren vaste bewoners in de Molenplas zijn Rietgors en Kleine Karekiet. De eerste soort vanaf 2003 op gelijk niveau blijvend met gemiddeld negen territoria en de laatste soort vanaf 2010 met toenemende aantallen (van twee naar acht) maar daarmee waarschijnlijk ook aan zijn bovengrens, omdat er nog maar weinig rietkraag in het gebied voorkomt. De Blauwborst is al weer drie jaar terug van weggeweest. Hij vertoef nu op een vergelijkbaar niveau als in de periode 2005-2007 (Peeters, 2009). Blauwborst en Rietgors zijn soorten die beheergevoelig te noemen zijn. Beide soorten zullen verdwijnen bij een te ver gevorderde vegetatiesuccessie. Hopelijk zal

Rietgors, Zoom
Nederweert, 9 mei 2005
(O. Plantema)

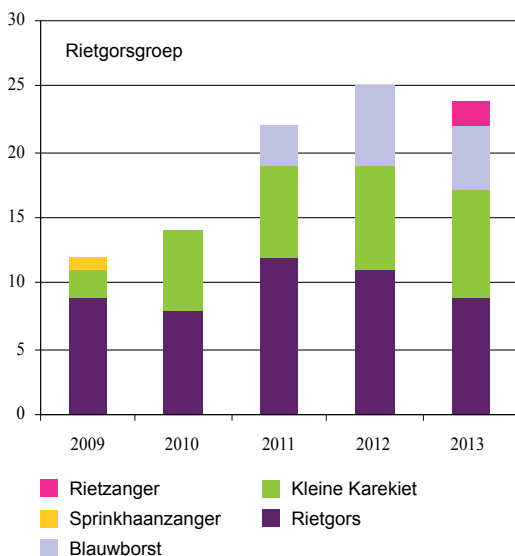

de Molenplas nog vele jaren de juiste broedhabitat voor deze prachtige vogels mogen bieden. Het eerste Rietgorsterritorium in de Zuidelijke Riffen in 2013 biedt voor deze soort nieuwe perspectieven voor de toekomst. De Sprinkhaanzanger is een toevallige gast (alleen in 2009). Nieuwkomer in 2013 is de Rietzanger; met twee zingende mannetjes in de

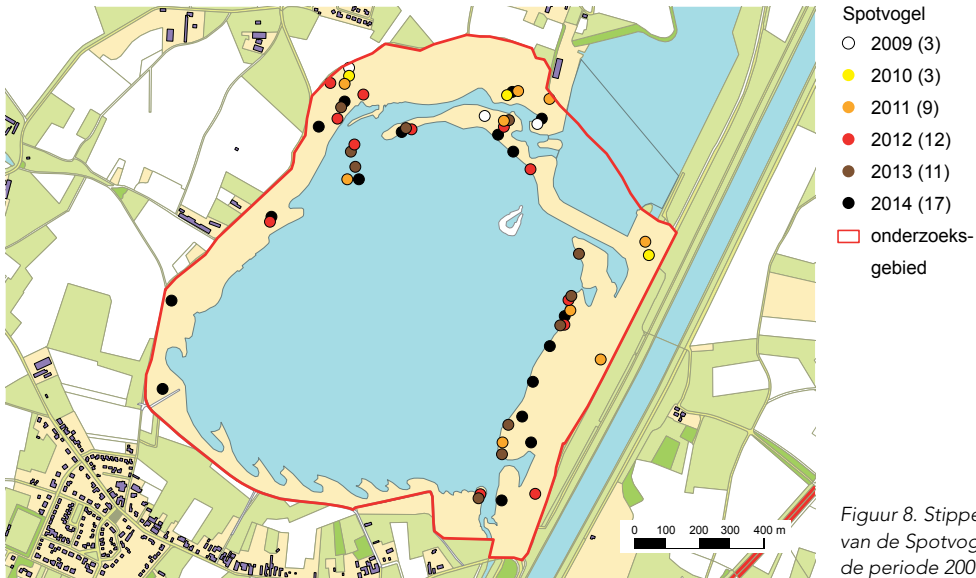
Molenweerd op 25 april: meteen goed voor twee geldige territoria.

Grasmusgroep

Deze groep wordt in verschillende landschapstypen aangetroffen: (struweelrijke) duinen, open, jonge bossen (lager dan 4-5 m), bosranden met struiken, jonge bosopslag in moeras en kleinschalig agrarisch cultuurlandschap met heggen en hakhoutwallen. Veel soorten uit deze groep hebben een voorkeur voor vochtige ecotopen (Sierdema, 1995). In de Molenplas zijn Bosrietzanger en Grasmus de beste vertegenwoordigers uit deze groep. De aantallen Bosrieten zijn de laatste vijf jaar niet echt doorgroeid. Hun top lijkt bereikt, maar de aantallen zijn per jaar erg wisselend. Hustings *et al.* (2006) noemen deze zomergast een van die vogels die, sneller dan andere zangvogels, kan reageren op veranderingen in de broedhabitat; van het ene op het andere moment kan een terrein (wellicht ook deels) weer (on)geschikt zijn. De Grasmus daarentegen is wel in aantal verdubbeld sinds 2009 en lijkt dit niveau vooralsnog te handhaven. Het is afwachten of de vegetatieontwikkeling in het gebied deze aantallen nog kan opdrijven. Tuinfluiter en Fitis komen op een mooie tweede plaats. De Spotvogel is de laatste aanwinst die samen met Tuinfluiter profiteert van de opkomende oeverbegroeiing van ondermeer de zwarte els. In figuur 8 valt goed te zien hoe het voorkomen van de Spotvogel aan geeft hoe de ontwikkeling van de vegetatie langs de plasranden zich ontwikkelt. In 2014 zijn, naast de bekende 'bolwerken', maar liefst

Figuur 7. Aantalsverloop van de afzonderlijke soorten van de Rietgorsgroep van de Molenplas over de periode 2009-2013.

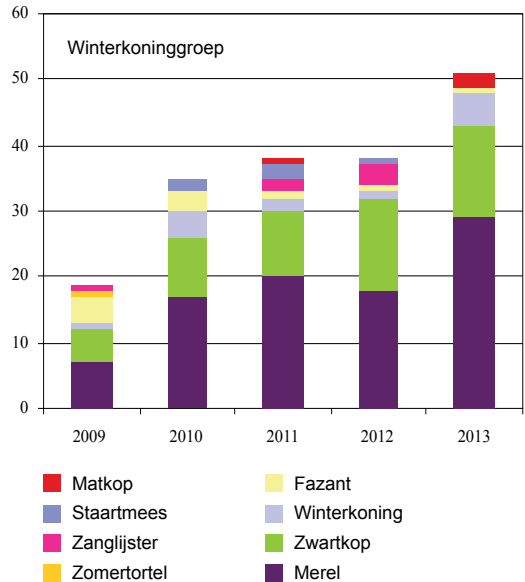
Figuur 8. Stippenkaart van de Spotvogel over de periode 2009-2014.

zes nieuwe territoria vastgesteld in de elzeanaanwas langs het open water. Een boeiend samengaan van deze zeer melodieuze zanger met de vegetatiesuccessie! Roodborsttapuit, Kneu en Heggenmus zijn van een andere orde; hun aantallen liggen beduidend lager, maar blijven redelijk constant. Geelgors, Braamsluiper en Nachtegaal behoren tot de incidentele broedvogels van de Molenplas.

Vogelgroepen van jong bos en overige groepen

Winterkoninggroep

De Winterkoninggroep omvat broedvogels van struwelen en jong bos. In tegenstelling tot de soorten van de Grasmusgroep komen deze vogels ook midden in de bossen voor (Sierdsema, 1995). De stijgende aantallen die figuur 9 laat zien, worden vooral door Merel en Zwartkop veroorzaakt. Het lijkt dat het plafond voor deze groep nog niet is bereikt. Er is zeker nog ruimte voor de in Limburg goed vertegenwoordigde vogelsoorten als Zwartkop, Winterkoning, Zanglijster en Roodborst. Meer kritische soorten zoals de Zomertortel en de Matkop geven, bij eventueel toenemende aantallen, aan dat er sprake is van een zich speciaal ontwikkelend gebied: beide soorten staan namelijk op de Rode Lijst. Moeilijk te inventariseren soorten zoals de Staartmees en de Matkop zullen geen hoge dichtheden bereiken, maar zijn wel zeer waardevolle soorten voor het gebied.

Figuur 9. Aantalsverloop van de afzonderlijke soorten van de Winterkoninggroep van de Molenplas over de periode 2009-2013.

Puttergroep

Deze groep bevat broedvogels van boomgroepen, bosranden en open bossen met struiken of struwelen (Sierdsema, 1995). Zwarte Kraai en Putter leveren de hoofdmoot voor deze groep van vogels die van

een gevarieerd landschap houden. De Putter is het meest in aantal gegroeid gedurende de laatste jaren.

Bosvogels en overige soorten

Deze groep bestaat uit vogels die bos en bosrand bevolken (Sierdsema, 1995). Indien de ontwikkeling van de vegetatie doorgaat, zullen zij in de toekomst in aantal toenemen en wellicht in nieuwe vogelgroepen opgenomen worden, zoals de Vinkgroep (vogels van opgaand bos) en de Grote Bonte Spechtgroep (oud opgaand bos met dood hout; zgn. holenbroeders). De soorten die momenteel in deze groep de dienst uitmaken zijn Tjiftjaf, Vink, Kool- en Pimpelmees en Houtduif. Vogels die in betrekkelijk kleine aantallen (of niet jaarlijks) gezien worden zijn Holenduif, Gaai, Groene en Grote Bonte Specht, Grote Lijster, Huis-mus, Koekoek, Turkse Tortel en Zwarte Roodstaart. Het is wel zeker dat op dit moment de Huis-mus en de Holenduif eerder bezoekers dan broedvogels zijn van de Molenplas. Of de spechten echt in het gebied broeden valt te betwijfelen, ofschoon er wel spaanders gevonden zijn in 2013 bij, wat het begin van een spechtenhol leek. De toekomst zal uitwijzen welke soorten, in welke mate en wanneer de Molenplas als volwaardig broedgebied zullen erkennen. En wie weet, zullen er in de nabije jaren nieuwe aan toegevoegd kunnen worden.

Conclusie en discussie

Het jaar 2005 mogen we als markant benoemen voor de broedvogelontwikkeling van de Molenplas. Er verschijnen maar liefst twaalf nieuwe broedvogelsoorten op de lijst waaronder vier Rode Lijstsoorten: Wintertaling, Slobeend, Watersnip en Koekoek en enkele (kwetsbare) soorten die aan een lange termijnvestiging beginnen waaronder Dodaars, Grauwe Gans, Krakeend en IJsvogel (Peeters, 2009). Peeters geeft zelf aan dat dit te maken kan hebben met veranderingen in het gebied als gevolg van baggerwerkzaamheden als ook door voortschrijdende vegetatiesuccessie. Veldleeuwerik, Patrijs, Kneu en Graspieper zijn Rode Lijstsoorten die al vanaf 1999 jaarlijks voorkomen. Het aantal van elf Rode Lijstvogels in 2005 zal uitgroeien tot achttien in 2013, waarvan de Visdief sinds 2009 en de Oeverloper sinds 2011 de meest karakteristieke soorten voor een grindrivier zijn. Een soort als de Patrijs zal als gevolg van de ontwikkeling van de vegetatie de komende jaren gaan ontbreken, terwijl nieuwkomers als Spotvogel, Matkop en eventueel Nachtegaal hier juist hun voordeel mee zullen doen.

Kijken we naar alle Ecologische vogelgroepen van open water samen, dan zien we een gigantische groei vanaf 2009 (700% in 2013!) die vrijwel geheel op conto van Visdief en Kokmeeuw te schrijven is. Het aantal soorten dat aan open water gebonden is, is in 2013 inmiddels gestegen naar 21. Maar de vraag rijst hoe kwetsbare soorten als Dodaars, Waterhoen, Bergeend en IJsvogel het in de toekomst gaan doen. Zal er voor hen voldoende broedhabitat aanwezig blijven? En hoe zal het Zomertaling, Wintertaling en Slobeend in dit opzicht vergaan? Of kunnen we soorten als Smient (de laatste jaren overzomerend), Tafeleend of Geoorde Fuut (incidentele bezoeker zoals een paartje in mei 2013) verwachten zoals destijds in de Romeinenweerd (Scheres, 2003)? Interessant ook is te monitoren hoe het de meer algemene soorten als Meerkoet, Grauwe Gans, Wilde Eend, Krakeend, Kuifeend en Fuut verder zal vergaan. Zal de (oever-)vegetatie in voldoende nestgelegenheid, beschutting en voedselaanbod blijven voorzien voor hen?

Dat de Kleine Plevier een opportunist is hoeft ons niet te verbazen, aangezien de successie gewoon zijn werk doet in de Molenplas. Zand- en grindstrandjes, steile oeverwanden, slikovertjes en lage oeverbegroeiing zijn factoren die vergankelijk zijn in een jong landschap als dat van de Molenplas. Bekijken we het reilen en zeilen van de totale vogelbevolking die gebruik maakt van pioniervegetaties, ruigten en akkers, dan is er na een tweetal sprongen vooruit (2005 en 2008) en een daling in 2010 weer sprake van toename. Voor de Visdief (en meeuwensoorten) lijkt een goede toekomst verzekerd met het goed onderhouden én in de gaten gehouden eilandje. Zorgenkindjes in deze groep zijn de al genoemde Kleine Plevier, Patrijs en Kievit. Voor deze broedvogels raakt de Molenplas te veel begroeid. Leuke soorten als Roodborsttapuit, Kneu, Rietgors en Kleine Karekiet blijven in aantal waarschijnlijk gelijk en zullen het huidige niveau de komende jaren ook wel kunnen handhaven omdat er nog voldoende kansen weggelegd zijn voor hen. Interessant is niet alleen om te zien hoe het goed gevestigde soorten als Gele Kwikstaart, Witte Kwikstaart, Graspieper, Veldleeuwerik, Grasmus en Fitis zal vergaan, maar ook hoe (relatieve) nieuwkomers als Tuinfluiter, Blauwborst en Spotvogel omgaan met te verwachten toenemende struik- en jonge bomenopslag. Zeker als dit laatste ook in de Zuidelijke Riffen meer en meer een feit gaat worden.

Van alle vogelgroepen van jong bos is aan te nemen dat zij voorlopig alleen maar toe zullen nemen.

Figuur 4 laat zien dat er in 2010 een plotselinge toename van 100% heeft plaatsgevonden. Terwijl de helft van de broedvogels maar met aantallen van 1-2 territoria per jaar voorkomt, zijn het enkele die de dienst uitmaken vanwege hun plotselinge groei: Merel, Zwartkop, Koolmees, Houtduif, Tjiftjaf en Vink. Nu nog niet jaarlijks vastgestelde soorten als Staartmees, Zanglijster, Matkop en Grote Lijster zullen door toename van het bosareaal wellicht meer kansen krijgen. Hopelijk kan de Roodborst dan ook (eindelijk) als broedvogel op de lijst geplaatst worden en wellicht een eerste roofvogelsoort.

Al met al mogen we constateren dat het geen slecht idee is om de natuur voorlopig zelf zijn werk te laten doen in de Molenplas, in samenwerking met de grazende Koniks en Galloways. Binnen vijf jaar tijd zijn er namelijk al heel wat interessante veranderingen in het soortenverloop te constateren. Er zijn echter voorstanders van handhaving van een kale pioniersvegetatie op de Zuidelijke Riffen, net als op het eilandje, in plaats van de vegetatie te laten doorgroeien tot een zachthoutoebos. Voor beide opties is natuurlijk iets te zeggen, zij het dat het kunstmatig aangelegde en jaarlijks kaal gehouden eilandje wel voor heel onverwachte verrassingen gezorgd heeft. Het direct ingrijpen van de mens in de natuurlijke ontwikkeling van een gebied kan dus wel degelijk een goede keuze zijn. Het voorkomen van soorten als Visdief, Kokmeeuw en sinds kort ook andere (voor Limburg zeer zeldzame) meeuwensoorten is te danken aan het hier tegengaan van de natuurlijke vegetatieontwikkeling. Ook voor een soort als de Kleine Plevier en Oeverloper zou het goed zijn gericht vegetatietypes te handhaven dan enkel een natuurlijk verloop naar meer struiken en hogere begroeiing toe te staan. Hoe dan ook, de Molenplas staat op dit moment voor een uniek stukje natuurontwikkeling binnen de Maasplassen en verdient de komende jaren in menig opzicht de volle aandacht. De vogelpopulatie van de toekomst zal ons vertellen of we nu de juiste keuzes maken.

Dankwoord

Een oprecht woord van dank gaat uit naar de medewerkers van Natuurmonumenten. Met name Gaby Bollen voor de jaarlijks verleende vergunningen, Ton Cuijpers voor het aanleveren van gegevens van o.a. Visdief, Oeverloper en meeuwen en Huub Joosten voor de beheerinformatie. Jan-Willem Vergeer en

Geert Peeters dank voor de opbouwende suggesties bij de totstandkoming van dit artikel en Dries Oomen (Sovon) voor aanlevering van de stippenkaartjes. En last but not least de redactie van Limburgse Vogels voor de zeer constructieve en prettige manier van samenwerking bij de totstandkoming van dit artikel!

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.-P. Uebelgünn & G. Lamers, 2013. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 59-68.
- van Dijk A.J., L. Dijkens, F. Hustings, K. Koffijberg, J. Schoppers, W. Teunissen, C. van Turnhout, M.J.T. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate, 2005. Broedvogels in Nederland in 2003. Sovon-monitoringsrapport 2005/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Don H., 2011. Geslaagd broedgeval van de Oeverloper aan de Stevolplas, Stevensweert. *Limburgse Vogels* 21: 100-102.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ova & N. Reneerkens, 2010. Update Avifauna van Limburg 2010. www.limburgsevogels.nl
- Kurstjens G., B. Peters & M. van der Weide, 2003. Broedvogels van natuurlijke oevers langs de Limburgse Maas. *Limburgse Vogels* 13: 3-9.
- Kurstjens G., B. Peters & P. Calle, 2006. Maas in Beeld. 1 Koningssteen. Uit: Maas in Beeld tussenrapport 2006. Bureau Drift / Kurstjens Ecologisch Adviesbureau, Berg en Dal / Beek-Ubbergen.
- Kurstjens G., B. Peters & P. Calle, 2008. STEVOL uit: Resultaten van 15 jaar ecologisch herstel. Gebiedsrapport 2: Maasplassengebied. 3 Stevol. Kurstjens Ecologisch Adviesbureau. Beek-Ubbergen / Bureau Drift, Berg en Dal.
- Nagtegaal J. & R. Voesten, 2013. Ringwerk aan Kokmeeuwen en Visdieven bij Stevol. *Limburgse Vogels* 23: 32-37.
- Peeters G., 2009. Natuurwaarden in het Stevol-gebied. Monitoring 2008. Peeters Econsult, Roermond.
- Scheres W., 2003. De avifauna van de Romeinenweerd 1996-2003. *Limburgse Vogels* 13: 14-26.
- Sierdsema H., 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-1, SOVON-onderzoeksrapport 1995/04. SBB / Sovon, Driebergen/Beek-Ubbergen.
- Sovon, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. – Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland. Leiden.
- Vergeer J.W., 2012/2013. Wat hebben de Limburgse Maasdalvaarders gezien in 2012 en 2013? (powerpoint presentaties).
- Vossen M., 2010-2013. Broedvogels van de Molenplas 2009 / 2010 / 2011 / 2012 / 2009-2013. Persoonlijke publicatie, Echt.
- van Winden A., W. Braakhekke & G. Litjens, 2004. Eiland in de Maas / Stevol. Verkenning van de mogelijkheden voor vergroting van de ruimtelijke kwaliteit van het Eiland in de Maas door innovatieve aanpak van de grindwinning en inrichting in de eindfase van het Stevolproject. Bureau Stroming, Nijmegen. In opdracht van de Panheel Groep.
- Tjeu Vossen, Hulststraat 20, 6101 MG Echt, tjeu.vossen@home.nl*

Zeeduikers in het Maasdal

Willem Vergoossen

Ijsduiker, Asselt, 27 november 2006 (O. Plantema)

Het Limburgse Maasdal met zijn kralensnoer van grote waterplassen vormt al decennia een doortrekroute en overwinteringsgebied voor tal van watervogels. Hierbij gaat het niet alleen om eenden, ganzen, koeten en futen, maar ook om een aansprekende groep als zeeduikers *Gaviidae*. Roodkeelduiker, Parelduiker en Ijsduiker trekken regelmatig door het Maasdal, zijn in veel winters langdurig aanwezig op de grindgaten en laten zich daar bovendien met enige inspanning vaak bijzonder goed waarnemen. Afgelopen winters vormden enkele overwinterende Parel- en Ijsduikers zelfs regelrechte toeristische attracties en trokken grote aantallen bewonderaars van heinde en ver.

Methode

Het onderhavige artikel is bedoeld als zowel een update als een uitbreiding van de soortteksten in de meest recente Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006).

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de inmiddels meer dan 3500 zeeduikerwaarnemingen uit het archief van de Vogelstudiegroep en van de internetsites waarneming.nl, waarnemingen.be en vogelmelding.de. Tussen de genoemde databases bestaat helaas een aanzienlijke overlap, die het uifilteren van unieke gevallen bepaald niet vereenvoudigt.

Als bewerkiingsperiode is gekozen voor de winters 1964/65 t/m 2013/14. De Avifauna van Hens (1965) reikt inclusief zijn addendum tot 1 november 1964 en de Avifauna van Hustings *et al.* (2006) omvat de jaren t/m 2004. Dit geeft ijkpunten en biedt de mogelijkheid om de totale periode van 50 winters op te delen in vijf clusters van elk een decennium, om daarmee enkele vergelijkingen te trekken die de eventuele veranderingen in het voorkomen van de zeeduikers in het Maasdal kunnen aantonen. In de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) bestaat het te bespreken gebied exclusief uit de Nederlandse provincie Limburg. In dit artikel is het Maasdal iets ruimer begrens en omvat het ook de Belgische grindgaten

en in het noorden de Kraaijbergse Plassen (Noord-Brabant). Voor deze opzet is nadrukkelijk gekozen omdat deze plassen voor watervogels ook onderdeel van het Maasdal zijn en de te bespreken zeeduikers in hun voorkomen en verspreiding weinig boodschap hebben aan lands- en/of provinciegrenzen.

Roodkeelduiker

Hustings *et al.* (2006) vermelden de Roodkeelduiker als een doortrekker en wintergast in uiterst klein aantal en als een typische gast van het Maasdal. Aan die status is de afgelopen tien jaren weinig veranderd. Roodkeelduikers arriveren in de eerste helft van november en kunnen aanwezig zijn tot ver in april, met een piek in de maanden november-januari. De vroegste data zijn 17 augustus 1986 (één ex. op de Kraaijbergse Plassen) en vervolgens 18 oktober 1986 (één ex. op de Asseltse Plassen). Late exemplaren zijn gezien op 6 mei 2010 (één ex. op de Overlaat van Linne) en 6 mei 2012 (één op de Oolderplas). De Kraaijbergse Plassen zijn goed voor nog meer bijzonderheden. Zo verbleef hier van 8 mei t/m 12 juni 1986 een als eerste zomer gemelde vogel en was er van 17 augustus 1986 t/m 7 februari 1987 een eerste kalenderjaar Roodkeelduiker liefst 175 dagen aanwezig. Een tweede recordhouder verblijfsduur met 174 dagen is een Roodkeelduiker die van 14 november 2009 t/m 6 mei 2010 eerst aanwezig was op de WML-plas te Heel en vervolgens op de Stevolplas bij Stevensweert.

In de meeste gevallen gaat het om solitaire vogels of -minder vaak - om duo's. Uitzonderlijk is de groep van vijf exemplaren die van 15 november t/m 2 december 2011 op en bij de Oolderplas verbleef. Overdag

zwierven deze vogels deels uit over de omliggende grindgaten om te foerageren, om vervolgens in de late namiddag samen te komen slapen op de Oolderplas.

Op basis van elkaar uitsluitende waarnemingen is een poging gedaan om per winter de verblijfsduur van afzonderlijke individuen te bepalen. Daaruit blijkt dat in de afgelopen 50 winters bij liefst 1/3 van alle gemelde Roodkeelduikers slechts één dag aanwezigheid vastgesteld is. Dit ondersteunt in ieder geval het vermoeden van doortrek door het Maasdal naar en vanuit overwinteringsgebieden in België en Frankrijk. Concrete waarnemingen van trekkende Roodkeelduikers zijn ook gedaan op:

- 27 november 1986, 1 ex. over Wieler, Biesweerd,
- 6 november 2002, 3 ex. over telpost Eygelshoven,
- 15 januari 2004, 1 ex. over Kleine Weerd, Maastricht,
- 7 november 2008, 2 ex. over telpost Aan de Majoor, Koningsbosch.

Op basis van de individuele verblijfsduren is tevens een gemiddelde over vijf perioden van elk 10 winters berekend (tabel 1). De tabel laat zien dat de gemiddelde verblijfsduur van individuele Roodkeelduikers in de laatste drie decennia redelijk stabiel blijft. Ongetwijfeld zijn de lagere scores in de eerste twee decennia deels te wijten aan het (nog) ontbreken van voldoende geschikt winterbiotop in het Maasdal en het destijds zeer beperkt aantal waarnemers. De toename heeft echter ook te maken met een gestage kwalitatieve verbetering van de winterbiotop in de laatste drie decennia. De meeste grindgaten zijn - sinds de beëindiging van de werkzaamheden - inmiddels gestabiliseerd en er heeft zich een uitgebreide fauna kunnen ontwikkelen, waardoor de beschikbaarheid van voedsel (vissen, rivierkreeften) voor foeragerende duikers aanzienlijk is toegenomen. Zeer waarschijnlijk heeft dit invloed op de aanwezigheid van Roodkeelduikers.

Tabel 1. Presentie en verblijfsduur van Roodkeelduikers in de winters van vijf decennia tussen 1964 en 2014.

	Aantal winters aanwezig	Gemiddelde verblijfsduur in dagen	Aantal gevallen per decennium met verblijfsduur van slechts 1 dag
1964/65 - 1973/74	3	1.3 (N = 4)	4
1974/75 - 1983/84	9	5.5 (N = 17)	8
1984/85 - 1993/94	10	36.6 (N = 23)	4
1994/95 - 2003/04	10	32.1 (N = 21)	7
2004/05 - 2013/14	8	41.3 (N = 13)	2

Favoriete plekken zijn vooral het grindgat van Oost-Maarland (17 van de 50 winters!), daarnaast de Bosmolenplas en WML-plas, Stevolplas, Oolderplas, Asseltse Plassen en in mindere mate ook het Belgische Houbenhof. In het noordelijk deel van het Maasdal komen regelmatig Roodkeelduikers voor op de Kraaijbergse Plassen. Op plassen (ver) buiten het Maasdal kan de soort eveneens aanwezig zijn. Zo is in het verre verleden, op 26 oktober 1972, een Roodkeelduiker in het Brabantse deel van de Grootte Peel gezien. En meer recent, pal op de grens met Duitsland vlakbij Vlodrop, zijn op de Effelder

Roodkeelduiker,
Asselt, 13 november
2011 (G. Lamers)

Waldsee in de winters 1988/89, 1991/92, 1995/96, 1996/97 en 2006/07 eveneens Roodkeelduikers aangetroffen (Gellissen, 2012).

Leeftijd

Van de duikersoorten is de Roodkeelduiker vaak het minst eenvoudig op leeftijd te determineren. Vogels in eerste winterkleed hebben veelal een fijn gestreepte en daardoor donker lijkende kop en hals, maar dit kenmerk verdwijnt al in de loop van de winter en er bestaat veel individuele variatie. Vermoedelijk is het meest bruikbare kenmerk aanwezig op de bovendenen. Tot in het tweede winterkleed zijn hier lichtere, v-vormige patronen te zien; bij adulte Roodkeelduikers zijn dit echte vlekken. Al deze kenmerken zijn echter bij de gebruikelijke kijkafstanden op de grindgaten vaak niet betrouwbaar waar te nemen. Het aanwezige fotomateriaal op waarneming.nl doet vermoeden dat het veelal om eerste wintervogels gaat.

Parelduiker

Hustings *et al.* (2006) noemen de Parelduiker een doortrekker en wintergast in uiterst klein aantal. Deze soort heeft sindsdien blijkbaar een inhaalslag gemaakt. Hun opmerking dat de Roodkeelduiker in Limburg 'tegenwoordig' (lees: to eind 2004) minstens driemaal zo vaak gezien wordt als de Parelduiker, gaat nu in ieder geval niet meer op.

Parelduikers arriveren in november-december in het Maasdal en kunnen aanwezig zijn tot ver in april. De vroegste datum is nog steeds 11 oktober 1975 (één op de Mookerplas), met als laatste datum 18 mei 1990 (één roepende zomerkleedvogel in groeve Hazelaar bij Koningsbosch). Overige waarnemingen van Parelduikers in de maand mei zijn: 17 mei 2012 één ex. op de Kraaijenbergse Plassen, en een op 15 mei 2005 over de Pietersplas, Maastricht naar noord vliegende vogel, terwijl diezelfde dag ook een roepend exemplaar op Reinderslooi is gezien. Op 15 mei 2012 verbleef bovendien nog een Parelduiker op de Oolderplas.

Bij de Parelduiker is in de laatste twee decennia sprake van een toegenomen verblijfsduur op de grindgaten (tabel 2). Opmerkelijk is dat dit ruim een decennium later optreedt in vergelijking met de Roodkeelduiker. Recordhouder met 119 dagen blijft onverminderd de Parelduiker die van 15 november 1997 t/m 14 maart 1998 op de Molengreend bij Maasbracht ronddobberde. Een recente longstayer is de vogel die van 19 februari t/m 15 mei 2012 85 dagen lang op de Oolderplas verbleef en door zijn hier doorgemaakte rui naar adult zomerkleed een regelrechte attractie voor fotografen uit heel Nederland werd. Evenals bij de Roodkeelduiker gaat het in de meeste gevallen om solitaire exemplaren, terwijl duo's aanzienlijk minder voorkomen. Uitzonderlijk is de groep van drie Parelduikers, die van 14 februari t/m 30 maart 2004

Tabel 2. Presentie en verblijfsduur van Parelduikers in de winters van vijf decennia tussen 1964 en 2014.

	Aantal winters aanwezig	Gemiddelde verblijfsduur in dagen	Aantal gevallen per decennium met verblijfsduur van slechts 1 dag
1964/65 - 1973/74	3	3.7 (N = 3)	1
1974/75 - 1983/84	9	9.9 (N = 15)	5
1984/85 - 1993/94	8	6.6 (N = 13)	8
1994/95 - 2003/04	9	28.4 (N = 14)	6
2004/05 - 2013/14	9	27.6 (N = 15)	4

op respectievelijk de Oolderplas, de Bosmolenplas en de WML-plas zwom.

Visuele waarnemingen van doortrekkende Parelduikers zijn in onze provincie uiterst zeldzaam. Alleen het eerder vermelde exemplaar bij de Pietersplas in 2005 kan als zodanig de boeken in gaan. Kijken we echter naar de verblijfsduur van afzonderlijke exemplaren, dan blijkt 40% van alle gevallen slechts één dag in het Maasdal aanwezig te zijn. Dit is een indirecte aanwijzing voor daadwerkelijke doortrek in voor- en najaar.

Favoriete plekken voor Parelduikers zijn het grindgat bij Maarland, Bosmolenplas, WML-plas, Grote Hegge en Polderveld, met in het laatste decennium als abso-

lute topper de Oolderplas. In het noordelijk Maasdal gaat het vooral om de Kraaijenbergse Plassen en de Mookerplas. Ook op de eerder genoemde Effelder Waldsee bij Vlodrop zijn in de winters 1976/77, 1992/93, 1994/95 en 2003/04 Parelduikers aanwezig (Gellissen, 2012) geweest.

Leeftijd

Parelduikers zijn redelijk goed op leeftijd in te delen. Eerste winter vogels kenmerken zich op de bovendenen door de lichte veerranden die een regelmatig golfpatroon vormen. Het tweede winterkleed is minder eenduidig en lijkt op het adult winterkleed, maar dan zonder witte punten op de voorste dekveren. Deze kenmerken zijn ook op een grotere waarneemafstand meestal goed te zien. Bij de in de winters 2004/05-2013/14 gefotografeerde Parelduikers (waarneming.nl) blijkt het vooral om eerste winter vogels te gaan. Bij het duo eerste winter vogels dat in februari-maart 2014 op het Polderveld, Heel verbleef, vertoonde het van de Grote Hegge afkomstige exemplaar al duidelijke rui op de bovendenen, terwijl het andere exemplaar nog een volledig intact golfpatroon van lichte veerranden had. Het gaat gelukkig niet alleen om deze 'saaie' veerpakken. De Parelduiker die in februari-mei 2012 op de Oolderplas doorruide naar een prachtig zomerkleed, betreft een tweede winter/adulte vogel, evenals de Parelduiker die op 3 november 2013 op de Maas bij Heijen is gezien. Bij de Parelduikers die in maart-april 2007 en mei 2012 op de Kraaijenbergse Plassen vertoefden, gaat het eveneens om tweede

Parelduiker,
3 februari 2014,
Grote Hegge Thorn
(H. Crommentuyn)

kalenderjaar+ vogels en tenslotte: de Parelduiker op 18 mei 1990 bij Koningsbosch was een vogel in compleet zomerkleed. Helaas niet in onze provincie, maar 17 km zuidelijker, was nota bene begin januari 2009 op de Maas in Luik een Parelduiker in nagenoeg volledig zomerkleed aanwezig.

IJsduiker

De Avifauna van Limburg (2006) vermeldt de IJsduiker als een onregelmatige gast en dat is tegenwoordig onverminderd het geval. De soort is in het Maasdal feitelijk veel zeldzamer dan Roodkeelduiker of Parel-duiker, maar omdat het in het laatste decennium om uitgesproken longstayers gaat is het paradoxaal genoeg juist een van de meest waargenomen duikersoorten. De afgelopen winters is er zelfs sprake geweest van ijsduikertoerisme.

IJsduikers verschijnen vanaf eind november, maar vooral in december, en zijn dan soms tot ver in maart nog aanwezig. Uiterste data zijn: 8 november 2013 (2 ex. op de WML-plas) en 24 april 2001 (één ex. op de Mookerplas). Eenmaal aanwezig zijn ze meestal zeer trouw aan een bepaald grindgat en blijven ze soms maanden achtereen. Dit betekent overigens niet automatisch dat ze ook eenvoudig zijn waar te nemen. Van alle drie de duikersoorten is de IJsduiker juist degene die 'stealth' tot een hogere kunst heeft verheven. Menig waarnemer heeft de afgelopen winters mogen ervaren dat een IJsduiker op een overzichtelijke plas zelfs met kalm water toch uren achtereen volledig onzichtbaar kan zijn om dan plots vanuit het niets vlakbij op te duiken. De langste verblijfsduur komt op conto van het duo van de WML-plas in de winter 2013/14 met respectievelijk 136 en 138 dagen. Bij de IJsduiker gaat het in de hele periode vanaf 1964/65

in de meeste gevallen om solitaire exemplaren en om hooguit één exemplaar per winter in het hele Maasdal. Met name in het laatste decennium zijn echter ineens 2-3 langdurig verblijvende exemplaren eerder regel aan het worden. Zo waren in de winter 2006/07 minstens twee, maar vermoedelijk drie verschillende exemplaren afzonderlijk aanwezig op de Asseltse Plassen (91 dagen), Klauwenhof (104 dagen) en de Mookerplas (62 dagen). In de winter 2010/11 resideerde een IJsduiker 96 dagen op de Grote Hegge, terwijl ook 98 dagen lang een IJsduiker verbleef op Houbenhof. En in de winter 2012/13 was een IJsduiker te vinden op de WML-plas (73 dagen), terwijl eveneens een exemplaar op Houbenhof (69 dagen) verbleef. In zowel winter 2010/11 als winter 2012/13 kon echter niet onomstotelijk vastgesteld worden of het om één of twee verschillende vogels ging. IJsduikers zijn wat dat betreft vreemde gasten!

Doortrek van IJsduikers is in het veld nooit vastgesteld. Gemiddeld een op elke drie IJsduikergevallen betreft echter een ééndagswaarneming en dat geeft aan dat er wel degelijk doortrek door het Maasdal plaatsvindt. In de vergelijking tussen de vijf decennia (tabel 3) valt op dat bij de IJsduiker pas in het laatste decennium sprake is van een opvallende toename in gemiddelde verblijfsduur. Zeer favoriete winterlocaties voor IJsduikers op Nederlandse bodem zijn vooral de Grote Hegge en de WML-plas. In een enkele winter zijn IJsduikers ook wel te vinden op de Bosmolenplas of de Asseltse Plassen. Aan de Belgische zijde zijn de grindgaten van Klauwenhof, Maaseik en Houbenhof, Kessenich zeer regelmatige winterlocaties. In het zuidelijk Maasdal lijkt het grindgat bij Oost-Maarland het laatste decennium uit de gratie te zijn en in het noorden gaat het vooral om de Mookerplas, en zeer uitzonderlijk ook wel eens de Kraaijenbergse Plassen. Ook in de directe grensregio zijn enkele gevallen vermeldenswaardig. Zo verbleven van november 2006 tot in april 2007 niet minder dan drie exemplaren samen op een plas bij Königshutte, Kempen (D), hemelsbreed 16 km vanaf de grens bij Venlo. In december 2009-januari 2010 twee exemplaren op een afgraving bij het Belgische Maasmechelen en december 2009 ook één exemplaar op een plas langs de Maas ten zuiden van Visé. Beide laatste locaties zijn hemelsbreed nauwelijks 6 km verwijderd van onze landsgrens. Tenslotte was vanaf 18 november 2013 t/m 31 maart 2014 een IJsduiker aanwezig op Baggersee Bohnen tussen Brügggen en Swalmen, op amper 2 km afstand van de grens.

Tabel 3. Presentie en verblijfsduur van IJsduikers in de winters van vijf decennia tussen 1964 en 2014.

	Aantal winters aanwezig	Gemiddelde verblijfsduur in dagen	Aantal gevallen per decennium met verblijfsduur van slechts 1 dag
1964/65 - 1973/74	1	1.0 (N = 1)	1
1974/75 - 1983/84	4	11.8 (N = 5)	3
1984/85 - 1993/94	7	23.8 (N = 7)	1
1994/95 - 2003/04	6	27.6 (N = 9)	2
2004/05 - 2013/14	5	84.3 (N = 11)	0

Tabel 4. Aantal winters per decennium tussen 1964 en 2014 met presentie van Roodkeelduiker (R) en/of Parelduiker (P) en/of IJsduiker (Y)

	geen	R	P	Y	RP	RY	PY	RPY
1964/65 - 1973/74	4	2	1	1	1	0	1	0
1974/75 - 1983/84	0	0	1	0	5	1	0	3
1984/85 - 1993/94	0	1	1	0	3	3	0	2
1994/95 - 2003/04	0	1	0	0	3	0	0	6
2004/05 - 2013/14	0	0	2	0	3	1	2	2
Totaal	4	4	5	1	15	5	3	13

Leeftijd

Bij de IJsduiker zijn tot dusverre uitsluitend eerste winter exemplaren in het Maasdal aangetroffen. Deze kenmerken zich door de opvallende, lichte veerranden op de bovendelen. Bij het duo van de WML-plas was in de winter 2013/14 mooi de individuele variatie in dit verenkleed te zien: er was een uitgesproken licht- en een uitgesproken donker exemplaar.

Zoals al eerder vermeld kunnen IJsduikers zich uiterst geheimzinnig gedragen. Tijdens het foerageren zijn ze soms zeer lang ondergedoken, komen amper enkele seconden boven, en zijn vervolgens weer voor langere tijd verdwenen. Onder water kunnen ze daarbij behoorlijke afstanden afleggen. In een aantal gevallen is waargenomen dat een IJsduiker met prooi boven kwam. Daarbij ging het 24 keer om een Gevlekte Amerikaanse rivierkreeft, één maal Baars, zeven maal Snoek, en zes maal ongedetermineerde vis.

De duikers vergeleken

Kijken we naar de gemiddelde verblijfsduur van de drie duikersoorten (tabellen 1-3) dan valt bij elke soort afzonderlijk een toename op. Opmerkelijk is dat dit bij de Roodkeelduiker al drie decennia aan de gang is en bij de Parelduiker pas in de laatste twee decennia. Als hekkensluiter fungeert de IJsduiker met een toename in het laatste van de vijf besproken decennia. Wellicht heeft dit te maken met de "rijping" van de waterplassen. Waar dertig jaar geleden nog sprake was van turbulente locaties met een nauwelijks noemenswaardig onderwatermilieu, zijn de grindgaten inmiddels geëvolueerd tot redelijk stabiele biotopen met een evenwichtige en volledige onderwaterfauna. Er is dus voor de grotere duikersoorten meer voedsel aanwezig en dat uit zich vervolgens in een langere verblijfsduur. Welke factoren bepaalde plassen echter

meer of minder geschikt maken voor zeeduikers, zoals bijvoorbeeld waterdiepte, rust, hoeveelheid voedsel of wellicht concurrentie met aalscholvers, blijft een voorlopig nog onopgeloste vraag.

Bezien we ten slotte de hele periode van vijftig winters nog op de aanwezigheid van een of meerdere van de drie duikersoorten (tabel 4), dan blijken de combinaties Roodkeelduiker/Parelduiker (RP) en Roodkeelduiker/Parelduiker/IJsduiker (RPY) per winter het meest frequent voor te komen. Het simultaan aanwezig zijn van de drie duikersoorten op één dag is tot dusverre slechts éénmalig geconstateerd en wel op 16 februari 2014. Op deze dag dobberde een Roodkeelduiker op het grindgat bij Oost-Maarland en waren er tegelijkertijd twee IJsduikers op de WML-plas en één Parelduiker op het Polderveld aanwezig. Het wachten - hopelijk niet te lang - is nu nog op de eerste Geelsnavelduiker voor de provincie.

Dankwoord

Veel dank aan Jan Erik Kikkert voor zijn gewaardeerde hulp bij het schrijven van dit artikel en aan Ran Schols voor het aanleveren van de waarnemingen uit de Limburgse vogelarchieven.

Literatuur

- Gellissen M., 2012. Die Vögel des Kreisses Heinsberg. NABU Kreisverband Heinsberg e.V.
 Hens P.A., 1965. Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg (tweede, herziene druk). Publ. Natuurhistorisch Genootschap Limburg. Reeks XV. Maastricht.
 Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

Willem Vergoossen, Hattem 89, 6041 SG Roermond

Eerste broedgeval van de Raaf in Limburg sinds 144 jaar

Jan Erik Kikkert

Juvenile Raaf, 2 juni 2014, Hamert (H. Crommentuyn)

Sinds enkele jaren worden er op De Hamert in toenemende mate Raven *Corvus corax* gezien. Dit leidde in 2013 tot een paartje dat veelvuldig baltste en een zeer hechte band leek te hebben. De vogels waren onafscheidelijk. Tot broeden kwam het echter niet. In 2014 was het wel raak. Er vloog één jong uit. Dit betekende het eerste (geslaagde) broedgeval sinds bijna anderhalve eeuw in Limburg.

Dit artikel beschrijft het broedseizoen van dit ravenpaar. Omdat het nest niet ver van de regelmatig bezette trektelpost lag kon het reilen en zeilen nauwlettend worden gevolgd tijdens de vele uren trek tellen. Bovendien wordt het broedgeval in een breder perspectief geplaatst.

Raven in Nederland en Limburg

In Nederland zijn Raven momenteel schaarse broedvogels na een periode van afwezigheid als gevolg van uitroeiing door de mens. Tot in de achttiende eeuw broedden Raven verspreid over het hele land. Door intensieve vervolging verdween de Raaf echter uit Nederland. Aan het begin van de twintigste eeuw was de soort zeldzaam geworden en in 1928 vond het laatste broedgeval plaats. Een herintroductie poging in 1936 mislukte. In 1966 startten het Wereld Natuur Fonds en het toenmalig Rijksinstituut voor Natuurbeheer een nieuw herintroductieproject. De meeste van deze vogels waren afkomstig uit de Duitse deelstaten Schleswig-Holstein en Mecklenburg-Vorpommern.

Na een moeizame aanloop nam het aantal paren gestaag toe. In 1976 werden de eerste broedgevallen vastgesteld op de Veluwe (2) en Utrechtse Heuvelrug (1) met een toename tot 10 paren in 1979. Daarna volgde een daling tot een dieptepunt van vijf in 1981-82. De aanwas van nieuwe broedparen was kleiner dan het aantal broedvogels dat overleed. Dit komt mede doordat het waarschijnlijk minstens drie jaren duurt voordat jonge Raven geslachtsrijp zijn (Cramp & Simmons, 1994). Vervolgens steeg de kleine populatie weer geleidelijk (Bijlsma *et al.*, 2001). Kerngebieden bleven de Veluwe en in veel mindere mate de Utrechtse Heuvelrug (Renssen, 1988). In het midden van de jaren negentig werd de populatie geschat op zo'n 80 paren (Bijlsma *et al.*, 2001). Kolonisatie van nieuwe broedgebieden verliep langzaam. Adulte Raven zijn erg plaatstrouw, bovendien blijken onvolwassen vogels weinig avontuurlijk aangelegd te zijn. Het eerst werd de sprong gemaakt naar Flevoland, Salland en de Achterhoek. Vanaf eind jaren negentig kwam het, bij een rond 75-100 paren stagnerende broedpopulatie, toch tot een zodanige uitbreiding dat Zeeland, Groningen en Limburg in 2013 de enige provincies zonder broedende Raven waren (Boele *et al.*, 2014).

De precieze herkomst van Raven in Nederland buiten de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug is niet duidelijk. Wellicht hebben nakomelingen van de Raven uit bovengenoemde gebieden zich verspreid. Lokaal kan voedseltekort een reden zijn geweest waardoor Raven gingen zwerven. Bijlsma & ten Seldam (2013) beschrijven dit voor delen van de Veluwe. Tot en met 2001 bleven de ingewanden van geschoten wild achter in het veld. Dit was een interessante voedselbron voor Raven. Echter, vanaf 2002 werden, als gevolg van veranderd lokaal jachtbeleid, zulke overblijfselen verzameld en op een paar vaste plekken in het terrein achtergelaten. Voor Raven theoretisch gunstig maar het pakte voor broedparen anders uit. Tegen de verwachting in daalde het broedsucces tot gevaarlijke laagte en nam het aantal broedparen niet toe. De vaste plekken met slachtafval bleken gemonopoliseerd door groepen onvolwassen Raven die nog niet aan het broedproces deelnamen. Hierdoor was het voedsel niet bereikbaar voor de broedparen. Vanaf 2007 is men weer terug gegaan naar het oude systeem en bleek het broedsucces weer toe te nemen.

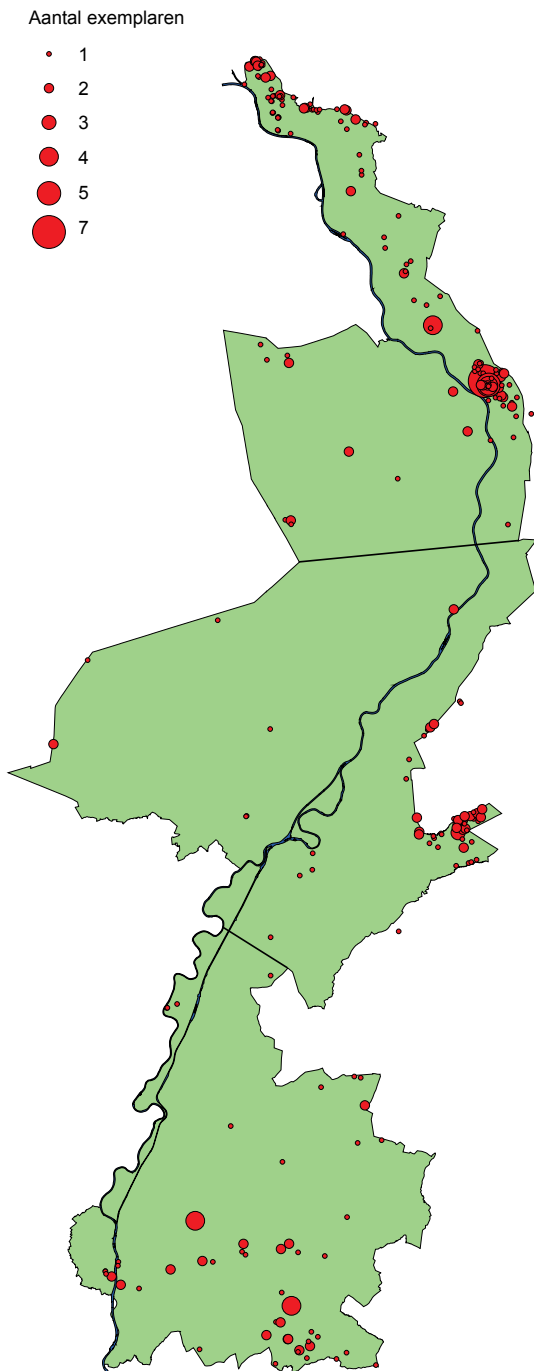
De uitbreiding over Nederland kan deels ook een andere oorsprong hebben. In de ons omringende

landen is een vergelijkbaar patroon als bij ons te zien. In Wallonië (België) is de soort rond 1919 uitgestorven. Vanaf 1973 zijn, in het kader van een herintroductieproject, 50 vogels losgelaten, onder andere in de noordoostelijke Ardennen. Het eerste geslaagde broedgeval vond plaats in 1980 (Delmotte & Delvaux, 1981). Rond 2007 bestond de populatie hier uit 67 tot 87 broedparen. De meeste zaten in de zuidelijke Ardennen, maar tot bijna in de Voerstreek zijn er paren gevonden (Jacob *et al.*, 2010). Ook ten oosten van de Limburgse grens is de Raaf uitgestorven geweest. In Nordrhein-Westfalen kwam de soort niet meer voor ten westen van de Rijn. Sinds kort vindt er een sterke westwaartse uitbreiding plaats. Rond 2005 bestond de Nordrhein-Westfaalse populatie uit 380 tot 460 broedparen. Langs de Nederlandse grens waren Raven echter nog schaars. De uitbreiding zet nog steeds door en in bijvoorbeeld de noordelijke Eiffel zijn Raven weer vaste bewoners (Grüneberg *et al.*, 2014).

In Limburg stierf de Raaf als regelmatige broedvogel al rond 1870 uit, met het laatst bekende broedgeval op landgoed Terborg bij Schinnen. Curieus is de melding van een broedend paar mogelijk tot 1944 in de omgeving van Vijlen-Vaals (Hens, 1965). De documentatie hieromtrent is wat tegenstrijdig. Een meerjarig gebruik van hetzelfde forse nest door een grote zwarte vogel klinkt goed, net als de locatie van het nest halverwege de boom tegen de stam. Dat het nest ondiep zou zijn en de vogels nogal zwijgzaam, is dubieuzer (Hustings *et al.*, 2006). Daarna zijn er geen broedgevallen meer geconstateerd. Tot het begin van het nieuwe millennium bleven waarnemingen van Raven bijzonder schaars, al werd de soort sinds de jaren negentig bijna jaarlijks gezien. De database van waarneming.nl toont vanaf 2006 een duidelijke toename aan waarnemingen in Limburg (figuur 2). Dit kan overigens vertekend zijn door de snel groeiende populariteit van deze website voor het invoeren van waarnemingen.

De meeste Raven in Limburg worden in slechts enkele regio's gezien. Uit figuur 1 blijkt dat de waarnemingen zich concentreren in vier gebieden. In Noord-Limburg zijn dit de Kop van Limburg en De Hamert, in Midden-Limburg betreft het De Meinweg en in Zuid-Limburg het zuidoostelijk Heuvelland. Buiten deze gebieden is de Raaf nog schaars.

De concentratie waarnemingen in de Kop van Limburg hangt deels samen met de aanwezigheid van

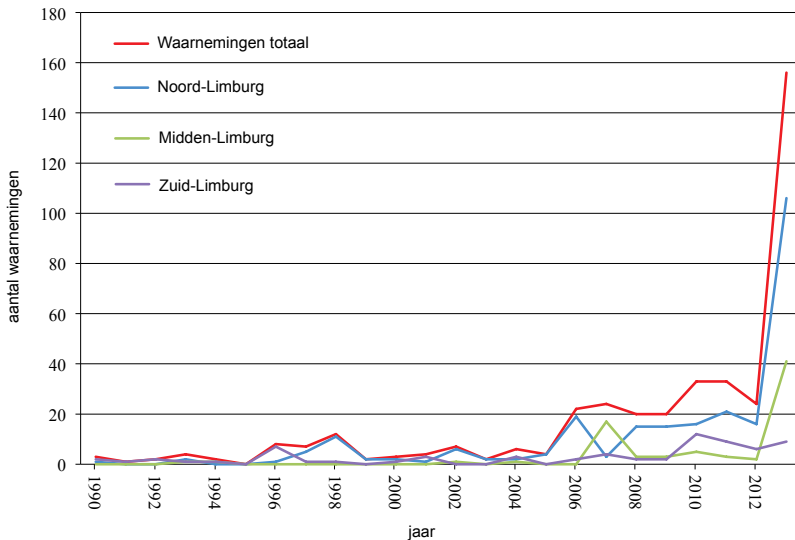

Figuur 1. Verdeling van waarnemingen van Raven in Limburg, verdeeld over Noord-, Midden- en Zuid-Limburg.

broedende Raven net over de grens in Duitsland. In maart 1990 wordt al nestindicerend gedrag gezien nabij Ven-Zelderheide, maar net op Duits grondgebied. Het gaat hier om vogels die vanaf 1988 af en toe in het Reichswald broeden (nijmegen.waarneming.nl). Vanaf 1997 worden met enige regelmaat Raven gezien in en rond de bosgordel tussen Molenhoek en Milsbeek. Van een broedgeval op Limburgse bodem is vooralsnog geen sprake. Op en rond landgoed De Hamert worden sedert 1993 onregelmatig Raven gemeld. De meest opvallende waarneming betrof een groep van zeven overvliegende vogels op 17 maart 1997, want doorgaans gaat het om enkelingen of duo's (Alards, 1997). Vanaf 2008 worden hier jaarlijks vogels waargenomen en neemt het aantal meldingen sterk toe. Waarschijnlijk hangt dit samen met het starten van de trektelpost hier. Op De Meinweg worden vanaf het najaar van 2007 opvallend vaak Raven gezien. Dit heeft in 2014 uiteindelijk geleid tot een geslaagd broedgeval in het Duitse deel van het natuurgebied. Er vlogen hier jonge jongen uit (waarneming.nl). De vierde regio kent een minder sterke binding met één bepaalde locatie, al worden met name in de omgeving van Epen en Vaals nogal eens Raven waargenomen. In de drie eerder genoemde gebieden kan de bulk van de waarnemingen vermoedelijk gekoppeld worden aan enkele vogels die langdurig in het gebied verblijven. In zuidoostelijk Limburg is dat minder duidelijk het geval. Mogelijk hebben deze vogels betrekking op zwervende onvolwassen vogels uit nabijge Duitse en Belgische populaties die niet lang blijven hangen in het dichtbevolkte zuiden van Limburg.

Nederlandse broedvogels zijn uitgesproken standvogels, maar de nog niet-geslachtsrijpe vogels kunnen een nomadisch bestaan leiden, al naargelang de voedselsituatie (Bijlsma *et al.*, 2001). De Raven die in Limburg opduiken zullen dus vooral onvolwassen vogels zijn. Ze worden het meest gemeld in de maanden maart en april (beide ca. 20%, figuur 3). Wintergroepen vallen uit elkaar en volwassen en bijna volwassen vogels gaan op zoek naar een eigen territorium. Hierbij worden Raven een stuk vocaler. Ook valt deze periode samen met de geboorte van lammetjes buiten. De nageboortes van buiten gehouden schapen vormen voor Raven een aantrekkelijke voedselbron. De piek in het najaar houdt misschien verband met zwervende (onvolwassen) Raven.

Aantal waarnemingen per jaar (n=349)

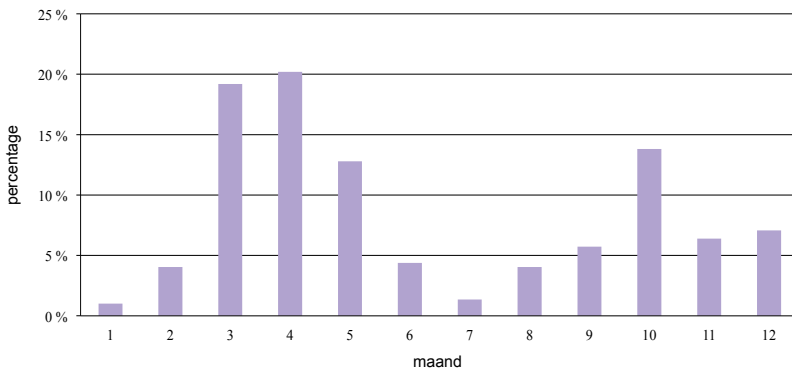
Figuur 2. Aantal waarnemingen per deelgebied in Limburg in de periode 1990-2013.

Raven uit gevangenschap

Voor het houden van kraaiachtigen waaronder dus ook Raven is een ontheffing nodig van de Flora en Faunawet. Raven worden niet op grote schaal (legaal) gehouden, maar met een korte zoekactie op google.nl kom je toch wel wat tegen. Net als bij andere, in een kooi gehouden, vogels ontsnapt er wel eens eentje. Een bekend geval in Limburg is een duo dat in het najaar van 2005 de tellers van trektelepost Loozerheide gezelschap hield. Deze vogels aten uit de hand en zorgden voor voldoende afleiding tijdens vogeltrekloze perioden. De Raven droegen

aan beide poten grote metalen ringen waar riempjes aan bevestigd konden worden (vogelsindekempen.nl). Een ander bekend geval is een vogel uit april 2009 die in de buurt van Leveroy werd gezien en gefotografeerd. De vogel droeg een metalen ring met inscriptie om de rechterpoot, maar kon niet worden gekoppeld aan een ringproject. Op 6 september 2013 is een tweetal Raven losgelaten op De Hamert. Beide vogels waren afkomstig uit het vogelrevalidatiecentrum Zundert en waren eerder in beslag genomen omdat ze illegaal in het wild waren gevangen (limburgs-landschap.nl). De vogels kregen

Percentageverdeling van waarnemingen per maand (n=297)

Figuur 3. Verdeling van de waarnemingen over de maanden in de periode 1990-2013.

een standaard metalen pootring en aluminium rode kleurring ter herkenning. Ondanks het intensieve observeren op De Hamert (zie hieronder) is daarna geen Raaf meer waargenomen met een kleurring. Het is overigens mogelijk dat de vogels de kleurring zelf van hun poot af hebben gehaald en nog steeds in het gebied aanwezig zijn.

Het broedgeval op De Hamert

De plotselinge toename van het aantal Raven de laatste jaren in Limburg, op en rond De Hamert in het bijzonder, heeft in 2014 geleid tot een geslaagd broedgeval. Het verhaal rond de terugkeer op De Hamert begint in 2013. Al in het voorjaar van 2013 was er een koppel Raven aanwezig. De vogels hielden zich voornamelijk op in het bosgebied ten westen van het Pikmeeuwenwater. Ze onderhielden een uitgebreide vocale communicatie en waren vaak buiteland in de lucht te zien. In de loop van het voorjaar werden de vogels minder waargenomen en leken een steeds groter gebied te bestrijken. Even rees het idee dat er misschien wel gebroed zou worden, maar uiteindelijk zijn daar geen aanwijzingen voor gevonden. Het was mogelijk een jong paar dat nog niet eerder een nest had. Ook in de winterperiode waren de vogels minder gebonden aan hun favoriete voorjaarsplek. Pendelende Raven, vrijwel zeker dit tweetal, werden geregeld gezien tussen De Hamert en de omgeving van Blitterswijck en Ooijen. Ze doken

Dood doet leven

Het project 'Dood doet leven' is een samenwerking tussen verschillende Nederlandse en Vlaamse natuurbeschermingsorganisaties. Doel is om dode dieren (weer) een plek te geven in de natuur. Kadavers, groot en klein, zijn voor veel diersoorten van groot belang voor hun voortbestaan. Tot op heden werden veel, met name de grotere dode dieren opgeruimd. Om het nut van kadavers voor onze fauna aan het publiek te laten zien zijn webcams geplaatst op verschillende vaste plekken waar kadavers worden neergelegd. Vaak zijn dit verkeersslachtoffers. Ook de Raven van De Hamert maken dankbaar gebruik van deze gedekte tafel (dooddoetleven.nl).

op in de agrarische gebieden langs de Maas en rond de Klimaatbuffer 't Sohr op nog geen drie kilometer van De Hamert. Zo waren beide vogels bijvoorbeeld aanwezig in een weiland langs de Maas op 3 januari 2014, etend van een dode Haas.

Vanaf begin februari 2014 doken opnieuw twee vogels met enige regelmaat op in de bospercelen ten westen van De Hamert en rond het Pikmeeuwenwater. Vanaf midden februari werd de bosrand ten westen van het Pikmeeuwenwater steeds frequenter bezocht door beide vogels. Ze vlogen, meestal samen, op en neer tussen de bosrand en het Nieuw Heerenven-Zuid. Stichting Ark en het Limburgs Landschap hebben hier in het kader van het project 'Dood doet Leven' een plek gecreëerd waar dood gevonden groot wild wordt neergelegd.

Beschrijving van de broedperiode

Tot eind februari voerden de Raven nestmateriaal aan naar het bos. Vaak ging het paar gezamenlijk op zoek, maar meestal had maar één van de vogels nestmateriaal in de snavel bij de terugkeer, terwijl de andere vogel het transport begeleidde en met name Zwarte Kraaien op afstand hield. Volgens del Hoyo *et al.* (2009) draagt normaliter het vrouwtje de zorg voor de nestbouw. Aangevoerd nestmateriaal bestond voornamelijk uit kleine takken, pijpenstrootje en haren van een dood ree. Webcambeelden bevestigden dat de Raven haren uit het neergelegde kadaver van een ree plukten en meenamen. Een enkele keer werd er ook niet-natuurlijk materiaal meegebracht, zoals een stuk piepschuim.

Vanaf begin maart waren de vogels rustiger. Het broedseizoen van Raven begint doorgaans erg vroeg, vanaf het einde van januari (Snow & Perrins, 1998). In Nederland valt de eerste eileg gemiddeld op 6 maart (4 februari – 15 april) (Bijlsma *et al.*, 2001). Raven gebruiken vaak jaren achtereenvolgend hetzelfde nest, maar wanneer er nog geen nest is gebouwd neemt dit enkele weken in beslag. Meestal zat één van de vogels in een hoge larix, terwijl de andere niet zichtbaar was. Vermoedelijk zat deze vogel op het nest. Omdat het vrouwtje het broeden voor haar rekening neemt (del Hoyo *et al.*, 2009), wordt aangenomen dat de vogel die in de larix de wacht hield het mannetje is geweest. Een paar keer per ochtend ging het mannetje op zoek naar voedsel. Bij terugkeer werd dit aan het vrouwtje overgedragen, waarvoor zij het nest verliet. Grotere prooien werden in de snavel meegenomen.

Raaf, Meinweg, 29 maart 2014 (L. Belgers)

Het nest zat vrijwel bovenin een half vrijstaande grove den, net onder de kroon op een hoogte van zo'n 12 m. De boom stond in een groep dennen boven op een stuifduin op de overgang tussen bos en heide. Het is in Nederland zeer gebruikelijk dat het nest wordt gebouwd in een grove den (o.a. Van Horssen, 2007). Het nest bestond voornamelijk uit dode dennentakken, leunde op twee takken en was gepositioneerd direct tegen de stam. Ter hoogte van het nest waren nog andere forse takken aanwezig, waarop later het jong z'n vlieg oefeningen deed. In de laatste dagen van mei heeft één jong het nest verlaten. Met een nestperiode tot zeven weken is het jong vermoedelijk begin april uit het ei gekropen. Een broedduur van ongeveer 4 à 5 weken in ogenschouw genomen is het ei in de eerste helft van maart gelegd. Een legsel dat uit slechts één ei bestaat is vrij uitzonderlijk, (del Hoyo *et al.*, 2009; Cramp & Simmons, 1994). Mogelijk was het legsel groter, maar hebben andere eieren of jongen de nestperiode niet overleefd. Vanaf de grond is het vrijwel onmogelijk om de grootte van het legsel te bepalen.

Gedrag tijdens broedperiode

Voorafgaand aan het broeden gingen de Raven doorgaans gezamenlijk op pad om voedsel te ver-

garen. Meestal vlogen de vogels direct door naar neergelegde kadavers bij het Nieuw Heerenven-Zuid. Verschillende malen keerden ze op de grond delen van de moslaag om, vermoedelijk op zoek naar grote insecten(larven). Gevonden braakballen bevatten veel dekschilden van mestkevers. Tijdens het broedseizoen is meerdere malen gezien dat het mannetje met een verse kikker of pad naar het nest vloog. Tweemaal werd een jong van een Grauwe Gans meegenomen en eenmaal betrof het een nijlgansjong.

De directe omgeving van het nest werd actief bewaakt. Wanneer het vrouwtje op het nest zat, werd het nest en de omgeving bewaakt door het mannetje. Met name Buizerd en Havik werden met veel geluid verjaagd. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen laag en hoog vliegende vogels. Wanneer een Buizerd of Havik op grote hoogte passeerde, werd geen actie ondernomen. Laag over de boomtoppen vliegende exemplaren werden echter meteen achterna gezeten en, al roepend en schijnaanvallen uitvoerend, tot op voldoende afstand van het nest begeleid. Op 11 april werd een derde Raaf door beide vogels uit de omgeving van het nest verjaagd.

Door de ligging van het nest dichtbij een druk gebruikt fietspad, kregen de Raven ook te maken met

recreërende mensen. Zo lang mensen doorfietsten, volgde er geen reactie. Wanneer er werd afgestapt, werd meteen het nest verlaten onder begeleiding van korte 'krok' roepjes. Dit maakte een controlebezoek aan het nest ook lastig. Bij aankomst bleken beide oudervogels al gevlogen en was er geen jong te zien. Hierdoor werd de indruk gewekt dat het broedsel misschien mislukt was. Pas toen er een bijna volgroeid jong op de nestrand werd waargenomen, werd het broedsucces bevestigd. Het jong was goed te zien en leek totaal niet schuw. Ook later, toen het nest was verlaten en het jong in z'n favoriete boom zat, kon de vogel tot dichtbij worden benaderd zonder dat deze verontrust of zenuwachtig gedrag toonde. De oudervogels, die nog met regelmaat kwamen voeren, waren aanzienlijk schuwer. Zelden lieten ze zich betrappen bij het jong. Bij benadering op te korte afstand vlogen ze meteen weg. Na verloop van tijd werden zowel het jong als de oudervogels minder frequent gezien. De jonge Raaf werd nog zeker tot in juli gevoerd door de oudervogels. Vanwege de steeds groter wordende mobiliteit was het lastig te achterhalen tot wanneer het voederen duurde. Er zijn voorbeelden uit Engeland en Ierland dat jonge vogels pas in de nazomer het ouderlijk territorium verlaten (del Hoyo *et al.*, 2009).

Tot slot

Het was slechts een kwestie van tijd dat de Raaf weer in Limburg zou gaan broeden. De laatste jaren nam het aantal waarnemingen in enkele gebieden sterk toe en vaak ging het ook om meerdere vogels. Gezien de aanwijzingen voor nieuwe vestigingen zal het aantal broedparen in Limburg naar verwachting verder toenemen. Dat er vanuit de Belgische en Duitse grensgebieden nog altijd een beweging richting Limburg plaatsvindt, is een steun in de rug. Van Horssen (2007), Bijlsma (2009, 2013) en anderen geven aan dat vestiging in onbezette regio's een kwestie van geduld is, waarbij broedgevallen worden voorafgegaan door lange reeksen losse waarnemingen. Spannende tijden dus voor Limburgse vogelaars, zoals ook voor de Raven. Desondanks zijn er ook bedreigingen. Vellingen in bossen in de nawinter kunnen tot verstoring van nestbouwende paren leiden. Daarnaast blijft er een determinatieprobleem bij afschot van Zwarte Kraaien. Bij onvoldoende kennis kunnen Raven gemakkelijk worden verward met die soort. Ook heerst er bij veel schapenhouders nog het idee dat Raven een gevaar zijn voor lammeren, vooral net

na de geboorte. Bij pasgeboren lammeren zouden ze de fontanel doorprikken. Dergelijke verstoringen en negatieve beeldvorming hebben eerder bijgedragen aan het uitsterven van Raven, maar bij voldoende rust en beschikbaar voedsel is het mogelijk dat zich in Limburg een populatie kan opbouwen. Ten slotte wil ik Fred Hustings bedanken voor zijn nuttige opmerkingen en aanvullingen op eerdere versies van dit artikel.

Literatuur

- Alards H., 1997. De Raaf: toekomstige broedvogel in Limburg? *Limburgse Vogels* 8 (3): 103-105.
- Bijlsma R.G., 2009. Het wedervaren van de Raaf *Corvus corax* als broedvogel in Drenthe. *Drentse Vogels* 23: 82-86.
- Bijlsma R.G., 2013. Is West-Drenthe een brongebied van Raven *Corvus corax* voor de wijde omgeving? *Drentse Vogels* 27: 118-120.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNN Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Bijlsma R.G. & H. ten Seldam, 2013. Impact of local food bonanzas on breeding Ravens *Corvus corax*. *Ardea* 101 (1): 55-59.
- Boele A., J. van Bruggen, F. Hustings, K. Koffijberg, J.W. Vergeer & C.L. Plate, 2014. Broedvogels in Nederland in 2012. Sovon-rapport 2014/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Cramp S. & C.M. Perrins (eds), 1994. *The Birds of the Western Palearctic*, 8. Oxford University Press, Oxford.
- Delmotte C. & J. Delvaux, 1981. La réintroduction du grand corbeau (*Corvus corax corax* L.) en Belgique, première nidification en liberté. *Aves* 18 (3-4): 108-118.
- Grüneberg C., R. Sudmann-Sowie, J. Weiss, M. Jöbges, H. König, V. Laske, M. Schmitz & A. Skibbe, 2014. Die Brutvögel Nordrhein-Westfalens. Nordrhein-Westfälische Ornithologengesellschaft & Landesamt für Natur, Umwelt und Verbraucherschutz NRW.
- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. (Tweede, herziene druk). Publ. Natuurhistorisch Genootschap Limburg. Reeks XV. Maastricht.
- van Horssen P., 2007. Gaat de Raaf in Nederland (weer) in reigerkolonies broeden? *Limosa* 80: 32-34.
- del Hoyo J., A. Elliott & D.A. Christie (editors), 2009. *Handbook of the Birds of the World*. Vol 14. Bush-shrikes to Old World Sparrows. Lynx Edicions, Barcelona.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Jacob J.-P., C. Dehem, A. Burnel, J.-L. Dambiermont, M. Fasol, T. Kinet, D. van der Elst & J.-Y. Paquet, 2010. *Atlas des oiseaux nicheurs de Wallonie 2001-2007*. Serie Faune-Flore-Habitats 5. Aves et Région Wallonne Gembloux.
- Renssen T.A., 1988. Herintroductie van de Raaf *Corvus corax* in Nederland. *Limosa* 61 (3): 137-144.
- Snow D.W. & C.D. Perrins (editors), 1998. *The Birds of the Western Palearctic*, Concise edition. Oxford University Press, Oxford, New York.

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
Kikkert99@hotmail.com

Het dieet van Limburgse Grauwe Klauwieren

Marijn Nijssen & Marten Geertsma

Krompootdoodgraver wordt gevoerd door man Grauwe Klauwier aan nestjongen van ongeveer vier dagen oud, Cottessen, juni 2000 (foto Stichting Bargerveen)

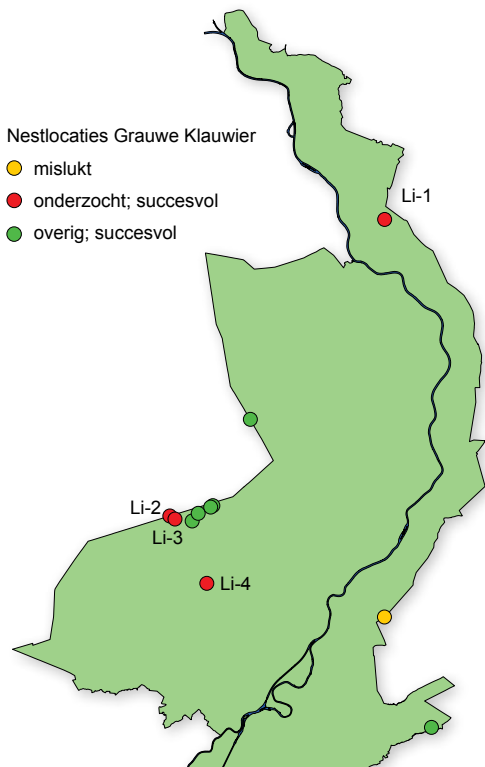
Lange tijd was de Grauwe Klauwier *Lanius collurio* een zeldzame verschijning in Limburg en leek de soort zelfs uit de provincie te verdwijnen (Hustings & Esselink, 1999). Daar is de afgelopen 15 jaar gelukkig verandering in gekomen. De Grauwe Klauwier is nog steeds een schaarse broedvogel, maar met ruim 40 paar verdeeld over de provincie is er sprake van een substantiële populatie (Bakhuizen *et al.*, 2012) en mogelijkheden tot verdere groei zijn aanwezig. Veel geschikt uitzijnde locaties zijn echter nog onbezet, ook op plekken met succesvolle broedparen in de buurt waar (her)kolonisatie geen probleem hoeft te zijn. Een mogelijke reden hiervoor is een beperkt voedselaanbod voor de soort, die

voornamelijk van grote insecten en kleine gewervelden leeft. Om meer grip te krijgen op de voedselsituatie en om adviezen te kunnen geven over beheer en inrichting van terreinen, is het dieet van Limburgse klauwieren onderzocht aan de hand van prooiresten in nesten.

Methode

Verzamelen van de nesten

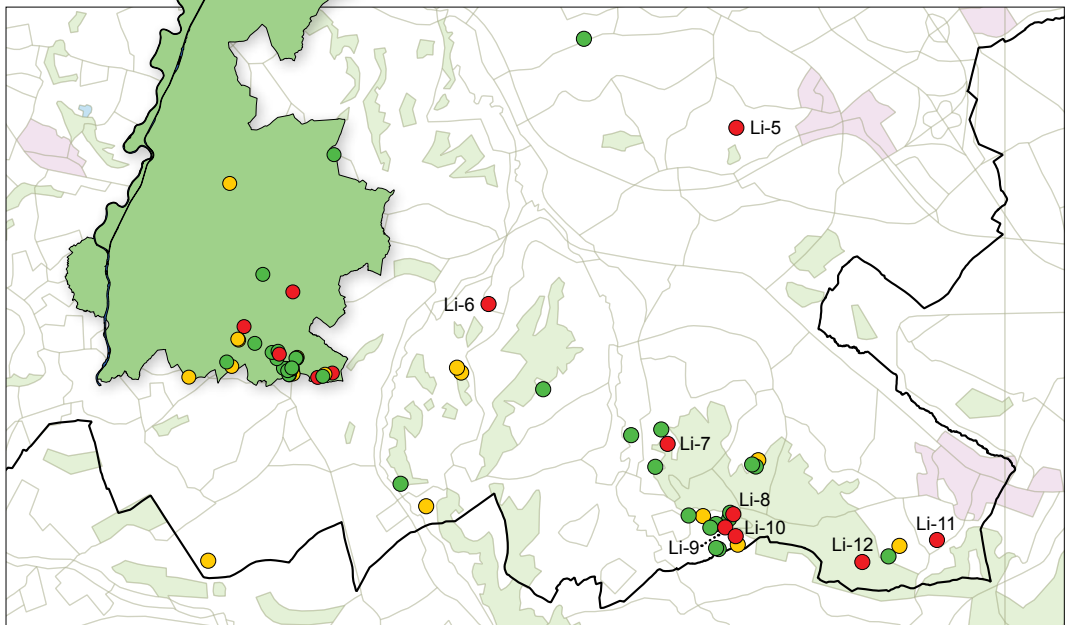
In 2012 werden 45 territoria van de Grauwe Klauwier vastgesteld in Limburg, waarin tenminste 24 paar succesvol tot broeden kwamen (pers. med. Ruud van Dongen). In figuur 1 zijn alle broedgevallen weergegeven, inclusief de 12 nesten die door ons

zijn onderzocht. Deze onderzochte nesten betreffen 50% van de (met zekerheid) succesvolle nesten in Limburg in 2012 en hebben een goede spreiding over de provincie. De 12 nesten zijn aan het einde van het broedseizoen verzameld door Ruud van Dongen, waarbij tevens gegevens over het landschap zijn verzameld. De prooiresten in de nesten zijn door de tweede auteur op naam gebracht, indien mogelijk tot geslacht- of soortniveau. Op basis van deze determinaties en de grootte van de resten is een inschatting gemaakt van de prooigrootte.

Sorteren van de prooiresten

Van elk van de 12 nesten is eerst de fijne nestkom gescheiden van het grovere buitennest (foto 1), waarna de nestkom boven twee zeven met een maaswijdte van 2 mm en 1 mm handmatig is vernipperd. De drie verschillende fracties (foto 2) zijn in glazen potjes overgebracht. Per fractie is systematisch, op het oog en onder een stereomicroscop, gezocht naar prooiresten. Prooiresten zijn gesorteerd op basis van herkenbaarheid van de verschillende taxa. Het gaat hierbij vooral om koppen, dekschilden, delen van het borststuk, pootdelen, kaken en achterlijfsaanhangsels (foto 3 en 4). Vervolgens werden alle overeenkomstige lichaamsdelen per taxon bij elkaar gelegd, waarna

Figuur 1. Overzicht van nestlocaties van Grauwe Klauwier in Limburg 2012 (met Zuid-Limburg in detail). De rode stippen betreffen de nesten die in dit onderzoek zijn geanalyseerd op prooiresten.

Foto 1. Nest van Grauwe Klauwier verzameld in Limburg in 2012. Het nest bestaat uit twee delen, een buitenkant van takjes, stevige grassen en mossen, en een nestkom gevoerd met fijn plantaardig materiaal. In de nestkom zijn de prooiresten zichtbaar die achterblijven wanneer braakballen van jongen in het nest vallen en vertrapt worden (M. Geertsma)

het maximum aantal identieke lichaamsdelen werd gerekend als het aantal gegeten individuen van het betreffende taxon. Zo leveren bijvoorbeeld zeven linker dekschilden, zes rechter dekschilden, drie koppen en vijf rechter kaken van graslandschallebijter zeven individuen op. Prooiresten uit nesten zijn - in tegenstelling tot resten uit braakballen - vaak behoorlijk gefragmenteerd, waardoor ook geregeld kleine fragmenten van lichaamsdelen zijn geselecteerd, zoals de

aanhechtingspunten van dekschilden van kevers. Zo zijn bij resten van de krompootdoodgraver uit een nest behalve vier min of meer complete rechterdekschilden ook nog eens negen aanhechtingen van rechterdekschilden te zien, wat het aantal individuen op 13 brengt (foto 3). Uiteindelijk werd van ieder nest een totaalijst met aantal prooien per soort, genus, familie en orde verkregen. De wetenschappelijke namen van de prooidieren zijn opgenomen in bijlage 1.

Foto 2. Gezeefd nest in drie grootte-fractionen (M. Geertsma)

Foto 3. Prooiresen van de krompootdoodgraver uit een nest aan de rand van de Grootte Peel. Behalve vier min of meer complete rechte dekschilden (onder) werden ook nog negen aanhechtingen van rechte dekschilden aangetroffen (boven), wat het aantal individuen op 13 brengt (M. Geertsma)

Foto 4. Voorbeeld van prooiresen na zeven en uitsorteren. Hierna worden de prooiresen per taxon en per lichaamsdeel gerangschikt om vervolgens het aantal individuen te bepalen (M. Geertsma)

Resultaten

Samenstelling van het dieet

In totaal zijn in de 12 onderzochte nesten 1027 prooidieren vastgesteld die behoren tot 12 verschillende ordes. Zoals verwacht heeft de Grauwe Klauwier in Limburg een zeer breed voedselspectrum. Uitgedrukt in aantallen (niet in gewicht) betreffen de meeste prooidieren kevers (53%), bijen, wespen en mieren (22%) en sprinkhanen (14%). De overige negen ordes maken gezamenlijk nauwelijks meer dan 10% uit van het dieet. Muizen en spitsmuizen zijn in vrijwel alle nesten aangetroffen, maar nergens in grote aantallen (1,8% van totaal dieet). Slechts bij één nest is levendbarende hagedis vastgesteld als prooi, maar deze had hier met zes individuen wel direct een hoog aandeel in het dieet. Deze gewervelde soorten leggen letterlijk meer gewicht in de schaal dan de ongewervelde prooien. Het belang van gewervelden in het dieet is op basis van biomassa dan ook meestal groter dan op basis van aantallen. Een goede omrekening naar gewichtsaandeel van deze prooien in het dieet is echter vrijwel onmogelijk.

lijk. Het gewicht van gewervelde prooien kan zeer sterk per individu verschillen en is met prooi-resten achteraf niet te bepalen. In andere studies is bij eenzelfde aandeel gewervelden in het dieet een gewichtsbijdrage van 20-25% vastgesteld (Peters, 2002; Tryjanowski *et al.*, 2004).

In totaal konden 91 verschillende taxa worden onderscheiden. Het overgrote deel kon in ieder geval tot op familie worden gedetermineerd, 56 zelfs tot op soort (bijlage 1). De meeste taxa (59) behoren tot de kevers; dit komt niet alleen omdat er veel soorten kevers voorkomen in Nederland, maar ook omdat ze relatief veel worden gegeten. Bovendien is de combinatie van vorm, grootte, kleur en patronen van lijnen en stippen vaak zo kenmerkend dat keverresten daardoor tot op soort te herleiden zijn. Ook bij de vliesvleugeligen konden vrij veel taxa (13) worden onderscheiden, bij de andere ordes slechts 1 tot 4 taxa. Verreweg de meeste aangetroffen prooi-soorten zijn in Nederland vrij algemeen tot talrijk. De zeldzame goudrandschallebijter werd tweemaal als prooi op de Bergerheide vastgesteld. Deze loopkeversoort wordt sporadisch in Limburg waargenomen, met slechts één

waarneming uit de periode 1970-1990 in de buurt van Venlo (Turin, 2000) en een waarneming uit 1850 bij Baexem (med. Ron Felix). Opvallend was verder de aanwezigheid van de in Nederland niet zo algemene graslandschallebijter in vijf van de twaalf nesten, een vrij grote loopkeversoort waarvan de Nederlandse verspreiding zich concentreert in Limburg en langs de Grote Rivieren. De gewervelde prooidieren die op naam gebracht konden worden, betreffen aardmuis of veldmuis (prooi-resten zijn niet te onderscheiden), bosmuis (in Zuid-Limburg eventueel te verwarren met grote bosmuis), tweekleurige bosspitsmuis en dwergspitsmuis. Daarnaast werden in De Zoom bij Nederweert resten van zes levendbarende hagedissen in het nest aangetroffen.

Belangrijke klauwierenprooien in Limburg

In tabel 1 is van de meest aangetroffen prooien in dit onderzoek het aandeel in het dieet per onderzocht nest weergegeven. De in Nederland algemene loopkeversoorten als gewone zwartschild, veelkleurige kielspriet en roodpoothalmkruiper komen in grote aantallen voor in het dieet. Bladsprietkevers zijn met

Tabel 1. Belangrijkste prooิตaxa voor Grauwe Klauwieren in Limburg (broedseizoen 2012) gebaseerd op prooi-resten in 12 succesvol uitgevlogen nesten (% aandeel in dieet per nest, gesorteerd op uitvliegdatum). De arcering duidt op 'bulksoorten' in het dieet: Donkerblauw = prooi maakt >25% uit van het dieet; Lichtblauw = prooi maakt met één of twee andere prooien samen meer dan 50% van het dieet uit.

Uitvliegdatum nestcode	26-jun Li-2	26-jun Li-8	03-jul Li-3	06-jul Li-4	07-jul Li-6	07-jul Li-12	14-jul Li-11	17-jul Li-5	24-jul Li-10	31-jul Li-7	02-aug Li-9	06-aug Li-1
Groene distelsnuitkever	40											
Veelkleurige kielspriet	7			2								
Kleine junikever				12								1
Zwarte veldmestkever	9	13	10	2				6	10			1
Meelbloemkever	2	13	10	14	4	29						
Pilkever sp.	1	2		6	1							
Gewone oorworm		4					1	12				
Graslandschallebijter		4			3		3	12		12		
Roodpoothalmkruiper		2			8		2					6
Gewone zwartschild	9			10			30			2		1
Krompootdoodgraver	6	4	10	7	8		2	1	5	10		9
Hommel sp.	13	16	5	7	19		8	26	5	5	4	30
Schubmier sp.		11		2			3		4			3
Spin sp.		4	10	2	1	12	8	1	1		8	2
Aard / Veldmuis		2	5	1	5		1	3				1
Veldsprinkhaan sp.			14	1	1		17	5	32	26	36	14
Sabelsprinkhaan sp.		2			3		6	5	29	24	20	3
Stinkende kortschild					14		8	5		7		
Voorjaarsmestkever												13
Totaal % in dieet	90	75	62	64	66	41	89	73	86	86	68	83

acht soorten vertegenwoordigd, waaronder voorjaarsmestkever, zwarte veldmestkever, meelbloemkever en kleine junikever. Overige keversoorten die een belangrijk deel van het dieet uitmaken zijn groene distelsnuitkever, krompootdoodgraver en stinkende kortschild.

Ook hommels worden veel gegeten door klauwierren. Determinatie tot op soort op basis van prooiresten is zeer lastig, zodat er geen goed beeld kon worden verkregen van de variatie in hommelsorten in het dieet binnen of tussen nesten. Veld- en sabelsprinkhanen vormen een andere belangrijke prooigroep, maar ook deze kunnen vaak niet tot op soort gedetermineerd worden. Spinnen en de gewone oorworm vormen eveneens een wezenlijk onderdeel van het dieet; van de overige ongewervelde prooigroepen werden slechts enkele individuen gevonden.

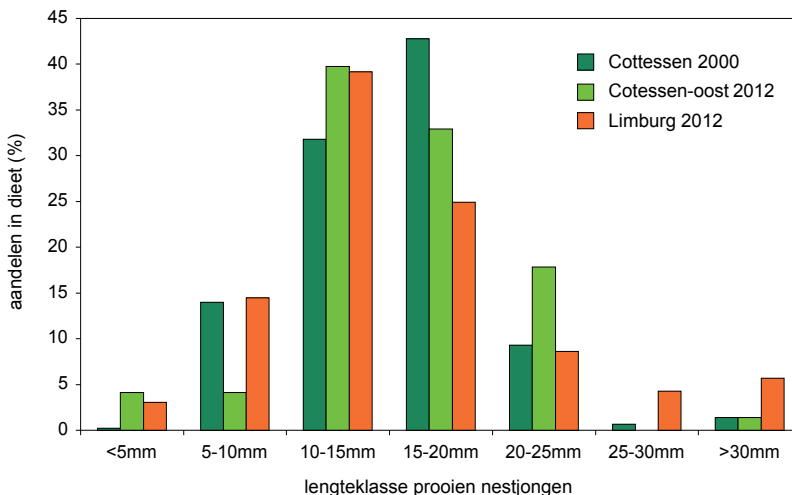
Prooigrootte versus prooidiversiteit

Grauwe Klauwierren moeten tijdens de nestperiode in korte tijd veel voedsel aanbrengen. Aangezien zij slechts één prooi tegelijk in hun snavel kunnen vervoeren, is het belangrijk dat prooien groot zijn en/of in ruime mate aanwezig in de nabijheid van het nest. Daarnaast moet er voldoende variatie in prooi-soorten aanwezig zijn om op elk moment van de dag en bij wisselende weersomstandigheden over zichtbare en bereikbare prooien te kunnen beschikken (Hornman *et al.*, 1998; Karlsson, 2004; Golawski, 2007; Golawski & Meissner, 2008; Pedersen *et al.*, 2012). De dataset van dit onderzoek maakt het mo-

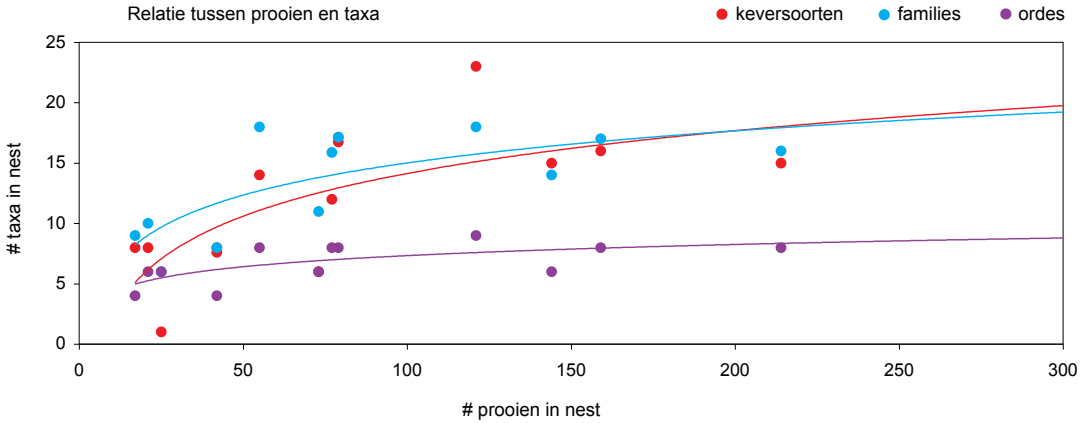
gelijk om te onderzoeken wat het relatieve belang is van prooidiversiteit en prooigrootte.

In figuur 2 is de verdeling van prooigroottes weergegeven van alle 1027 prooien, verdeeld in lengteklassen van 5 mm. De meeste prooien vallen in de klassen van 10-15 en 15-20 mm. De gemiddelde prooigrootte wijkt niet significant af van een eerder dieetonderzoek in Cottessen bij Epen, een favoriete broedplek van Grauwe Klauwierren (Peters, 2002). De gemiddelde prooigrootte bij Cottessen in 2000 en 2012 is overigens groter dan in de overige Limburgse nesten. De gemiddelde prooigrootte blijkt geen verband te houden met het aantal jongen dat succesvol uitvliegt per nest. Wanneer echter de prooigrootte wordt uitgezet tegen de tijd in het seizoen, blijkt dat deze toeneemt van gemiddeld 11 naar 17 mm ($R^2 = 0.49$; $p < 0.05$). Dit komt vooral doordat er naar het einde van het seizoen veel grote veld- en sabelsprinkhanen worden gevoerd.

Het vergelijken van prooidiversiteit tussen nesten is niet eenvoudig; een grote hoeveelheid prooiresten geeft immers per definitie meer kans om veel prooi-soorten en prooigroepen te vinden dan een kleine hoeveelheid prooiresten. Alleen bij een gelijke steekproefgrootte kan een eerlijke vergelijking tussen de onderzochte nesten gemaakt worden. Daarom zijn per nest alle keversoorten, alsook alle families en ordes tegen het aantal gevonden prooiresten uitgezet. Vervolgens is door de puntenwolken de best passende lijn geplot (figuur 3). Dit bleek in alle drie gevallen een

Figuur 2. Verdeling van prooigrootte over lengteklassen van 5 mm voor 9 nesten in Limburg (onderzocht in 2012), voor 2 nesten bij Cottessen (onderzocht in 2000; Peters, 2002) en voor 1 nest bij Cottessen-oost (onderzocht in 2012). De prooien in de nesten van Cottessen in 2000 en 2012 zijn gemiddeld iets groter t.o.v. de overige nesten in Limburg, met vooral een grotere bijdrage in de klasse 15-20 mm.

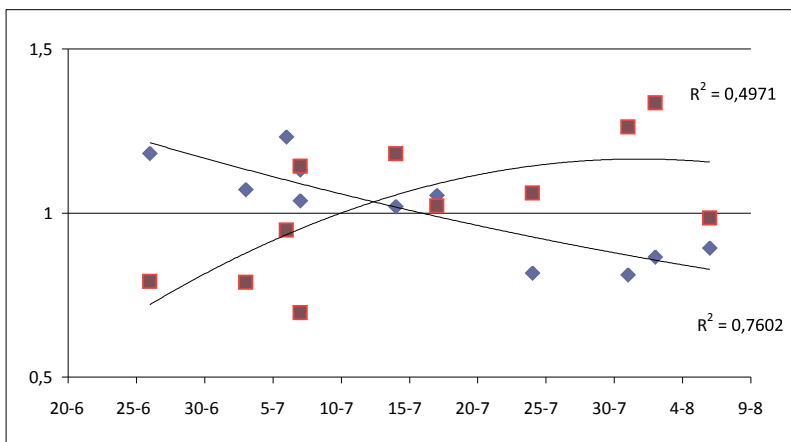

Figuur 3. Verhouding tussen het aantal prooien aangetroffen per nest en het aantal vastgestelde ordes, families en keversoorten. De logaritmische curven zijn gebruikt als basislijn om verschillen in prooidiversiteit tussen nesten te berekenen.

logaritmische curve te zijn. De bijbehorende vergelijkingen van deze curven zijn gebruikt om het aantal gevoerde keversoorten, resp. totaal aantal families en ordes bij een vast aantal prooien te schatten. Voor deze extrapolatie hebben we het aantal gevoerde prooien per jong bij een gemiddeld klauwierennest genomen, dat zijn ongeveer 700 prooien tijdens de ca. 14 dagen dat ze in het nest zitten.

Zowel de variatie in ordes, families als keversoorten neemt af gedurende het seizoen ($R^2 = 0.76$; $p < 0.05$). Vóór half juli is dus vooral een grote variatie aan prooien van belang, maar na half juli vindt er een omslag plaats naar grotere prooien afkomstig van een

kleinere variatie aan prooitaxa (figuur 4). De afname van de variatie in het dieet is deels een effect van de gebruikte methodiek, aangezien hommels en sprinkhanen niet tot op soortniveau zijn gedetermineerd. Echter, de afname in variatie geldt in Limburg ook op ordeniveau en voor keversoorten. Uit tabel 1 blijkt bovendien dat in juni de prooigroepen gelijk verdeeld zijn over het dieet en er meestal geen prooigroep als bulkvoedsel aanwezig is, terwijl vanaf 7 juli elk nest wel bulksoorten kent. Een vergelijkbare afname in prooivariatie is eerder vastgesteld in het Bargerveen op basis van nestobservaties (van den Burg *et al.*, 2011). Daar zijn het vanaf begin juli bladspruitkevers, waterkevers en libellen die belangrijk worden

Figuur 4. Prooigrootte en prooidiversiteit (gemiddeld voor ordes, families en keversoorten) in de loop van het seizoen voor alle 12 onderzochte nesten. De metingen zijn gerelateerd aan de gemiddelde prooigrootte en de gemiddelde prooidiversiteit van de nesten (waarde 1 op de Y-as). In de loop van het seizoen worden steeds grotere prooien gevoerd, maar neemt de diversiteit af.

in het dieet, terwijl eind juli sprinkhanen en grote dag-actieve nachtvlinders als spinners en gamma-uil gaan domineren.

Conclusies

Patronen in het dieet

De Limburgse klauwieren kennen een divers prooienspectrum, waarin een flink aantal keversoorten, hommels, veldsprinkhanen en sabelsprinkhanen een belangrijke rol spelen. Resten van kleine gewervelden als muizen en hagedissen zijn in veel nesten aangehouden, maar nergens in hoge aantallen. Er is geen verband gevonden tussen de prooidiversiteit of de gemiddelde prooigrootte in het dieet en het aantal uitvliegende jongen. Onbekend is of de conditie van de nestjongen verschilde tussen de onderzochte nesten en ook is niet bekend of het dieet van niet-succesvolle broedparen een andere samenstelling heeft, aangezien in niet-succesvolle nesten vrijwel geen prooiesten achterblijven. De resultaten uit dit onderzoek geven daarom alleen aan welke prooien belangrijk zijn voor succesvolle broedgevallen.

Aangezien alleen onverteerbare onderdelen van prooien teruggevonden worden in braakballen, kan de steekproef van prooiesten in nesten een vertekend beeld geven van het gehele dieet. Vooral rupsen en andere zachte larven, regenwormen, vliegen en in mindere mate ook spinnen zullen ondervertegenwoordigd zijn of geheel ontbreken in deze steekproef. Uit nestobservaties van voerende dieren blijkt echter dat deze prooigroepen samen meestal minder dan 10% van het dieet uitmaken (o.a. Hornman *et al.*, 1998; Kuper *et al.*, 2001; Peters, 2002, Tryjanowski *et al.*, 2004).

Uit de resultaten komt duidelijk naar voren dat vóór half juli vooral een grote variatie aan prooien van belang is. Na half juli vindt er een omslag plaats naar grotere prooien van een beperkter aantal taxa. Het meest logische mechanisme achter dit patroon is dat in Nederland veel soorten (zoals sprinkhanen) als ei of half volgroeide larve overwinteren, of (zoals hommels) elk seizoen een nieuw volk moeten opbouwen. Deze soorten hebben in het voorjaar en vroege zomer nog veel warmte en voedsel nodig en zijn pas in de tweede helft van de zomer beschikbaar als (grote) prooi. Bladsprietkevers zoals kleine junikever, junikever en meikever vormen een belangrijke insectengroep die in het Limburgse prooispectrum vrijwel ontbreekt, met uitzondering van de meelbloemkever, waarschijnlijk doordat ze

op de klauwierenplekken in Limburg schaars zijn. Deze kevers kunnen bij geschikte habitatcondities al vroeg in het seizoen hoge dichtheden bereiken en sommige soorten zijn dan ook bekende plaaginsecten in de landbouw die daar actief worden bestreden. De verschillende soorten kennen vrijwel allemaal een gesynchroniseerde activiteitsperiode en kunnen met hun afwisselende populatiepieken een belangrijke aanvulling vormen op het dieet van de Grauwe Klauwier in de periode dat sprinkhanen en hommels nog niet in hoge dichtheden aanwezig zijn. In natte voedselarme natuurterreinen, zoals hoogveen en bij vennen, kunnen ook vroeg vliegende libellen als viervlek en witsnuitlibellen als bulksoort optreden aan het begin van het broedseizoen.

Adviezen voor beheer

Voor een succesvolle uitbreiding van de populatie Grauwe Klauwieren zijn zowel diversiteit aan prooieren (vroeg in het seizoen) als een flink aanbod van grote prooien (later in het seizoen) van belang. Nestjongen die vroeg in het seizoen uitvliegen, profiteren eerst van een grote variatie aan prooien en later in het seizoen van een ruim aanbod van grote prooieren om verder te ontwikkelen en op te vetten voor de eerste trek naar de overwinteringsgebieden in zuidelijk Afrika. Uit onderzoek is gebleken dat zowel een hoog lichaamsgewicht als een vroege uitvlegdatum voor jonge Grauwe Klauwieren positief doorwerken op de overlevingskansen in het eerste jaar, en daarmee op de groei van deelpopulaties (van den Burg *et al.*, 2011). Voor de Grauwe Klauwier moeten binnen een relatief klein gebied verschillende factoren aanwezig zijn: geschikte nestgelegenheid, uitkijkposten en voldoende voedsel. De hoogste dichtheden worden dan ook aangetroffen in kleinschalige cultuurlandschappen, waar als gevolg van enige mate van verstoring (met name maaien, grazen, plaggen) het landschap half open wordt gehouden en tegelijkertijd een behoorlijke productie van prooi-soorten plaatsvindt (van den Burg *et al.*, 2011). Afwisseling in het terrein zorgt niet alleen voor nestgelegenheid en uitkijkposten, maar ook voor variatie in prooi-soorten. Tijdens maai-beheer, begrazing en inrichtingsbeheer kan door fasering van maatregelen rekening worden gehouden met deze variatie, vaak op een zeer eenvoudige manier (Nijssen *et al.*, 2013, 2014). Zo hoeven bij het handmatig verwijderen van bosopslag niet alle

boompjes te worden verwijderd, maar kan om de 10-20 m een exemplaar blijven staan. Dit levert direct uitkijkposten op en uiteindelijk kan er voor gekozen worden om de meeste boompjes alsnog op te ruimen en enkele exemplaren door te laten groeien, om ook op de langere termijn meer structuurvariatie in het landschap te krijgen. Ook het uitrasteren van kleine oppervlaktes op begraasde plekken is een eenvoudige maatregel die zowel nestgelegenheid als uitkijkposten oplevert.

Begrazing houdt de vegetatie laag, waardoor klauwieren prooien beter kunnen ontdekken en bereiken. De warmte die doordringt in de bodem lijkt bovendien gunstig voor de ontwikkeling van de ondergronds levende bladsprietkevers. Een aanzienlijk deel van het dieet van Grauwe Klauwieren kan bestaan uit mestfauna (o.a. Tryjanowski *et al.*, 2004; Golawski, 2007; Golawski & Meissner, 2008). In dit onderzoek is mestfauna in elk begraasd terrein aangetroffen, maar vormt het nergens bulkvoedsel voor klauwieren. Het is onbekend of het aan vee toedienen van medicijnen veel voorkomt in de onderzochte terreinen. Behandeling van vee heeft als neveneffect dat zich minder mestfauna in de uitwerpselen ontwikkelt (o.a. Lahr & van der Pol, 2007; Lahr *et al.*, 2007). Alternatieven voor het standaard toedienen van ontwormingsmiddelen zijn onder andere (a) het alleen ontwormen wanneer uit mestmonitoring blijkt dat het vee problemen ondervindt van wormen, (b) het toedienen van medicijnen buiten het voortplantingsseizoen van de meeste mestfauna, of (c) het uit de kudde halen en apart behandelen van zieke dieren (Lahr & van der Pol, 2007).

Dankwoord

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Provincie Limburg. Arnold Bakker en Ruud van Dongen gaven commentaar op de conceptversie van het eindrapport, waarop dit artikel is gebaseerd. Ron Felix leverde informatie over de recente verspreiding van de goudrandloopkever in Limburg en controleerde enkele determinaties. Jan Kuper bezorgde gegevens van eerder dieetonderzoek in Cottessen.

Marijn Nijssen & Marten Geertsma, Stichting Bargerveen, Toernooiveld 1 - Mercator 3, 6525 ED Nijmegen.
M.Nijssen@science.ru.nl

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2012. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2011. *Limburgse Vogels* 22: 57-65.
- van den Burg A., M. Nijssen, D. Van Nieuwenhuysse, M. Geertsma & S. Waasdorp, 2011. De Grauwe Klauwier. Ambassadeur voor natuurherstel. KNNV-Uitgeverij, Utrecht.
- Felix R., J. Muilwijk, W. Dekoninck & K. Desender, 2010. Nederlandse namen voor de Loopkevers van België en Nederland. *Etmologische Berichten* 70(4): 128-129.
- Golawski A., 2007. Seasonal and annual changes in the diet of the Red-backed Shrike *Lanius collurio* in farmland of Eastern Poland. *Belgian Journal of Zoology* 137(2): 215-218.
- Golawski A. & W. Meissner, 2008. The influence of territory characteristics and food supply on the breeding performance of the Red-backed Shrike *Lanius collurio* in an extensively farmed region of eastern Poland. *Ecological Restoration* 23: 347-353.
- Hornman M., M. Nijssen, M. Geertsma, J. Kuper & H. Esselink, 1998. Temporal effects on diet composition of nestling Red-backed Shrikes *Lanius collurio* in Bargerveen, The Netherlands. *Proceedings 2nd International Shrike Symposium, Eilat Israël, 1996: 83-87.*
- Hustings F & H. Esselink, 1999. Heeft de Grauwe Klauwier in Limburg toekomstperspectief? *Limburgse Vogels* 10: 89-97.
- Karlsson S., 2004. Season-dependent diet composition and habitat use of Red-backed Shrikes *Lanius collurio* in SW Finland. *Ornis Fennica* 81: 97-108.
- Kuper J., G. van Duinen, M. Nijssen, M. Geertsma & H. Esselink, 2001. Is the decline of the Red-backed Shrike *Lanius collurio* in the Dutch coastal dune area caused by a decrease in insect diversity? *The Ring* 22(1): 11-25.
- Lahr J. & J.J.C. van der Pol, 2007. Mestfauna en duurzame landbouw. Belangrijkste groepen dieren, levenswijze en ecologische diensten. Alterra-rapport 1473, Wageningen.
- Lahr J., R. van Kats & S. Crum, 2007. Ontwormingsmiddelen in de natuur. *Vakblad voor Natuur Bos en landschap* 4(2): 22-23.
- Nijssen M., M. Geertsma & S. Waasdorp, 2013. Dieet van Grauwe Klauwieren in relatie tot het beheer van Limburgse natuurterreinen. Uitgave Stichting Bargerveen in opdracht van provincie Limburg, Nijmegen.
- Nijssen M., M. Geertsma, S. Waasdorp & C. van Turnhout 2014. Maatwerk in het leefgebied van de Grauwe Klauwier. *Vakblad Natuur Bos en landschap* 102: 4-7.
- Pedersen L., M. Geertsma & A.P. Tøttrup, 2012. Prey diversity is affected by climate and differs between age classes in the Red-backed Shrike *Lanius collurio*. *Ornis Fennica* 89: 99-108.
- Peters J., 2002. Een onderzoek naar bepalende factoren voor het terreingebruik van een paar Grauwe Klauwieren in Cottessen, Zuid-Limburg. Het belang van habitatheterogeniteit voor het nestsucces van de Grauwe Klauwier *Lanius collurio*. *Afstudeerverslag Stichting Bargerveen/Katholieke Universiteit Nijmegen, Nijmegen.*
- Tryjanowski P., M. K. Karg & J. Karg, 2004. Diet composition and prey choice by the red-backed shrike *Lanius collurio* in western Poland. *Belgian Journal of Zoology* 133(2): 157-162.
- Turin H., 2000. De Nederlandse loopkevers, verspreiding en oecologie (*Coleoptera: Carabidae*). *Nederlandse Fauna* 3. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.

Bijlage 1. Lijst van prooidieren die tot op soort konden worden gedetermineerd. Voor de Nederlandse namen van Loopkevers: Felix et al., 2010, voor overige soorten: www.nederlandse soorten.nl.

orde/klasse	familie	NL naam	soort	tot	Li-1	Li-2	Li-3	Li-4	Li-5	Li-6	Li-7	Li-8	Li-9	Li10	Li-11	Li-12		
Kevers	Pilkevers	Gewone pilkever	Byrrhus pilula	12		2		7	1	1		1						
	Soldaatjes	Zwart soldaatje	Cantharis fusca	2		1									1			
Loopkevers	Loopkevers	Behaarde kruiper	Harpalus affinis	5						5								
		Blauwzwarte schallebijter	Carabus problematicus	2	1								1					
		Distelglimmer	Amara aulica	1							1							
		Gele glimmer	Amara fulva	3	3													
		Gewone breedborst	Abax parallelepipedus	1									1					
		Gewone kortnek	Nebria brevicollis	3		3												
		Gewone roodkruin	Anisodactylus binotatus	2		2												
		Gewone tandklauw	Calathus fuscipes	2				2										
		Gewone zwartschild	Pterostichus melanarius	83	2	19		12	1	1	1						47	
		Goudrandschallebijter	Carabus nitens	2	2													
		Graslandschallebijter	Carabus monilis	23						9	2	5	2				5	
		Heidekielspriet	Poecilus lepidus	6	4			2										
		Kettingschallebijter	Carabus granulatus	1		1												
		Koperen kielspriet	Poecilus cupreus	3							2	1						
		Rasterschallebijter	Carabus cancellatus	1													1	
		Rondhalszwartschild	Pterostichus madidus	2									2					
		Roodbruine graver	Clivina fossor	1			1											
		Roodpoothalmkruiper	Harpalus rufipes	19	8	1							1				3	
		Veelkleurige kielspriet	Poecilus versicolor	17		15		2										
		Violette schallebijter	Carabus violaceus	2							2							
		Zandkruiper	Harpalus latus	1	1													
		Boktorren	Boktorren	Geringelde smalboktor	Rutpela maculata	2						1		1				
				Gewone smalboktor	Corymbia rubra	5	2		2						1			
Kleine wespenboktor	Clytus arietis			1				1										
Slanke smalboktor	Strangalia attenuata			1				1										
Wortelboktor	Spondylis buprestoides			6	3			3										
Lieveheersbeestjes	Lieveheersbeestjes	Meeldauw- lieveheersbeestje	Halyzia sedecimguttata	1								1						
		Snuitkevers	Groene distelsnuitkever	Chlorophanus viridis	86		86											
Waterroofkevers	Waterroofkevers	Bruine duiker	Colymbetes fuscus	3				3										
		Gestreepte haarwaterroofkever	Acilius canaliculatus	2				2										
Kniptorren	Kniptorren	Muisgrijze kniptor	Agrypnus murina	1						1								
		Mesttorren	Voorjaarsmestkever	Geotrupes vernalis	18	18												
Bladsprietkevers	Bladsprietkevers	Gewone meikever	Melolontha melolontha	1						1								
		Junikever	Amphimallon solstitiale	1				1										
		Kleine junikever	Anomala dubia	15	1			14										
		Meelbloemkever	Hoplia philanthus	39		5	2	17			3		7				5	
		Rozenkever	Phyllopertha horticola	1		1												
		Zwarte veldmestkever (aaskever)	Aphodius fossor	46	2	20	2	2	5				7		7		1	
			Silpha tristis	2											1	1		
			Gewone doodgraver	Nicrophorus vespilloides	1				1									
			Krompootdoodgraver	Nicrophorus vespillo	56	13	12	2	9	1	6	4	2		4	3		
			Slakkenaaskever	Phosphuga atrata	5		3						1			1		
Kortschildkevers	Kortschildkevers	Stinkende kortschild	Ocyopus olens	30					4	11	3				12			
		Bosoorworm	Chelidurella guentheri	1												1		
Oorwormen	Oorwormen	Gewone oorworm	Forficula auricularia	13		1			9			2			1			
		Zuringwants	Coreus marginatus	2		1										1		
Vliesvleugeligen	Mieren	Groene stinkwants	Palomena prasina	8	1			1	1			2		1	1	1		
		Gele weidmier	Lasius flavus	1											1			
Libellen	Glazenmakers	Glanzende houtmier	Lasius fuliginosus	1				1										
		Bruine glazenmaker	Aeshna grandis	1												1		
Sprinkhanen	Sabelsprinkhanen	Grote groene sabelsprinkhaan	Tettigonia viridissima	17						2			5		10			
		Dwergspitsmuis	Sorex minutus	2				1		1								
Zoogdieren	Spitsmuizen	Tweekleurige bosspitsmuis	Sorex coronatus	1		1												
		Levendbarende hagedis	Zootoca vivipara	6				6										
Reptielen	Hagedissen	Levendbarende hagedis	Zootoca vivipara	6				6										

Voorjaarsfenologie 2013 en 2014

Jan Joost Bakhuizen

Fitis, Groote Peel, Nederweert, 20 mei 2011 (O. Plantema)

Zoals de laatste jaren gebruikelijk verschijnt ook in deze editie een bijdrage over de vroege voorjaarswaarnemingen van zomervogels in Limburg. De aanpak is enigszins afwijkend ten opzichte van de afgelopen vijf jaar. Deze keer worden twee voorjaren tegelijkertijd behandeld (2013 en 2014) en wordt in de tabel de gemiddelde aankomst over de periode 1970-2000 ter vergelijking vermeld.

Materiaal en methode

Evenals in de voorgaande jaren 2008-2012 (o.a. Zeegers, 2013) is dankbaar gebruik gemaakt van de ingevoerde waarnemingen op waarneming.nl. Enkel geaccepteerde waarnemingen zijn meegenomen in dit overzicht. Zeer vroege meldingen moeten net zo kritisch beschouwd worden als echte zeldzaamheden, ook al is de soort nog zo algemeen. Gelukkig worden deze steeds meer goed gedocumenteerd,

met tenminste een korte beschrijving en vaak ook een foto en/of geluidsopname. Dit komt de kwaliteit van het waarnemingenbestand ten goede.

Niet alle vogelsoorten zijn in dit overzicht meegenomen:

- Van enkele trekvogelsoorten overwinteren steeds meer individuen in de provincie Limburg. Dit zijn onder meer Ooievaar, Roodborsttapuit, Zwarte Roodstaart, Zwartkop en Tjiftjaf. Deze soorten houden zich in de winter ook op in potentiële broedbiotopen waardoor niet vast te stellen is of de eerst gemelde (zingende) vogel een overwinteraar is of een net gearriveerd exemplaar. Winterwaarnemingen van de Boomleeuwerik blijven schaars en de soort wordt daarbij relatief weinig in geschikte broedbiotopen waargenomen. Daarom worden waarnemingen van zingende Boomleeuweriken wel behandeld in dit artikel.
- Door het lage aantal waarnemingen van enkele schaarse Limburgse broedvogels valt over hun aan-

Gierzwaluw, Roosteren, 24 mei 2013 (R. Schols)

komt weinig te zeggen. Het gaat onder andere om Kwartelkoning, Rietzanger, Orpheusspotvogel en Grauwe Klauwier. Deze soorten worden dan ook niet beschreven.

- Ook worden de meer schaarse doortrekkers zoals Rode Wouw, Bontbekplevier, Regenwulp en Kraanvogel buiten beschouwing gelaten.

Het weer van beide voorjaren wordt bondig beschreven. De data zijn afkomstig van de maandoverzichten van het KNMI (pdf's beschikbaar via knmi.nl). Reeksen van de gemiddelde aankomst van zomervogels in Limburg in de laatste drie decennia van de vorige eeuw zijn opgenomen in bijlage 2 van de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006). Een vergelijking van de aankomst in Limburg met de rest van Nederland en België is verricht door middel van de beschikbare data op waarneming.nl en waarnemingen.be.

Weer

Het voorjaar van 2013, volgend op een lang aanhoudende vrij frisse winter, kan worden gekenschetst als zeer koud, droog en aan de sombere kant. Meest opvallend was een serie te koude maanden, aanhou-

dend tot en met juni. Het betrof het koudste voorjaar in 40 jaar. Daarentegen was het voorjaar van 2014 extreem zacht, zonnig en met een normale neerslaghoeveelheid. Het was de op één na zachtste lente in drie eeuwen, welke volgde op een uitzonderlijke zachte winter. Kortom: de verschillen tussen deze twee voorjaren kunnen niet groter zijn (bron: KNMI-maand- en seizoenoverzichten, knmi.nl).

Resultaten

Tabel 1 laat per voorjaar de drie vroegste waarnemingsdata zien van de afgelopen drie jaren. Mochten er op de betreffende datum meerdere waarnemingen verricht zijn, dan wordt dat tussen haakjes achter de datum vermeld. Voor de jaren 2009-2011 wordt enkel de vroegste datum vermeld. Ter vergelijking wordt in de laatste kolom de gemiddelde eerste aankomstdatum over de periode 1970-2000 gegeven (Hustings *et al.*, 2006).

Enkele soorten uitgelicht

Hieronder worden drie soorten nader beschouwd die in 2014 ruim eerder werden doorgegeven dan

in 2013. In de discussie verderop wordt stilgestaan bij enkele factoren die mede van invloed zijn op het algemene aankomstbeeld.

Boomleeuwerik

Al heel vroeg in het voorjaar, en soms al aan het eind van een zachte winter, kan de zang van de Boomleeuwerik boven heidevelden klinken. In 2014 werden de eerste zingende Boomleeuweriken in Limburg gehoord op 19, 20 en 21 februari. In 2013 was dat pas op 5, 6 en 7 maart het geval.

Elders in Nederland werden in 2014 de eerste zingende vogels al op 2, 3 en 6 februari gehoord. Daarentegen werden in 2013 de eerste zingende vogels pas twee weken later ontdekt (16 en 20 februari). De Belgische Boomleeuweriken hadden in 2014 minder

haast: de eerste vogels zongen daar op 14 en 15 februari. Ook in 2013 werden in België de eerste wat later gehoord dan in Nederland: op 19 februari en 2 maart. Voor beide landen betekent dit voor 2013 een verlate aankomst in de broedgebieden. Zie uitwerking hiervan voor Vlaanderen in Herremans (2014).

Braamsluiper

In 2014 waren de eerste meldingen flink vroeg. Op 5 april werd de eerste zingende Braamsluiper in Limburg opgemerkt. Vanaf 9 april stroomden de waarnemingen binnen. Interessant is te vermelden dat op 28 maart 2014 twee meldingen, helaas niet gedocumenteerd, werden gedaan van roepende vogels. Dit zouden de eerste maart-waarnemingen ooit voor Limburg betekenen. De eerste (gedocumenteerde)

Tabel 1. De eerste drie waarnemingsdata in Limburg in 2012-2014, vergeleken met de vroegste aankomstdatum uit de jaren 2009, 2010 en 2011 en de gemiddelde eerste aankomstdatum over de periode 1970-2000.

Soort	2014 (1 ^a)	2014 (2 ^a)	2014 (3 ^a)	2013 (1 ^a)	2013 (2 ^a)	2013 (3 ^a)	2012 (1 ^a)	2012 (2 ^a)	2012 (3 ^a)	2011	2010	2009	1970-2000
Bruine Kiekendief	15-3	19-3	22-3 (2)	5-3	6-3	16-3	18-3	21-3 (2)	23-3 (2)	7-3	15-3	11-3	20-3
Wespendief	1-5	2-5 (2)	7-5	5-5	6-5 (5)	7-5 (4)	29-4	30-4	1-5	25-4	9-5	25-4	3-5
Boomvalk	10-4	13-4 (3)	14-4	9-4	14-4	16-4	14-4	18-4	19-4	7-4	6-4	29-3	6-4
Kwartel	23-4	4-5	7-5	15-4	3-5	5-5	28-4	30-4	1-5 (2)	18-4	1-5	29-4	12-5
Kleine Plevier	5-3	9-3 (2)	12-3	8-3	13-3 (2)	14-3 (3)	8-3	10-3	16-3 (3)	12-3	6-3	11-3	18-3
Grutto	21-2 (2)	22-2	28-2	4-3	7-3	8-3	3-3 (3)	4-3	9-3	8-3	5-3	28-2	21-2
Zomertortel	21-4	23-4 (2)	24-4 (2)	19-4	20-4	21-4 (3)	13-4	18-4	27-4	19-4	5-4	12-4	21-4
Koekoek	7-4 (4)	8-4	10-4 (3)	9-4	12-4 (2)	13-4 (7)	5-4 (2)	6-4 (3)	7-4	2-4	5-4	4-4	9-4
Nachtzwaluw	24-4	4-5	5-5	18-4	23-4	24-4	4-5	6-5 (2)	9-5	25-4	24-4	30-4	-
Gierzwaluw	18-4 (3)	19-4 (3)	20-4	13-4	14-4 (6)	15-4	11-4 (2)	13-4 (3)	14-4 (3)	16-4	16-4	9-4	22-4
Boomleeuwerik	19-2	20-2	21-2 (2)	5-3 (2)	6-3 (2)	7-3 (4)	24-2	25-2	26-2 (5)	9-2	24-2	21-2	20-2
Oeverzwaluw	21-3	22-3	23-3 (2)	5-4	7-4 (2)	8-4 (2)	22-3	24-3	25-3 (2)	21-3	20-3	18-3	3-4
Huiszwaluw	7-4	8-4 (3)	11-4	3-4	4-4	7-4	17-3	25-3	3-4	26-3	28-3	29-3	12-4
Boerenzwaluw	21-3 (4)	22-3 (6)	23-3 (10)	10-3	22-3 (5)	23-3 (3)	14-3 (2)	16-3	17-3 (4)	16-3	20-3	12-3	22-3
Boompieper	28-3	29-3 (2)	30-3 (6)	6-4	7-4 (4)	8-4	24-3 (2)	26-3	28-3 (2)	22-3	19-3	21-3	1-4
Gele Kwikstaart	24-3	25-3	29-3	28-3	29-3 (2)	1-4 (2)	1-4 (2)	2-4	3-4	20-3	18-3	28-3	30-3
Nachtegaal	9-4	11-4 (2)	13-4 (4)	14-4 (6)	15-4 (2)	16-4 (4)	10-4	11-4	12-4	8-4	10-4	7-4	18-4
Blauwborst	13-3	14-3 (2)	16-3	25-3	26-3 (2)	27-3 (2)	16-3	17-3 (2)	18-3	13-3	19-3	16-3	20-3
Gekraagde Roodstaart	3-4	4-4 (3)	5-4 (5)	12-4 (2)	13-4 (4)	14-4 (14)	24-3	28-3	31-3 (3)	27-3	2-4	4-4	7-4
Paapje	14-4 (2)	15-4 (2)	16-4	16-4 (2)	17-4	18-4	12-4	14-4	24-4	9-4	18-4	6-4	17-4
Tapuit	29-3	30-3 (2)	1-4	29-3 (3)	30-3 (2)	2-4 (2)	31-3	1-4	2-4 (2)	27-3	22-3	27-3	1-4
Sprinkhaanzanger	4-4	8-4	11-4 (2)	12-4	14-4 (2)	16-4 (2)	13-4 (2)	14-4 (3)	15-4 (3)	7-4	4-4	7-4	21-4
Bosrietzanger	28-4	29-4 (2)	30-4 (2)	1-5	5-5 (3)	6-5 (5)	4-5 (2)	5-5	6-5	1-5	27-4	12-4	1-5
Kleine Karekiet	17-4	19-4	21-4 (2)	14-4	19-4	20-4	25-4	27-4 (2)	28-4	10-4	22-4	12-4	30-4
Spotvogel	29-4	1-5	2-5	28-4	30-4	3-5 (2)	29-4	30-4 (3)	1-5	4-5	29-4	25-4	3-5
Braamsluiper	5-4	9-4 (6)	10-4 (6)	17-4 (3)	18-4 (2)	19-4 (3)	14-4 (3)	17-4 (2)	19-4	8-4	4-4	10-4	18-4
Grasmus	6-4	10-4 (3)	11-4 (7)	13-4	14-4 (2)	15-4 (12)	6-4	10-4	11-4	7-4	8-4	5-4	17-4
Tuinfluit	12-4 (2)	13-4 (2)	15-4 (2)	15-4	16-4 (2)	18-4	14-4	22-4	24-4 (3)	14-4	19-4	15-4	21-4
Fitis	12-3	13-3	21-3	27-3	30-3	6-4	17-3	18-3	20-3 (2)	20-3	19-3	21-3	25-3
Fluiter	11-4	12-4 (13)	13-4 (2)	16-4 (2)	17-4 (2)	19-4 (2)	9-4	11-4	12-4	6-4	18-4	8-4	17-4
Bonte Vliegenvanger	6-4	7-4 (2)	11-4 (4)	10-4	12-4 (2)	13-4 (2)	11-4 (2)	14-4 (3)	15-4	4-4	5-4	5-4	20-4
Grauwe Vliegenvanger	24-4 (2)	27-4 (2)	29-4	25-4 (2)	27-4 (2)	28-4	29-4	30-4 (4)	3-5 (2)	22-4	21-4	22-4	29-4
Wielewaal	26-4	28-4	29-4 (6)	14-4 (2)	29-4	30-4 (4)	26-4	28-4	29-4	20-4	21-4	26-4	29-4

waarnemingen in Nederland dateren van 2 april; dit geldt tevens voor België.

In 2013 werden in Limburg de eerste zingende Braamsluiers pas op 17 april gehoord. Dit was enkele dagen later dan de laatste jaren gebruikelijk was. In Nederland werden de eerste doorgegeven op 14 april, en in België op 8 april. Interessant is dat in 2013 de soort in België en in Duitsland niet noemenswaardig later terugkeerde dan gemiddeld gebruikelijk (Herremans, 2014).

Fitis

In 2014 werden enkele erg vroege Fitissen voor Limburg doorgegeven (12 en 13 maart). Elders in Nederland werd de eerste (maar niet gedocumenteerde) vogel op 10 maart gemeld, in België op 6 maart (ook niet gedocumenteerd).

In 2013 werd de soort in Limburg pas veel later in maart voor het eerst waargenomen: op 27 en 30 maart! Zowel elders in Nederland als in België kwam op 19 maart de eerste melding van een zingende vogel.

Discussie

Wat valt in algemene zin op? Zoals te verwachten is, als de weersomstandigheden in Nederland (aankomstgebied) worden beschouwd, waren in het (koude) voorjaar van 2013 meer soorten aan de late kant. Het gaat dan onder meer om: Boomleeuwerik, Oeverzwaluw, Boompieper, Blauwborst, Gekraagde Roodstaart, Fitis en Fluiter. In het (warme) voorjaar van 2014 was dat net andersom: meer soorten waren juist gemiddeld aan de vroege kant. Dat geldt onder meer voor Grutto, Boomleeuwerik, Braamsluiper, Bonte Vliegenvanger, Fitis en Zwartkop.

Daarentegen lieten veel soorten geen uitgesproken beeld zien: het tijdstip van terugkeer is al jaren min of meer constant. Tevens waren in beide voorjaren ook verrassingen te constateren bij langeafstandstrekking: in het koude voorjaar van 2013 waren de Bruine Kiekendief en de Nachtzwaluw beduidend vroeger en in het warme voorjaar van 2014 waren de Gierzwaluw en Huiszwaluw juist aan de late kant terug.

Behalve de weersomstandigheden in het broed- c.q. aankomstgebied spelen meer factoren een rol die de timing van terugkeer van zomervogels beïnvloeden (o.a. Lehtikoinen & Sparks, 2010; Herremans, 2012): - (weers)omstandigheden in het overwinteringsgebied; denk aan natte of juiste droge omstandigheden in Afrika, die invloed hebben op de conditie

en fitheid van sommige vogelsoorten. Deze conditie kan weer van invloed zijn op het moment van vertrek uit de overwinteringsgebieden.

- (weers)omstandigheden op de trekroutes; denk hierbij bijvoorbeeld aan extreme droogte in de Hoorn van Afrika (van invloed op Grauwe Klauwier in voorjaar 2011: late aankomst tot gevolg, Herremans (2012)), of aan een ongunstige windrichting tijdens de voorjaarstrekperiode. Ook slecht weer in Zuid-Europa kan terugkerende populaties enige tijd ophouden.

- De kans op ontdekking kan positief worden beïnvloed door mooi, rustig weer.

Deze factoren verklaren het soms diffuse beeld van overzichten met fenologie-waarnemingen. Het is moeilijk om eenduidige patronen te ontwarren aangezien er vaak meerdere variabelen in het spel zijn: iedere soort heeft zijn specifieke eigenschappen. Wanneer grote datasets van aankomst, over grote gebieden en over lange tijdvakken worden vergeleken, dan komt er voor meerdere soorten als algemeen beeld uit dat door klimaatverandering de aankomst in lichte mate vervroegd is (zie o.a. Lehtikoinen & Sparks, 2010).

Dankwoord

Ook dit artikel kon niet tot stand komen zonder de vele waarnemers die hun vroege voorjaarswaarnemingen hebben ingevoerd op waarneming.nl. Het zijn er voor beide jaren te veel om ieder met naam te noemen. Alle vogelaars worden hartelijk bedankt. Laten wij zo door gaan!

Literatuur

- Herremans M., 2012. Fenologie: goden uit oosten laat in 2011. *Natuur.oriolus* 78: 55-61.
- Herremans M., 2014. Invloed van uitzonderlijke voorjaren 2011 en 2013 op fenologie van trekvogels. *Natuur.oriolus* 80: 15-25.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. *Avifauna van Limburg*. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Lehtikoinen E. & T.H. Sparks, 2010. Changes in migration pp 89-112 in: A.P. Möller, W. Fiedler & P. Berthold, 2010. *Effects of Climate Change on Birds*. Oxford University Press.
- Zeegers T., 2013. Voorjaarsfenologie 2012. *Limburgse Vogels* 23: 55-58.

*Jan Joost Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26,
6211 NB Maastricht; jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl*

Zeldzame broedvogels in Limburg in 2013

Fred Hustings, Hans-Peter Uebelgünn, Geert Lamers & Jan Peeters

Dit artikel is een samenvatting van Limburgse resultaten van het Broedvogel Monitoring Project-Zeldzame soorten (BMP-Z) van Sovon in 2013, een combinatie van systematisch veldwerk aangevuld met losse waarnemingen. Het BMP legt de aantalsontwikkeling en verspreiding van broedvogels in Nederland vast. Bij zeldzame soorten is het streven gericht op jaarlijkse integrale telling van de landelijke populatie, dan wel inventarisatie van (minimaal) de kerngebieden.

We zetten de bij Sovon bekende gegevens van 2013 op rij en vergelijken ze met die uit 2002-2012 en met de aantalsopgaven in de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006). Daarna volgen de soortbesprekingen. Dit is de twaalfde aflevering van een jaarlijkse terugkerende serie in Limburgse Vogels (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2010-2013). Ditmaal echter zonder Jan Joost Bakhuizen als eerste auteur en motor. Na lange tijd is hij gestopt als Districtcoördinator (DC) voor Zuid-Limburg. Heel begrijpelijk na zoveel 'tropenjaren' maar een gevoelig verlies voor Limburg! Nogmaals heel erg bedankt Jan Joost. Omdat er nog geen DC voor Zuid-Limburg is gevonden, neemt Fred Hustings de honneurs tijdelijk waar, in samenwerking met de DC's van Noord-Limburg en het Sovon-kantoor.

Methode en materiaal

Het Sovon broedvogelonderzoek (BMP-methode) bestaat uit verschillende onderdelen, ieder met een aparte aanpak. Werkwijze en aanpak volgen de richtlijnen van de handleiding (meest recente: van Dijk & Boele, 2011). Het onderzoek vindt plaats in duidelijk omgrenste telgebieden, waardoor een goede vergelijking mogelijk is tussen resultaten uit verschillende jaren. Bij BMP-Z wordt gewerkt met een vaste set aan soorten; hierdoor worden ook 'nul-waarnemingen' (soort met zekerheid afwezig) opgeslagen. Losse meldingen completeren het beeld. De resultaten komen tegenwoordig grotendeels digitaal binnen via www.sovon.nl.

In Limburg leveren systematische broedvogeltellingen in grote gebieden een fors deel van de informatie.

Voorbeelden zijn de jaarlijkse tellingen in delen van het Maasdal, de gemeente Nederweert en de ruime omgeving van Echt. Bekentellingen, gecoördineerde inventarisatie van de Middelste Bonte Specht en de broedvogelkartering van de provincie zijn eveneens tellingen die passen binnen de systematiek van BMP-Z. Provincie Limburg onderzocht in het kader van de derde ronde van de integrale provinciale broedvogelkartering in 2013 de Kop van Limburg, tussen Mook en Arcen. Het gaat om een ruim 200 km² groot gebied; uiterst waardevolle informatie dus. Het BMP-A (Alle soorten) onderzoek in monitoringsgebieden is door de Provincie vrijwel geheel afgestoten in 2012. Enkele van deze gebieden zijn inmiddels overgenomen door vrijwilligers. Gegevens van het eerste veldseizoen voor de nieuwe Vogelatlas (broedseizoenen 2013-2015) zijn meegenomen, evenals resultaten van het Nestkaartenproject. Aanvullende losse meldingen zijn zowel afkomstig van de Sovon-site als van waarneming.nl.

De DC's coördineren en stimuleren de activiteiten op provinciale schaal en controleren de resultaten op volledigheid, betrouwbaarheid en dubbelmeldingen. Na de laatste controle worden de cijfers landelijk op een rij gezet in jaarrapporten (meest recente: Boele *et al.*, 2014).

De volledigheid van het onderzoek in 2013 was wisselend, waarbij het gemis aan een DC voor Zuid-Limburg zich gevoelig liet gelden. Waar nodig gaan we hierop in bij de soortteksten.

In dit overzicht zijn voor het eerst ook enkele exoten opgenomen, om zo het consequent doorgeven van broedgevallen te stimuleren. Exoten staan in de belangstelling om een veelvoud aan redenen, en harde cijfers zijn broodnodig in de soms verhitte discussies.

Resultaten

Tabel 1 geeft een overzicht van de bij Sovon bekende aantallen van zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2013. Deze aantallen zullen lang niet altijd gelijk staan aan de werkelijke populatie, maar geven wel een idee van omvang en veranderingen. De tabel vat ook de resultaten over 2002-2012 samen en geeft de provinciale populatieschatting betrekking hebbend op 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006). In

de tabel zijn alleen soorten opgenomen die vanaf 2002 in tenminste vier jaren zijn vastgesteld. In dit overzicht ontbreken net als in de voorgaande jaren de niet-inheemse broedvogelsoorten.

Soortbesprekingen

Per soort volgt een korte bespreking. Bij de zeer zeldzame soorten, of soorten met een erg beperkt voorkomen, worden alle bekende opgaven vermeld. Daarbij is genoteerd: de gebiedsnaam, het aantal broedparen/territoria met – indien bekend – de broedcode tussen haakjes en tenslotte de waarnemer.

Zwarte Zwaan *Cygnus atratus* (n=7)

Tussen 2002 en 2012 werden jaarlijks 0-4 paren doorgegeven. Het zevental broedparen in 2013 zal mogelijk onvolledig zijn. We roepen waarnemers

op om broedgevallen door te geven en te letten op vogels met halsbanden, afkomstig van een Limburgs ringproject (Vergoossen *et al.*, 2011). Bij drie van de in 2013 doorgegeven paren waren vogels met halsbanden betrokken, vijf in totaal. Broedgevallen kunnen zowel in de winter als de zomer plaatsvinden.

Indische Gans *Anser indicus* (n=2)

In 2002-2012 zijn jaarlijks 0-1 paren gemeld. In 2013 werd een tweetal broedparen gemeld van het Leukermeer bij Bergen, een bekende broedplek. Hoewel dit mogelijk onvolledig is, bestaat de indruk dat deze soort in Limburg nog verre van algemeen is.

(Grote) Canadese Gans

Branta canadensis (n=171)

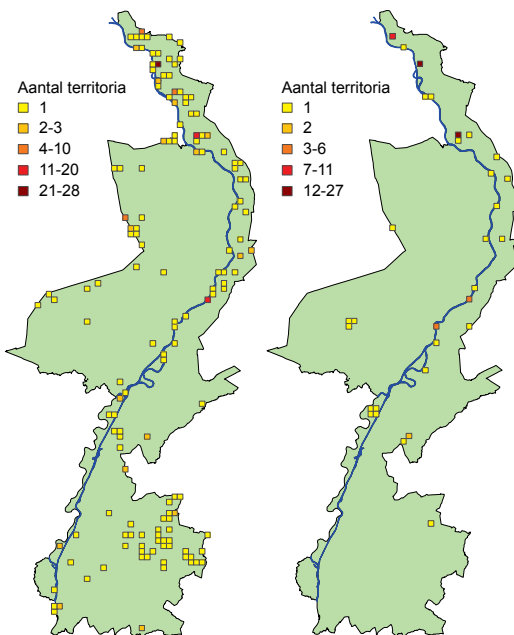
De enige grootschalige en vlakdekkende informatie stamt uit de Kop van Noord-Limburg. Hier werden

Tabel 1. Overzicht van zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2002-2013. De aantallen zoals doorgegeven aan Sovon (niet altijd compleet voor de provincie) zijn geplaatst naast de populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006).

	2000-2004 schatting voor Limburg	2002 Sovon	2003 Sovon	2004 Sovon	2005 Sovon	2006 Sovon	2007 Sovon	2008 Sovon	2009 Sovon	2010 Sovon	2011 Sovon	2012 Sovon	2013 Sovon
Roerdomp	3-5	4	4	4	2	1	1	1	1	1	3	4	1
Woudaap	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1	1	0	0
Ooievaar	incidenteel	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	2
Geoorde Fuut	15-30	25	20	28	32	18	24	15	9	12	9	14	8
Zwarte Wouw	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1
Bruine Kiekendief	4-7	3	1	0	1	3	0	1	0	0	0	0	2
Slechtvalk	3-5	4	5	5	4	6	6	8	11	11	12	17	19
Porseleinhoen	0-15	2	0	0	1	0	0	2	0	1	0	0	1
Kwartelkoning	0-15	3	1	0	1	0	1	2	0	0	0	0	1
Kleine Plevier	160-200	84	75	80	65	67	54	68	84	94	115	96	84
Oeverloper	1-3	2	2	1	1	4	0	2	3	3	2	2	1
Kerkuil	130-200	170	152	159	188	142	196	197	68	130	102	161	38
Oehoe	2-5	2	2	5	4	4	3	3	4	5	5	8	12
Nachtzwaluw	100-130	79	96	98	105	83	156	84	92	78	97	155	179
IJsvogel	80-125	88	66	89	80	72	90	96	44	32	41	37	50
Draaihals	0-3	2	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0	2
Middelste Bonte Specht	10-15	6	8	12	15	72	45	61	70	107	129	150	150
Grauwe Klauwier	10-15	5	10	9	19	18	20	38	28	52	33	45	18
Buidelmees	0-2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Kuifleeuwerik	5-10	8	5	5	3	3	4	2	2	1	1	1	1
Orpheusspotvogel	incidenteel	1	3	3	0	2	0	6	4	3	4	3	2
Kortsnavelboomkruiper	75-100	8	40	30	23	35	50	21	37	102	54	53	42
Kramsvogel	40-80	30	22	18	23	27	16	19	13	13	6	4	1
Paapje	3-10	5	3	2	0	1	1	2	2	0	0	0	0
Tapuit	4-5	6	4	4	5	3	0	0	0	0	0	0	0
Grote Gele Kwikstaart	180-210	144	139	134	147	147	155	204	125	85	81	63	39
Europese Kanarie	150-250	60	76	80	60	54	46	44	43	36	20	25	20
Grauwe Gors	10-15	9	14	9	12	3	2	1	3	1	0	0	0

door Provincie Limburg 75 paren geteld. Dit aantal lijkt aan de lage kant; zo worden voor het eiland in de Mookerplas vier paren opgegeven (gebaseerd op waarnemingen vanaf de oever), terwijl hier jaarlijks 20-35 paren nestelen (gebaseerd op bezoek per roeiboot door F. Hustings & Sj. van den Berg). De verspreiding in de rest van de provincie is niet volledig in kaart gebracht. Figuur 1 geeft een indruk van het recente voorkomen.

Bij de vlakdekkende kartering in 1998-2011 werden in de hele provincie 180 paren vastgesteld, met concentraties in de Kop van Noord-Limburg, het Maasdal bezuiden Roermond, de Mariapeel en oostelijk Zuid-Limburg (Provincie Limburg). Sinds deze kartering zijn de aantallen in sommige deelgebieden sterk toegenomen; in de Kop van Limburg met een factor vier. Er zullen inmiddels enkele honderden paren in de provincie nestelen. Veel waarnemingen worden overigens niet naar ondersoort gespecificeerd. Het merendeel zal evenwel Grote Canadese Ganzen betreffen, Kleine Canadese Ganzen zijn in de provincie veel zeldzamer.

Figuur 1. Verspreiding Canadese Ganzen (links) en Brandgans (rechts) in Limburg. Maximale aantallen per kilometerhok in 2009-2013.

Brandgans *Branta leucopsis* (n=49)

De Kop van Noord-Limburg werd integraal onderzocht door medewerkers van de Provincie. Het eiland in het Leukermeer bleek nog steeds bezet (27 paren), maar heeft aan belang ingeboet (73 paren in 2004). Elders waren er kleine concentraties op het eiland in de Mookerplas (5 paren opgegeven door Provincie; in overige jaren 2010-2014 echter 8-26 paren; F. Hustings & Sj. van den Berg) en, net buiten de provinciegrens, het stuweiland in de Maas bij Afferden (5-10 paren). Jammer genoeg ontbreekt een dekkend beeld van de Maasplassen.

Goede broedgelegenheid, in de vorm van voor vossen onbereikbare en niet te dicht begroeide eilanden, is schaars. Waarschijnlijk staan vele vogels 'in de wacht-rij' om open gevallen plekken te bezetten, getuige waarnemingen van maximaal 395 Brandganzen bij Bergen op 28 juni 2013. Zulke situaties zijn ook bekend uit o.a. het Deltagebied en Nordrhein-Westfalen (D) (meded. K. Koffijberg). De recente verspreiding, voor zover in kaart gebracht, is af te lezen uit figuur 1.

Casarca *Tadorna ferruginea* (n=3)

Zekere broedgevallen werden bekend van Siebengewald en Nederweert, een vermoedelijk broedgeval van Bleijenbeek (Afferden). Hoewel mogelijk incompleet, is duidelijk dat de Casarca nog steeds een zeldzame broedvogel is. Het is wel een soort om in de gaten te houden, alleen al vanwege het zwervgedrag! De elf jongen in Siebengewald werden allen voorzien van halsbanden, wat tot interessante bevindingen leidde. Zo keerden sommige vogels na omzwervingen terug in de omgeving van de geboorteplaats, terwijl andere bleven hangen in Duitsland. Vogels met halsbanden kunnen ook afkomstig zijn van een ruigroep op het Eemmeer. Ook deze vogels vertonen opmerkelijke verplaatsingen, binnen Nederland maar ook ver daarbuiten. Een enkeling schopte het tot Zwitserland (meded. S. Dirksen, Werkgroep Casarca).

Mandarijneend *Aix galericulata* (n=11)

De gemelde gevallen zijn mogelijk het topje van een ijsberg. De Mandarijneend is lastig te inventariseren. Vogels kunnen op kilometers van de broedplaats gezien worden en in de omgeving van het nest onopgemerkt blijven. De laatste schatting voor Limburg kwam uit op 50-75 paren rond 2000-2004, een aantal dat vooral gebaseerd was op vlakdekkend onderzoek door Provincie Limburg. De beschikbare gegevens wijzen erop dat de soort voorkomt van de noordpunt

Casarca, De Hamert, 22 mei 2010 (P. Palmen)

(omgeving Plasmolen) tot het uiterste zuiden (Geuldal). Of het zwaartepunt in de Oostelijke Mijnstreek en tussen Swalmen en Blerick nog steeds bestaat, is onduidelijk.

Roerdomp *Botaurus stellaris* (n=1)

Ditmaal slechts één territorium, in de Mariapeel, waar zich ook aan Noord-Brabantse zijde een territorium bevond. Misschien niet helemaal volledig, maar het geeft de precaire situatie in Limburg goed aan. Het jaar 2012 leek met vier territoria beter, maar een kanttekening is op zijn plaats: twee van de vier territoria in 2012 waren namelijk gebaseerd op eenmalige waarnemingen vroeg in het seizoen.

Mariapeel 1 (4) G. Lamers

Zwarte Ooievaar *Ciconia nigra* (n=0)

Geen broedgevallen, maar wel een soort om in de gaten te houden. De soort doet het goed in Nordrhein-Westfalen (D) en Wallonië (B), rukt richting Nederland op en vertoont zich in toenemende mate in de broedtijd in Limburg. Intrigerend was een viertal juniwaarnemingen van 1-2 adulte vogels in geschikt lijkend bos bij Weert. Een broedgeval

binnen pakweg tien jaar zou niet uit de lucht komen vallen.

Ooievaar *Ciconia ciconia* (n=2)

Voor het zesde opeenvolgende jaar een broedpaar op het oude stadhuis van Gennep. Er zijn twee jongen op het nest gezien. In Grevenbicht zat een Ooievaar langere tijd in broedhouding op een nest. Jongen zijn hier niet met zekerheid waargenomen.

Bij Hegelsom-America bezocht een mannelijke Ooievaar een geleewiekt vrouwtje in gevangenschap. Bij het dierenpark Mondo Verde, Landgraaf, vertoefde een vermoedelijk ontsnapte Ooievaar nabij een kunstnest. Deze gevallen worden hier niet meegerekend.

Oude stadhuis, Gennep 1 (16) G. J. Caspers, F. Hustings
e.v.a., Grevenbicht 1 (13) R. Schols e.a.

Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis* (n=8)

Weer een heel magere score, vergelijkbaar met recente dieptepunten in 2009 en 2011. In de Groote Peel ontbrak de soort. De omgeving van Nederweert kwam nog het best uit de veren, dankzij het door natuurontwikkeling aantrekkelijker gemaakte gebied,

De Schoorkuilen (5 paren). Sinds 2010 nestelen hier jaarlijks Georde Futen, terwijl de voorheen bezette broedplaats De Banen vanaf 2008 verlaten is (Loven, 2014). De WML-plas bij Heel (1 paar) vormt een nieuwe plek. De integrale kartering van de Maasduinen door Provincie Limburg leverde alleen op Reindersmeer een tweetal paren op; voormalige broedgebieden als de Bergerheide en De Hamert waren wederom niet bezet. De nazomergroep op Reindersmeer groeide uit tot maximaal 38 exemplaren op 30 juli (waarneming.nl). Het is duidelijk dat dit geen lokale vogels zijn.

Zwarte Wouw *Milvus migrans* (n=1)

Voor het vijfde opeenvolgende jaar een succesvol broedgeval aan de Pietersplas ten zuiden van Maastricht. Beide jongen werden geringd.

Pietersplas, Maastricht 1 (16) B. van Noorden,
P. Voskamp e.v.a.

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* (n=2)

Voor het eerst sinds 2008 weer een zeker broedgeval in Limburg, in de Mariapeel. De jongen werden geringd. Bij een te Nederweert aanwezig paar ontbraken duidelijke aanwijzingen voor een broedgeval.

De huidige zeldzaamheid past binnen het beeld van de hoge gronden, maar is toch opmerkelijk gezien de hoeveelheid losse waarnemingen tussen half mei en eind juni in Limburg. Jagende Bruine Kiekendieven worden dan schaars door de hele provincie gezien, met name in de Kop van Limburg en de ruime omgeving van de Peel. Vaak betreft het echter niet (geheel) uitgekleurde vogels. Zulke dieren kunnen flink rondzwerven en soms zelfs balts vertonen, maar laten zich door territoriumhouders verjagen (Bijlsma, 1997).

Mariapeel 1 (16) M. Boerkamp,
G. Lamers e.a.

Nederweert, Sarsven/Banen 1 (3) T. Loven

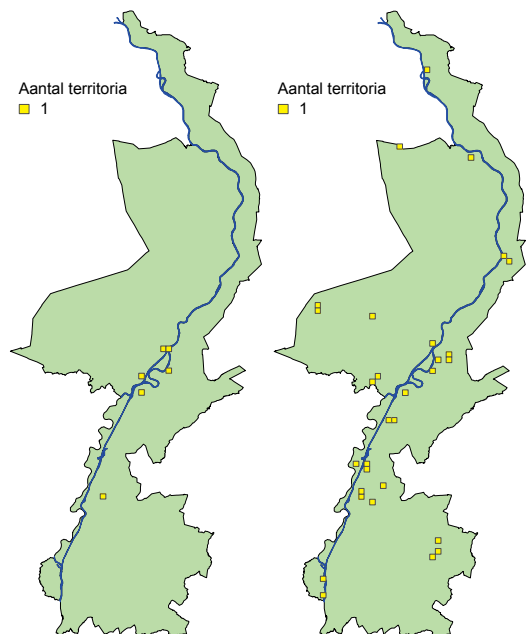
Slechtvalk *Falco peregrinus* (n=19)

Het wordt steeds lastiger om de Slechtvalk nog integraal bij te houden; een luxeprobleem voor een soort die pas vanaf 1990 in onze provincie broedt! Maar de Werkgroep Slechtvalk Nederland zette ook in 2013 weer zijn beste beentje voor (P. van Geneijgen, R. Krekels, T. Hermans e.a.). Er waren 19 territoriale paren aanwezig, waarvan het broedresultaat bekend is in 12 gevallen (2 mislukt, 10 succesvol met 29 jongen). Figuur 2 toont de opmars in Limburg.

Gennep-Heijen 1 (16) 3 jongen

Venray-Vredepeel 1 (16) 1 jong

Wanssum-Haven	1 (4)	paar aanwezig, resultaat onbekend
Venlo	1 (16)	3 jongen
Nederweert, Laarderheide	1 (5)	paar aanwezig, resultaat onbekend
Nederweert, De Zoom	1 (6)	paar aanwezig, resultaat onbekend
Ittervoort	1 (16)	4 jongen
Buggenum	1 (3)	paar aanwezig, resultaat onbekend
Maasbracht	1 (16)	4 jongen
Roermond, Rockwool	1 (3)	paar aanwezig, resultaat onbekend
Roermond, zendmast	1 (16)	3 jongen
Echt	1 (16)	4 jongen
Sittard	1 (15)	mislukt in eifase
Papenhoven	1 (15)	mislukt in eifase
Born	1 (3)	paar aanwezig, resultaat onbekend
Geleen, DSM	1 (16)	2 jongen
Maastricht, St Jan	1 (16)	2 jongen
Maastricht, ENCI	1 (3)	paar aanwezig, resultaat onbekend
Heerlen	1 (16)	3 jongen

Figuur 2. Verspreiding Slechtvalk in 2002-2004 (links) en 2011-2013 (rechts). Maxima per kilometerhok.
Bron: Werkgroep Slechtvalk Nederland, P. van Geneijgen.

Porseleinhoen *Porzana porzana* (n=1)

Tegenwoordig een onregelmatige en zeldzame broedvogel in Limburg, al kan het voorkomen onderschat zijn doordat de soort lastig te inventariseren is. In 2002-2012 waren er uit slechts vier jaren meldingen van territoriale vogels (laatste in 2010). Ditmaal werd een roepende vogel gemeld nabij Weert. Een zichtwaarneming op de Beegderheide op 4 mei kreeg geen vervolg.

Weert, De Krang 1 (2) J. Leurs, J. Verhees

Kwartelkoning *Crex crex* (n=1)

Net als het Porseleinhoen tegenwoordig een niet-jaarlijks gemelde soort; in 2002-2012 in slechts vijf jaren. Het optreden in 2013 valt in een landelijk daljaar, even slecht als het vorige daljaar 2010 (meded. K. Koffijberg, Sovon). Een eenmalige melding in de Grootte Peel werd onvoldoende gedocumenteerd.

Arcen, monding Roobeek 1 (2) Provincie Limburg

Steltkluut *Himantopus himantopus* (n=1)

In 2012 vond een geslaagd broedgeval plaats op Klein Vink, Arcen; het eerste Limburgse broedgeval sinds 1939! De verwachtingen waren dan ook hooggespannen toen er vanaf half april weer Steltkluten werden gezien in deze omgeving. Aanvankelijk ging het om 1-2 exemplaren die vermoedelijk een groot gebied bestreken, getuige waarnemingen op De Hamert, de Bergerheide en bij Beugen (N-Br). Vanaf 22 mei waren meestal twee, soms drie exemplaren aanwezig, bijna steeds op het Nieuw-Heerenven op De Hamert, met uitstapjes naar Klein Vink. Ondanks balts en copulatie kwam het niet tot een broedgeval. De laatste waarneming dateert van 24 juni.

De Hamert 1 (5) H. Crommentuyn,
G. Lamers e.v.a.

Kleine Plevier *Charadrius dubius* (n=84)

Een lastige soort om te karteren, gezien zijn grillige optreden op tijdelijk geschikte locaties. Ditmaal lagen de aantallen wat lager dan tijdens enkele recente (ook landelijk opvallend goede) jaren, maar wel boven het gemiddelde van de jaren daarvoor. De grootste aantallen werden geteld op het Nieuw-Heerenven, De Hamert (7 paren), afgraving Teunesen, Milsbeek (5) en Sarsven/Banen, Nederweert (5).

Oeverloper *Actitis hypoleucos* (n=1)

Een mager jaar voor deze soort, met alleen een waarschijnlijk broedgeval aan de Stevol-plas. Op een andere bekende locatie, de grindbanken en

-oevers van Meers, ontbraken ditmaal duidelijke aanwijzingen. Meldingen in de eerste helft van juni op Tradeport-west (Venlo), Straelens Broek (Arcen) en de Einderbeek (Nederweert) zijn wat verdacht. In 2013, met zijn koude voorjaar en vele noordenwinden, hield de trek van verschillende steltlopers - waaronder de Oeverloper - echter aan tot in de eerste decade van juni.

Stevol-plas, Stevensweert 1 (5) T. Vossen

Kerkuil *Tyto alba* (n=38)

Met 38 gemelde broedparen kwam 2013 een heel stuk lager uit dan 2012 (161). De lang aanhoudende koude in het voorjaar, in combinatie met een ronduit slechte muizenstand, was niet gunstig voor deze soort, noch voor andere muizeneters zoals de Torenvalk (Bijlsma, 2014). De Kerkuilenwerkgroep sprak van een 'historisch slecht jaar' in Limburg. Er was slechts één tweede broedsel, dat bovendien mislukte. Het gemiddelde aantal uitgevlogen jongen bedroeg 2,8 tegen landelijk 2,6. Informatie via Kerkuilenwerkgroep (H. Beckers e.a.).

Oehoe *Bubo bubo* (n=12)

Na het recordjaar 2012 met acht territoria (waarin vijf broedgevallen plaatsvonden), hield 2013 de opgaande lijn vast. Er werden 12 territoria gevonden; in zeven daarvan vonden broedgevallen plaats (één mislukte in de eifase, één in de jongenfase, de overige waren succesvol), in de overige vijf gevallen waren territoriale vogels langdurig aanwezig maar kon geen broedgeval worden vastgesteld. Zuid-Limburg nam weer het merendeel van de gevallen voor zijn rekening, maar Noord-Limburg lijkt inmiddels een vaste plek te worden met ditmaal twee territoria plus een (mislukt) nest net over de Duitse grens. Bijna jaarlijks zijn er ook eenmalige roepwaarnemingen zonder vervolg, zoals ditmaal in het Elzetterbos bij Epen. Latere luister- en zoekacties leverden geen resultaat op, zodat dit geval niet meegeteld wordt. Een vogel die in de eerste helft van mei bij Bocholtz werd gezien en 'niet schuw' was, werd op 12 juni gevonden als verkeersslachtoffer en bleek een Citesring te hebben. Informatie via Oehoewerkgroep Nederland (G.J. Wassink e.a.).

Steenuil *Athene noctua* (n=376)

Steenuilen worden in Limburg met toewijding gevolgd door regionale werkgroepen en individuen, doorgaans verenigd in de Steenuilen Werkgroep Limburg en samenwerkend met de landelijke werkgroep STONE. Dat

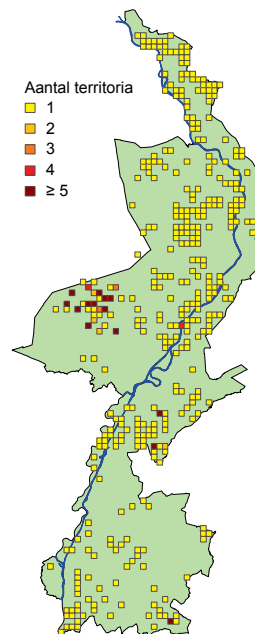

Steenuil, Lottum,
21 februari 2013
(M. Verbeek)

de provincie voor deze soort belangrijk is, blijkt wel uit de jaarlijks aangetroffen aantallen. Daarbij is het goed te bedenken dat lang niet alle paartjes gevonden en doorgegeven worden, wellicht hooguit de helft (van Harxen & Stroeken, 2012). De concentratiegebieden in figuur 3 laten zien waar veel Steenuilen zitten én onderzoekers werkzaam zijn. De legegebieden duiden op ongeschikte habitats (steden, bossen), maar ook op gebieden waar niet op de soort gelet wordt. De omvang van de Limburgse populatie is lastig te bepalen. Recente schattingen van het aantal broedparen lopen uiteen van 450-550 (te laag) tot 800-1700 (misschien aan de hoge kant). De trend sinds de eeuwwisseling is stabiel, met lichte dips na sneeuwrijke winters in combinatie met muizenschaarste in het voorjaar (van Harxen & Stroeken, 2012).

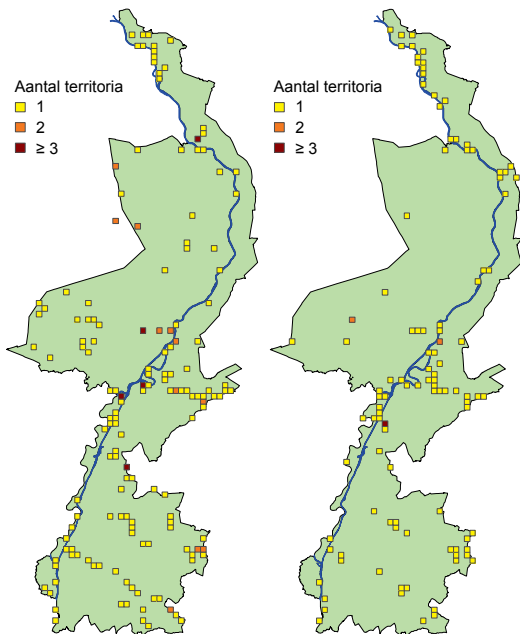
Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* (n=179) Provincie Limburg onderzocht in 2013 het gebied ten oosten van de Maas tussen Mook en Arcen. Dat is van oudsher een belangrijk broedgebied van Nachtzwaluwen. Het leverde 93 territoria op met concentraties op de Bergerheide, De Hamert, Wellse Heide en Broedersbos.

Elders werden mooie aantallen vastgesteld in de Schadjikse Bossen bij Horst (15 territoria; H. Maessen), de Laurabossen bij Weert (13; C. Caris) en de Meinweg (29; E. van Asseldonk). Ook de Peelgebieden lieten zich niet onbetuigd: Groote Peel (Limburgs deel 12; J. Timmermans) en Mariapeel (6; G. Lamers e.a.). In het uiterste zuiden blijft de Nachtzwaluw zeldzaam (Brunsummerheide 1; H. v.d. Laar).

Figuur 3. Verspreiding Steenuil in 2011-2013 (maxima per kilometerhok).

Het totaal van 179 territoria zal niet helemaal compleet zijn, aangezien bijvoorbeeld gegevens ontbreken van de Budelerbergen. In totaal zullen er vermoedelijk rond 200 territoria geweest zijn. In 2012 (155 territoria, echter o.a. Meinweg niet volledig onderzocht) en 2007 (Jaar van de Nachtzwaluw, 157 territoria) werd dit aantal niet bereikt. De huidige aantallen zijn bijna dubbel zo hoog als aan het begin van de eeuwwisseling, ongeveer conform het landelijke beeld.

Figuur 4. Verspreiding IJsvogel in 2006-2008, na een reeks van zachte winters (links) en in 2011-2013, na enkele koudere winters (rechts). Maximum per kilometerhok.

IJsvogel *Alcedo atthis* (n=50)

Ondanks de frisse winter en de langdurige koude in het voorjaar herstelde de IJsvogel zich lichtelijk. Dit in tegenstelling tot de beekbewoner waarmee hij vaak in één adem wordt genoemd, de Grote Gele Kwikstaart. Jammer genoeg werden de bekendtellingen minder systematisch uitgevoerd dan in voorgaande jaren, zodat het beeld minder compleet is. De verspreiding in topjaren en daljaren is af te lezen in figuur 4.

Hop *Upupa epops* (n=0)

Na het geslaagde broedgeval op De Hamert in 2012, het eerste in Limburg sinds 1987, hoopten we natuurlijk op een herhaling. Het zag er aanvankelijk goed uit toen zich vanaf 28 april weer een zingende Hop meldde in hetzelfde gebied. De actieradius werd echter gaandeweg groter, wat typerend is voor een ongepaarde vogel; een tweede roepende vogel vond evenmin een partner. Waarnemingen van zingende Hoppen tot bij Geijsteren (Venray) en het Eendenven (Nieuw-Bergen) kunnen op deze individuen of rondzwervende vogels betrekking hebben (Kikkert, 2013). Opmerkelijk zijn ook waarnemingen in Zuid-Limburg bij Voerendaal (28 april) en Mechelen (20

juli). Dit alles suggereert dat zich wel weer Hoppen in Limburg willen vestigen, maar dat vrouwentekort vooralsnog een probleem vormt.

Draaihals *Jynx torquilla* (n=2)

Hoewel voormalige broedgebieden als De Hamert en de Meinweg jaarlijks onderzocht worden, zijn territoriale Draaihalzen in Limburg een onregelmatig verschijnsel geworden. In 2013 waren er aanwijzingen voor territoria op De Hamert en bezuiden Arcen (Provincie Limburg). Opvallende meldingen op 4 juni (Epen, tegen weidepaal) en 21 juni (Weert, op zandpad en tegen paal) bleven zonder vervolg. Hoe dan ook een opmerkelijke ontwikkeling, aangezien aanwijzingen voor territoria voor het laatst waren vastgesteld in 2009.

De Hamert, Bergen	1 (4)	Provincie Limburg e.a.
Arcen	1 (2)	Provincie Limburg

Middelste Bonte Specht

Dendrocopos medius (n=150)

Dat de tellers er ook in 2013 weer in slaagden een behoorlijk compleet beeld te krijgen, verdient een pluim. Met toegenomen aantallen en uitdijende verspreiding wordt dit immers steeds lastiger.

Na een sprong voorwaarts in 2012 volgde in 2013 een pas op de plaats, zoals wel vaker in het kolonisatieproces. De getelde aantallen in beide jaren kwamen overeen. Het zwaartepunt ligt overduidelijk nog steeds in Zuid-Limburg. In belangrijke gebieden als de Boswachterij Vaals (32 paren), Kruisbos/Schweibergerbos (17) en Savelsbos (6) bleven de aantallen iets onder het recordjaar 2012. In de streek tussen Sittard en Roermond waren 't Hout/IJzerenbos (7 paren) en Munningsbosch/Aerwinkel (7) opnieuw de hotspots. Verder naar het noorden en westen wordt de spoeling dunner, maar neemt de Middelste Bonte Specht gestaag toe op de oostelijke Maasoever tussen Arcen en Mook (14 paren waaronder 4 op De Hamert). Op de westelijke oever volhardt een paartje bij Geijsteren (Venray). Uit het Leudal (2012: 5 paren) ontbrak informatie.

Grauwe Klauwier *Lanius collurio* (n=18)

In 2013 helaas geen provinciedekkend overzicht van de Grauwe Klauwier. Ruud van Dongen (Provincie Limburg) zag geen kans zijn minutieuze zoekwerk in het zuiden uit te voeren; een aderlating! Daardoor is er uit het kerngebied in het oostelijke Heuvelland alleen onvoldedige informatie voorhanden. Een jaar eerder leverde dit gebied nog ongeveer 30 paren op.

In het andere kerngebied, de zuidelijke Peel, deed de soort het in 2013 goed met 9 territoria rond de Grote Peel en elders in de gemeente Nederweert. Zekere broedgevallen op andere plaatsen werden bekend ten zuiden van de Heidsche Peel bij Ysselsteyn en het Blankwater bij Boukoul. Mogelijke paren zijn geconstateerd bij de Jansberg (Mook) en de Rijkelse Bemden bij Beesel.

Raaf *Corvus corax* (n=2)

De Raafstierf rond 1870 uit als broedvogel in Limburg, al zou een paar tot in 1944 gehuisd hebben bij Vijlen (kritische bespreking in Hustings *et al.*, 2006). De vestiging van een solide Nederlandse broedpopulatie, volgend op uitzetacties in de jaren zeventig, had tot nu toe nog geen repercussies voor onze provincie. Zekere broedgevallen werden niet ontdekt, de aanwezigheid van Raven in de broedtijd ten spijt. Maar daar komt verandering in. In broedseizoen 2013 verbleven twee paren op De Hamert, waarvan er eentje baltste. Het bleek de aankondiging van een broedgeval in 2014 (Kikkert, elders in dit nummer). In september 2013 zette het Limburgs Landschap overigens een tweetal Raven, afkomstig uit gevangenschap, uit op De Hamert.

Vestigingen elders in de provincie zijn niet uitgesloten. Zo werden in de maanden maart-mei 2013 Raven gezien op de Meinweg, de Mariapeel, bij Venray (Ballonzuil), Horst (Schadijkse Bossen) en Afferden (Broedersbos). Het duurt echter enkele jaren voordat Raven geslachtsrijp zijn, een periode waarin ze veelal rondzwerven. Toch is het nuttig om aandacht te besteden aan vroege voorjaarswaarnemingen in bosgebieden, zeker bij baltsende paren, uit bos roepende vogels of agressieve interacties met grote roofvogels.

De Hamert 2 (4) J.E. Kikkert

Buidelmees *Remiz pendulinus* (n=2)

In 2012 werd voor het eerst na acht jaar weer een territorium van de Buidelmees vastgesteld. In 2013 ging het om twee gevallen. Bij Panheel betrof het nestbouw van 8-14 juni (met op 9 juni 3 ex. waaronder 2 mannetjes), bij Stevensweert van 4-24 mei (solitaire man). Het is niet aannemelijk dat er succesvol gebroed werd. De nieuwe Limburgse gevallen passen in het landelijke beeld. Leek de Buidelmees, na een aanvankelijk stormachtige opmars, sinds de eeuwwisseling af te sterven op verdwijning, in recente jaren handhaaft de soort zich op lager niveau (Boele *et al.*, 2014).

Panheel, Leikeven 1 (9) A. Kleibeuker,
W. Vergoossen e.a.

Stevensweert, De Brandt 1 (11) J. Vrehan e.a.

Kuifleeuwerik *Galerida cristata* (n=1)

Het uitsterf-drama kreeg in 2013 mogelijk zijn slotakkoord. Op Tradeport-west nabij Venlo verbleef nog steeds een tweetal, dat opnieuw massa's vogelaars trok. Na 14 juni ontbreken echter nieuwe meldingen. Aanvankelijk bestond nog het idee dat dit een waarnemersartefact kon zijn, aangezien vogelaars 'van boven de rivieren' niet meer zo ver hoeven te reizen voor hun jaarlijst, na de (her)ontdekking van een Kuifleeuwerik in 's-Hertogenbosch. Maar nu er tot in ieder geval half juli 2014 geen nieuwe melding kwam, heeft het er toch alle schijn van dat de Venlose Kuifleeuweriken de geest gegeven hebben.

Tradeport-west, Venlo-Blerick 1 (4) J. Peeters,
H.P. Uebelgünn e.v.a.

Grauwe Fitis *Phylloscopus trochiloides* (n=1)

Een novum voor Limburg betrof een Grauwe Fitis in de Romeinenwaard bij Venlo. De ongepaarde vogel zong hier van 2-13 juni, betekende het vijfde binnenlandgeval voor Nederland en werd door vogelaars uit alle windstreken bekeken. Deze vogel is uitvoerig beschreven door Smits & Bos (2013).

Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta* (n=2)

Het blijft sprokkelen met deze soort, al zullen er elk jaar wel territoria gemist worden van deze onopvallende zanger. Bovendien kwam dé soort-specialist dit jaar amper in actie in het gebied met de beste potenties, het Mergelland (zie ook Grauwe Klauwier). De beide territoria waren gevestigd op klassieke plekken: heuvelland met dichte hagen (graften) in Zuid-Limburg. Voorts waren er eenmalige zangwaarnemingen in de Kruispeel, Weert (F. Meeuwissen), Piepert, Eys (M. Kolkman) en Berghem, Gulpen (A. Hall).

Gerendal 1 (4) R. van Dongen e.a.

Kruisberg, Wahlwiller 1 (4) A. Ovaa e.a.

Grote Karekiet

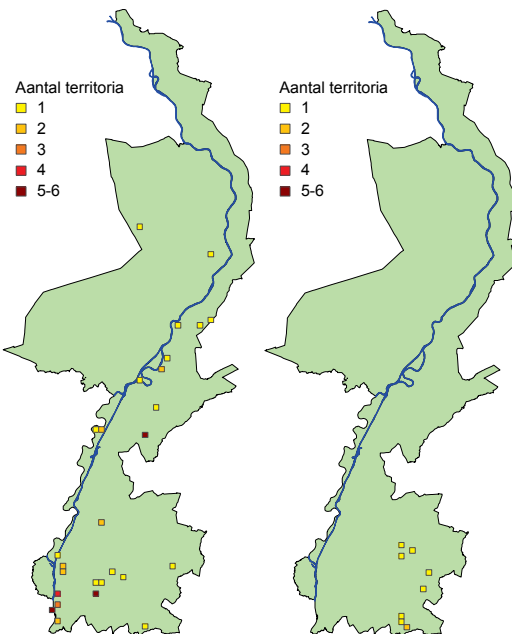
Acrocephalus arundinaceus (n=0)

Wederom enkele zangwaarnemingen, aan de Pietersplas bij Maastricht (28 en 30 mei) en industrieterrein Trilandis bij Heerlen (21 mei). In tegenstelling tot 2011 en 2012 bleven de vogels maar kort aanwezig. Een zeker broedgeval is in geen tientallen jaren meer vastgesteld.

Kortsnavelboomkruiper *Certhia familiaris* (n=42)
 Het voorkomen in de Zuid-Limburgse hellingbossen werd onvolledig in kaart gebracht (en vormt ook een mega klus). Verder noordelijk was er een melding van een zeker broedgeval op de Meinweg (T. Jeuken) en van territoria bij het Zwart Water, Venlo (P. v.d. Wielen) en langs het Gelderns-Nierskanaal bij De Hamert (7; Provincie Limburg). Deze meldingen wijzen erop dat de soort met name in de Duits-Limburgse grensstreek meer kan voorkomen dan gedacht. Het schijnbare ontbreken in de aangrenzende delen van Nordrhein-Westfalen, volgens de regionale broedvogelatlas, wekt bevreemding maar kan inmiddels achterhaald zijn. Sinds de jaren negentig namen de aantallen hier met meer dan 60% toe en zette de noordwestelijke uitbreidingstendens door, richting Nederland (Grüneberg *et al.*, 2013).

Kramsvogel *Turdus pilaris* (n=1)

Er is geen houden meer aan bij de Kramsvogel. Dit jaar was er welgeteld nog één melding, naast wat vage geruchten. Hoewel het beeld niet compleet hoeft te zijn (solitaire paren zijn vaak lastig te vinden), is het duidelijk dat deze lijster met één voet in het graf staat.

Figuur 5. Verspreiding Kramsvogel 2002-2004 (links) versus 2011-2013 (rechts). Maxima per kilometerhok.

Dat er midden jaren tachtig 650 paren in Limburg nestelden, klinkt inmiddels als een sprookje - met een grimmig slot. Figuur 5 toont de inkrimpende verspreiding sinds het begin van de nieuwe eeuw, toen de soort al op zijn retour was.

Simpelveld, Bungalowpark

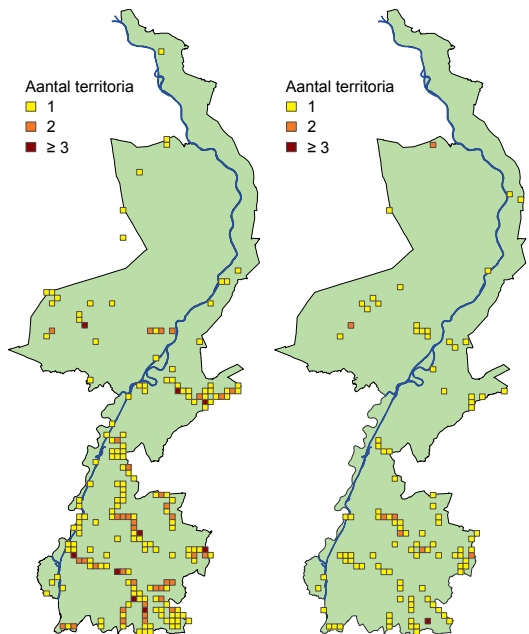
1 (14)

H. Meijer

Engelse Kwikstaart *Motacilla flavissima* (n=0)
 Het eerste zekere broedgeval voor Limburg moet nog worden vastgesteld, al zijn er enkele intrigerende waarnemingen bekend. Daartoe mag ook een melding uit 2013 worden gerekend, van een mannetje bij Hulsberg op 5 juni. Deze kwam uit een graanveld en begon voedsel te zoeken op een landweg (J. Wouters). Of dit voedseltransport naar een nest betrof, bleef onduidelijk.

Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* (n=39)

Hoewel bij deze soort, net als bij de IJsvogel, verminderde coördinatie bij de bekendtellingen een rol speelt, waren de resultaten overtuigend dramatisch. Het laagst getelde aantal sinds deze artikelenreeks begon! Vermoedelijk was de stand vergelijkbaar met die tijdens eerdere dieptepunten midden jaren tachtig

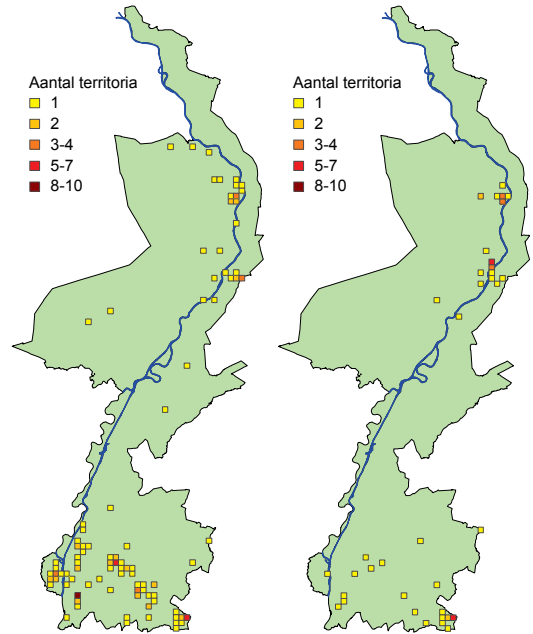

Figuur 6. Verspreiding Grote Gele Kwikstaart in 2006-2008, na een reeks van zachte winters (links) en in 2011-2013, na enkele koudere winters (rechts). Maximum per kilometerhok.

en negentig. Die volgden echter op jaarlijk strenge winters, en niet op enkele wat koudere winters zoals nu het geval was (al werden die door velen als 'streng' ervaren; woordinflatie ten top). De Limburgse Grote Gele Kwikstaarten scoren ook opvallend slechter dan hun soortgenoten elders in het land. Zo bedroeg de afname in 2008-2012 in onze provincie 69%, tegen 22% in de Achterhoek, 46% in Noord-Brabant en 51% in Twente (Boele *et al.*, 2014). In dit licht is het opmerkelijk dat de soort standhield in gebieden die pas sinds de eeuwwisseling regelmatig bezet zijn, zoals de omgeving van Nederweert (3 paren in 2013, 1-5 in 2002-2012; Loven, 2014). De verschillen tussen top- en daljaren worden zichtbaar in figuur 6.

Europese Kanarie *Serinus serinus* (n=20)

Europese Kanaries waren wederom met een lampje te zoeken. In Zuid-Limburg werden negen territoria gevonden, de meeste zoals tegenwoordig gebruikelijk in Vaals (6; H. Phijl), met losse territoria in Heerlen, Gulpen en Vilt (ongepaarde vogel). De verheugende hervestiging in de binnenstad van Maastricht in 2012, de eerste sinds 2006, kreeg geen vervolg. Noord-Limburg telde 11 territoria: in Lottum (3), Melderslo

Figuur 7. Verspreiding Europese Kanarie in 2002-2004 (links) versus 2011-2013 (rechts). Maxima per kilometerhok.

Europese Kanarie, Vilt, 21 juni 2014 (K. Lemmens)

(2), Venlo (2), Tegelen/Steijl (2), Beesel (1) en Baarlo (1). Gezien berichten uit Frankrijk over een gevoelige achteruitgang, zou de aanvoer uit 'overloopgebieden' wel eens drooggevallen kunnen zijn. Figuur 7 toont de verspreiding in de recente magere jaren in vergelijking met wat betere jaren kort na de eeuwwisseling.

Roodmus *Carpodacus erythrinus* (n=1)
Een van 28 mei tot en met 19 juni aanwezige, frequent zingende adulte Roodmus bij Montfort mag worden aangemerkt als territorium. De vogel bleef ongepaard. De meeste van de 16 Limburgse waarnemingen betreffen kortstondig verblijvende Roodmussen. Alleen exemplaren bij Blerick in 1991 (17 mei-13 juni) en 1999 (23 mei-7 juni) bleven wekenlang ter plaatse (Nijskens, 2013).

Reigersbroek, Montfort 1 (4) J. Nijskens e.a.

Grauwe Gors *Miliaria calandra* (n=0)
Voor het derde jaar op rij geen aanwijzingen voor een territorium, laat staan broedgeval. In de overwinteringsgebieden bij Sibbe en Puth werden Grauwe Gorzen tot en met 16 april resp. 21 april gemeld (waarneming.nl). Daarna ontbreken tot en met juli waarnemingen uit de provincie.

Gegevens insturen

Hierbij weer een dringende oproep aan iedereen die nog gegevens heeft liggen van 2013, of eerder, om die alsnog in te sturen naar Sovon of door te geven aan waarneming.nl (Vogelarchief Limburg).

Districtcoördinator gezocht!

We zoeken nog steeds een waardige opvolgervan Jan Joost Bakhuizen als DC van Zuid-Limburg. Er ligt een prima netwerk van kundige tellers klaar, en het moet geen grote opgave zijn om dit in stand te houden en vogelaars te blijven stimuleren. Neem contact op met het Sovon-bureau of laat je eerst bijpraten door Jan Joost of de Noord-Limburgse DC's.

Dankwoord

Het bovenstaande overzicht kan natuurlijk nooit tot stand komen zonder de inbreng van vele tientallen vrijwilligers. Iedereen wederom geweldig bedankt! Provincie Limburg leverde ook in 2013 een belangrijke bijdrage door het beschikbaar stellen van inventarisatiegegevens. Lara Marx (Sovon) wordt hartelijk bedankt voor het vervaardigen van de kaartjes. Veel dank ook aan Jan Joost Bakhuizen, Arjan Boele en Boena van Noorden voor waardevol commentaar op een eerder concept.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2010. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2009. *Limburgse Vogels* 20: 75-84.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2011. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2010. *Limburgse Vogels* 21: 69-78.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2012. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2011. *Limburgse Vogels* 22: 57-65.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2013. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 59-68.
- Bijlsma R.G., 1997. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G., 2014. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2013. *De Takkeling* 22: 4-54.
- Boele A., J. van Bruggen, F. Hustings, K. Koffijberg, J.W. Vergeer & C.L. Plate, 2014. Broedvogels in Nederland in 2012. Sovon-rapport 2014/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Grüneberg C., S.R. Sudmann, J. Weiss, M. Jöbges, H. König, V. Laske, M. Schmitz & A. Skibbe, 2013. Die Brutvögel Nordrhein-Westfalens. NWO & LANUV (Hrsg.), LWL-Museum für Naturkunde, Münster.
- van Harxen R. & P. Stroeken, 2012. De Steenuil in Limburg: steeds beter onderzocht. *Limburgse Vogels* 22: 14-21.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Kikkert J.E., 2013. Geslaagd broedgeval van de Hop op De Hamert in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 73-77.
- Loven T., 2014. Zeldzame en schaarse broedvogels van Nederweert in 2013. Vogelwerkgroep Nederweert, Nederweert.
- Nijskens J., 2013. Roodmus in het Reigersbroek in mei-juni 2013. *Limburgse Vogels* 23: 80-83.
- Smits H. & J. Bos, 2013. Grauwe Fitis in de Romeinenweerd te Hout-Blerick, juni 2013. *Limburgse Vogels* 23: 83-85.
- Vergoossen W., R. Voesten & J. Nagtegaal, 2011. De Zwarte Zwaan in Limburg: aantallen, trend en een oproep. Een gestage uitbreiding na een kleine dip. *Limburgse Vogels* 21: 27-31.

Fred Hustings, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen (fred.hustings@sovon.nl)

Hans-Peter Uebelgünn, Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum

Geert Lamers, Van Reiffenburgstraat 13, 5975 XS Sevenum

Jan Peeters, Wilhelminalaan 17, 5993 AB Maasbree

Grasmus, Meers, 1 mei 2014 (Ran Schols)

Torenavk, Linne, 14 januari (Otto Plantema)

Boompieper, De Hamert, 6 mei 2014 (Patrick Palmen)

Patrijs, Broekhuizen, 17 mei 2014 (Geert Lamers)

Bijzondere waarnemingen

Sterke doortrek van Kepen over De Hamert in het voorjaar van 2014

Jan Erik Kikkert

Op 15 maart werden de trektellers op De Hamert verrast door een enorme groep overvliegende Kepen *Fringilla montifringilla*. De omvang van de groep werd voorzichtig geschat op 8000 vogels. De Kepen vlogen in een dichte wolk op twee keer boomhoogte over het Pikmeeuwenwater. Ook de dagen daarna werden nog forse aantallen waargenomen. Niet alleen op de trektelpost, maar ook in de bossen rondom De Hamert verbleven in dezelfde periode veel Kepen. Het plots verschijnen van deze grote aantallen in het voorjaar is een opvallend fenomeen. Het komt echter vaker voor dat in het vroege voorjaar in Zuidoost-Nederland een meer dan gemiddeld aantal Kepen wordt gezien, zoals bijvoorbeeld ook op de Strabrechtse Heide in Noord-Brabant. Reden om dit soort concentratievorming en doortrekpatroon eens nader te beschouwen. In dit artikel wordt geprobeerd een verklaring te geven voor dit verschijnsel.

Ecologie en voorkomen van Kepen

Kepen zijn broedvogels van boreale en subarctische gebieden in Eurazië. In de meer gematigde gebieden zijn de aantallen zeer laag. In Nederland wordt jaarlijks een heel klein aantal overzomerende vogels waargenomen, maar broedvogels zijn zeldzaam. Voor de najaarstrek in Nederland zijn de miljoenen paren uit Fenno-Scandinavië en Noordoost-Europa van belang. Hier broeden de vogels in laagland en heuvelachtig gebied, voornamelijk in open berkenbossen en gemengd bos van berken en naaldbomen. In de zomerperiode profiteren de vogels van de enorme insectenrijkdom en voeren ze hun jongen een eiwitrijk menu. Later in het jaar gaan ze over op zaden en worden daarmee meer gebonden aan het voedsel op de bodem (Snow, 1998).

Kepen in Limburg

In Limburg is de Keep een mogelijke broedvogel, hoewel broedgevallen nooit bevestigd zijn. Meestal gaat het om solitaire (zingende) vogels die tot ver in het voorjaar of de vroege zomer aanwezig zijn, zoals een fanatiek zingende vogel tussen 6 en 28 juni 1996 bij Schinveld (Hustings *et al.*, 2006). Ook

werd bijvoorbeeld op 21 mei van dit jaar nog een vrouwtje aangetroffen op De Hamert (waarneming.nl). Algemeener zijn Kepen in de winterperiode en gedurende de trektijd. Hustings *et al.* (2006) geven aan dat de najaarstrek zich afspeelt tussen de derde decade van september en medio november. In eerste instantie betreft het overwegend overvliegende vogels, later in het seizoen worden ook pleisterende vogels waargenomen. Overwinterende kepen worden in allerlei halfopen terreinen en bosgebieden aangetroffen. Concentraties kunnen zich voordoen nabij voederkuilen en ruderaal terreinen. Hustings *et al.* (2006) geven ook aan dat de voorjaarsstrek minder sterk is dan de najaarstrek en dat de aantallen in het voorjaar lager liggen met dagmaxima op telposten tot ruim 200 exemplaren. De gegevens uit de database van trektellen.nl laten voor de jaren na het verschijnen van de Avifauna een afwijkend beeld zien. In sommige voorjaren worden aanzienlijk hogere aantallen Kepen waargenomen.

Kepen op trek

In het najaar vliegen jaarlijks 10 tot 15 miljoen vogels uit Scandinavië naar het zuiden (Snow, 1998). Kepen vormen in het najaar vaak groepen met Vinken en vliegen dikwijls gezamenlijk. Vandaar ook dat de enorme menggroepen van Vinken en Kepen die elk najaar bij Falsterbo in Zweden worden gezien niet op naam te brengen zijn. In Nederland is de trek van beide soorten meestal minder omvangrijk en is in de meeste gevallen wel een indicatie te geven van het percentage Kepen in een gemengde groep. Kepen vallen vaak op door hun witte buik, afstekend tegen een donker gekleurde borst en de duidelijker gevorkte staart. Dit is bij goed licht waar te nemen, ook bij groepen op enige afstand. Vaak echter, vooral in jaren met hogere aantallen, trekken Kepen ook in groepen die alleen bestaan uit soortgenoten. Buiten de eerder genoemde kenmerken vliegen groepen Kepen ook anders dan groepen Vinken. Een groep Kepen is doorgaans compacter dan een groep Vinken en ze lijken dan ook wat sneller te vliegen. De omvang van de najaarstrek in Nederland verschilt van jaar tot jaar. Een reden hiervoor kan zijn dat de keuze voor hun winterkwartier sterk afhangt van het voorkomen van een mastjaar (zie kader) van beuken in een bepaald gebied. Ook in de winter kunnen er nog omvangrijke verplaatsingen plaatsvinden als

gevolg van sneeuwval. Vanwege een sneeuwdek kunnen bodemfoerageerders als Kepen onvoldoende voedsel vinden (Linnartz, 2002).

Overwinteren

Kepen zijn algemene wintervogels in grote delen van West- en Centraal-Europa. Hun aantal per regio is echter sterk afhankelijk van de oogst van beukenootjes in de zomer daarvoor. Het aantal overwinterende Kepen is dus sterk gekoppeld aan het voorkomen van een mastjaar. Tijdens deze jaren zijn grote aantallen Kepen aanwezig in beukenbossen. In jaren zonder mast zijn de vogels vaak te vinden in gecombineerde groepen met andere zaadeters zoals Vinken, Groenlingen, Geel- en Rietgorzen op akkers waar nog oogstresten of zaden te vinden zijn. In Limburg komen nauwelijks beukenbossen voor en ook in de rest van Nederland zijn geen echt omvangrijke beukenbossen te vinden. Beukenbossen groeien hier op met name lemige zandgronden vaak in combinatie met wintereiken (Wintereiken-beukenbos / Fago-Quercetum). Beuken komen praktisch overal in West- en Centraal-Europa voor, maar zijn vooral typisch voor het Europese middegebergte (Fanta, 1995). Het is overigens niet zo dat Kepen voor hun voedselbehoefte in de winter volledig afhankelijk zijn van beukenootjes, maar mogelijk maken ze hier gebruik van om voedselconcurrentie met Vinken te ontlopen.

In sommige jaren dragen bomen als beuk, eik en kastanje veel meer vruchten dan in andere jaren. Dit noemen we mastjaren. Mastjaren kennen een cyclisch verloop. De gemiddelde periode tussen twee mastjaren is afhankelijk van de boomsoort maar varieert tussen de 6 en 9 jaar. Door de enorme hoeveelheid vruchten wordt een mastjaar vaak gevolgd door een jaar met flinke verjonging van het bosbestand. De overvloed aan voedsel zorgt voor een piek in bijvoorbeeld de populatie wilde zwijnen, maar ook vogels zoals Gaaien en Kepen profiteren hiervan.

Concentratievorming bij Kepen

In het najaar gaan Kepen op zoek naar geschikte plekken om de winter door te brengen. Dit doen ze, zoals hierboven al is beschreven, bij voorkeur in beukenbossen tijdens een mastjaar. Het voorkomen van zo'n mastjaar kan per regio verschillen. Hierdoor

zullen veel Kepen een min of meer zwervend bestaan leiden in hun overwinteringsgebied totdat er een regio is gevonden met een overdaad aan voedsel. In streken waar sprake is van een groot aanbod van beukenootjes kunnen de groepen Kepen uitgroeien tot enorme concentraties van vele honderdduizenden tot miljoenen vogels. Al sinds de 15^e eeuw zijn dergelijke samschelingen bekend uit onder meer Zwitserland, Luxemburg, Zuid-Duitsland, Frankrijk en Slovenië (Khil *et al.*, 2011). Ook in de 21ste eeuw hebben dergelijke concentraties zich al voorgedaan. Zo was in januari 2009 een slaapplek bekend bij Lödersdorf in Oostenrijk. Op het hoogtepunt verbleven hier 3-5 miljoen vogels. Deze slaapplek was gelegen in een sparrenperceel. Onderzoek heeft aangetoond dat de vogels foerageerden in de omliggende beukenbossen tot op een afstand van 45 km van de slaapplek (Khil *et al.*, 2011). In 2010 deed een dergelijke concentratie zich voor in Rotzingen in de Duitse deelstaat Baden-Württemberg (birdforum.net). In dezelfde deelstaat was de omgeving van Tübingen de locatie voor een vergelijkbaar schouwspel in 2012 (nabu.de). Ook dichterbij huis kunnen enorme concentraties voorkomen, zoals 1,3 miljoen Kepen in de deelstaat Nordrhein-Westfalen tussen de steden Bochum en Essen in januari 2002 (unterirdisch-forum.de) en de naar schatting 1 tot 5 miljoen Kepen in februari en maart 2005, eveneens in het Ruhrgebied tussen Werden en Hattingen (Kremer, 2005; yahoo.com/group/vogelinfolimborg). Door de afwezigheid van beukenbossen van enige omvang zal een dergelijk fenomeen zich in Nederland niet snel voordoen.

Het is overigens niet zo dat de Kepen ook in dergelijke grote wolken voedsel zoeken. Uit het onderzoek van Khil *et al.* (2011) in de winter van 2008/09 is gebleken dat de vogels al gauw een gebied bestrijken van zo'n 2000 vierkante kilometer, wat neer zou komen op een dichtheid van 2500 Kepen/km². De dichtheid in feitelijk foerageergebied (beukenbos) zal in werkelijkheid groter zijn omdat natuurlijk niet het hele gebied geschikt is. De beukenbossen worden echter niet al vanaf de herfst bezocht door dit soort hoge aantallen. Dit kan erop duiden dat de Kepen aanvankelijk in een groot gebied rondzwerfen totdat ze een geschikt bos hebben gevonden. De aantallen op de slaapplek van Lödersdorf bereikten bijvoorbeeld pas hun piek in januari, en vanaf de tweede helft van februari namen de aantallen afweert. De afname past in de periode dat de vogels weer aan hun voorjaarstrek beginnen (Khil *et al.*, 2011). In Nederland vindt de voorjaarstrek

vooral plaats in Oost Nederland, tussen half februari en half april (Linnartz, 2002; trektellen.nl). Naar verwachting zullen de Kepen die overwinteren in het grensgebied van Duitsland, Oostenrijken Zwitserland niet via de Lage Landen weer naar Scandinavië trekken. De doortrekkers in Nederland zijn vermoedelijk afkomstig uit de Vogezen en, dichterbij, uit de Eiffel en Ardennen, maar deels ook uit eigen land.

Massale doortrek in 2014 op De Hamert

In de winter van 2014 werden in Wallonië twee grote slaappleaatsen ontdekt. In de Condroz, een landstreek die zich uitstrekt over Namen, Luik en Henegouwen, was een slaappleaats aanwezig met een maximum van 18.000 Kepen. De tweede slaappleaats was nog groter. Deze lag in La Hulpe ten zuidoosten van Brussel en bedroeg op 14 januari 60.000 vogels. Hier sliepen de vogels in een groep rododendrons en zochten hun voedsel hoofdzakelijk in Forêt de Soignes/Zoniënwoud aan de rand van Brussel (mededeling F. Hustings). Een aanzienlijk deel van het bomenbestand bestaat uit beuken, vandaar de bijnaam Beukenkathedraal (zonienwoud.be). De aanwezigheid van de Kepen duidt op een mastjaar in dit bos, maar gegevens hierover zijn niet bekend bij de auteur.

Het voorkomen van grote slaappleaatsen in Wallonië kan de aanleiding zijn voor de opvallende doortrek van Kepen in Zuidoost-Nederland. Het is immers niet ondenkbaar dat een aanzienlijk deel van de Kepen op de slaappleaatsen en masse besloot om naar het noorden te trekken, en op die manier in grote aantallen in Limburg verscheen. Dit zou de groep van circa 8000 Kepen op 15 maart over De Hamert kunnen verklaren. Deze groep stond overigens niet op zich. Al eerder werden op 9 maart aardige aantallen Kepen geteld.

Op 15 maart was er sprake van een tweedeling. Aanvankelijk vlogen de meeste Kepen in westelijke richting, tot in totaal 1830 exemplaren. Slechts enkele kleine groepjes Kepen vlogen noordoostelijk over de telpost, aangevuld met de groep van 8000 om 9.43 uur. Bovendien herbergden de overwegend uit grove den bestaande bossen veel Kepen. Vanaf de trektelepost werden met regelmaat groepen tot meer dan 100 vogels rondvliegend boven het bos gezien. Op 16 maart werd een soortgelijke verdeling gezien. De grootste groepen vlogen in noordoostelijke richting, met uiteindelijk een totaal van ruim 3500 Kepen, terwijl een kleine 2000 vogels in westelijke richting vloog. Opvallend was het

grotendeels ontbreken van trekkende Kepen op 20 en 23 maart, terwijl op 28 maart 2400 vogels in noordoostelijke richting overvlogen. Er werden toen geen westelijk georiënteerde vluchten meer gezien en evenmin grote aantallen ter plaatse.

Afwijkende vliegrichtingen

Tijdens de voorjaars trek is de gangbare vliegrichting noordoost. Op zich niet vreemd, omdat deze richting rechtstreeks naar de broedgebieden leidt. Afwijkende trekrichtingen zoals die op De Hamert werden geconstateerd, vallen dan op. Vermoedelijk betreft het in dergelijke gevallen lokale bewegingen naar geschikte foerageergebieden. Gezien de grote aantallen Kepen die in diezelfde periode in de omliggende naaldbossen verbleven, profiteerden de vogels wellicht van een flinke portie dennenzaad op de bosbodem. In 2004 werd op de telpost op de Strabrechtse Heide ook een dergelijk afwijkende vliegrichting waargenomen. In dat jaar werden in de eerste helft van april 8000 Kepen geteld (trektellen.nl). De vogels vlogen in de eerste uren na zonsopkomst in een noordoostelijke richting. Later op de dag vond echter een zuidwaartse beweging plaats. Ten zuiden van de telpost stroomt het beekje de Witte Loop en veel Kepen die in de noordelijk gelegen naaldbossen foerageerden, kwamen hier drinken. Overigens is tijdens sterke voorjaars trek niet altijd sprake van afwijkende vliegrichtingen. In 2011 werden tussen 26 maart en 10 april op telpost De Hamert 12.000 Kepen gezien, maar er was toen geen sprake van vliegrichtingen anders dan noordoost. Vermoedelijk was er geen aanleiding om van de vaste vliegrichting af te wijken.

Massale doortrek van Kepen in het najaar is vaak op verschillende trekteleposten in een regio waarneembaar. In het voorjaar is dit echter niet zo. De hoge aantallen op De Hamert in de voorjaren van 2011 en 2014 werden op andere telposten in Zuidoost-Nederland niet geconstateerd. Dit kán worden verklaard doordat grote concentraties ten zuiden van Nederland verblijvende Kepen in de late winter en het vroege voorjaar via een smalle baan naar het noorden trekken en niet echt uitwaaien over een groot gebied.

Literatuur

- Fanta J., 1995. Beuk *Fagus sylvatica* L. in het Nederlandse deel van het Noordwest-Europese diluvium. Nederlands Bosbouw Tijdschrift 1995: 225-234.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

-
- Khil L., O. Samwald, A. Tiefenbach, M. Tiefenbach & H. Pacher, 2011. Der Massenschlafplatz von Bergfinken *Fringilla montifringilla* in Österreich im Winter 2008/2009. *Limicola* 24:81-100.
- Kremer J., 2005. Beobachtungen am Gemeinschaftsplatz des Bergfinken. *Mitteilungs der Nordrhein-Westfälischen Ornithologengesellschaft*, 21: 18-20.
- Linnartz L., 2002. Keep *Fringilla montifringilla*. Pp 283-293 in LWVT/SOVON 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem.
- Snow D.W. & C.M. Perrins, 1998. *The Birds of the Western Palearctic*, Concise Edition, vol. 2, Oxford.

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
kikkert99@hotmail.com

Broedgeval Ooievaar in Zuid-Limburg

Rob van der Laak

In 2011 streek in het 'wereldtuinenpark' MondoVerde in Landgraaf een geringde Ooievaar *Ciconia ciconia* neer, die één van de tamme Ooievaarders, een vrouwtje, in dat park het hof maakte. Er vonden paringen plaats en er werd door het mannetje zelfs een nest gebouwd. Maar omdat hij het nest zoals gebruikelijk op hoogte bouwde en de tamme gekortwiekte Ooievaar niet kon vliegen is door de medewerkers van het park een nest op een stelling laag bij de grond gebouwd. Maar het was vergeefse moeite, er werden geen eieren gelegd. Het jaar erop verscheen het mannetje weer en werd er gezamenlijk een nieuw nest gebouwd op de stelling van het jaar ervoor. In de omgeving van het nest was niets veilig. Zelfs antennes van auto's werden met de snavel bewerkt. In verband met deze overlast werd het vrouwtje in een ander gedeelte van het park ondergebracht. Het mannetje volgde haar trouw en snel werd een nieuw nest gebouwd, waarin een aantal eieren werd gelegd. Maar de eieren kwamen helaas niet uit en het mannetje vertrok in het najaar onverrichter zake naar het zuiden.

Vorig jaar (2013) zwierf ongetwijfeld dezelfde geringde Ooievaar weer rond in het gebied. Daarbij verscheen hij geregeld in de dichtbij Mondo Verde gelegen dierentuin GaiaZOO in Kerkrade. Deze dierentuin heeft als één van de doelstellingen 'het informeren van bezoekers over natuur- en soortenbehoud'. Sinds 2013 legt GaiaZOO extra nadruk op het belang van gezonde populaties van inheemse diersoorten. In dat kader werkt deze Zuid-Limburgse dierentuin onder andere al langer mee aan het in stand houden van wilde populaties van de korenwolf en de vuursalamander in Nederland. Als onderdeel van

dat beleid en mede gezien het feit dat de Ooievaar in 2013 regelmatig in het park verbleef, werden drie nestpalen geplaatst in het park. Dit bleek een schot in de roos.

Vroeg in 2014 werd de vogel weer regelmatig gezien, waarbij deze ook op de nestpalen neerstreek. De verassing werd compleet, toen hij begin april met een ongeringde partner verscheen. Al vrij snel waren de vogels in de weer met takken en werden de eerste paringen gezien. Opmerkelijk genoeg viel de keuze niet op één van de rustige nestpalen, maar juist op de nestpaal in het drukste gedeelte van het park, direct bij het terras van het restaurant en bij de speeltuin. Vanaf 25 april zaten de vogels verdacht veel op het nest en rond 23 mei werd vermoed dat er jonge Ooievaarders uit de eieren gekropen waren. De jongen werden voor het eerst gezien op zondag 1 juni. Er werd volop gevoerd en drie jongen groeiden voorspoedig. Vanaf half juli werd door de jongen op het nest flink geoefend met de vleugels. Uiteindelijk vloog een eerste jong op 23 juli van het nest, achter een oudervogel aan. Na een korte vlucht kwam het ongelukkig in het water terecht bij de dwergnijlpaarden. Door dierenverzorgers werd hij uit het water gevist en bij het nest op de grond gezet. Nadat het jong opgedroogd was, vloog het op eigen kracht weer terug het nest op. Dit bleek slechts een voorbode, want een paar dagen later, op 27 juli, waren alle drie de jongen van het nest uitgevlogen.

Broedende Ooievaarders in Limburg

De Ooievaar is in Limburg geen onbekende. Tijdens de voor- en najaarstrek wordt deze vogel geregeld overvliegend en foeragerend waargenomen. Zo zag de auteur al eens een groep van 63 Ooievaarders over zijn huis vliegen (20 augustus 2001).

Maar broeden deed de soort hier tot voor kort slechts incidenteel en dan ook, voor zover bekend enkel in het uiterste noorden van de provincie. Hens (1965) maakt gewag van de laatste broedlocaties in Well (1902) en Middelaar, bij Mook (1913), beide in de kop van de provincie. Sindsdien duurde het tot 1997 voor er weer broedpogingen werden gedaan in Limburg (van der Laak, 1997), nu opmerkelijk genoeg in het Maasdal in Zuid- en Midden-Limburg. Het duurde daarna tot 2000, voor er een, helaas ook nu weer mislukt, broedgeval plaatsvond op het oude gemeentehuis van Gennep, wederom in het noorden van de provincie (Hustings *et al.*, 2006). Nadien was het een tijdje stil, tot 2008, toen er opnieuw melding werd gemaakt van broedende Ooievaarders in Gennep

Het mannetje en de drie jongen op het nest, Kerkrade, 29 juni 2014 (R. van der Laak)

(Bakhuizen *et al.*, 2009). Helaas gingen ook nu om onbekende reden de jongen verloren vlak voor ze uitvlogen. Maar in 2009 was het eindelijk (nog net binnen 100 jaar) raak. Dat jaar vloog van de drie jongen er één uit. Eén van de ouder vogels droeg een Franse ring. Sindsdien wordt er jaarlijks gebroed in Gennep. Met uitzondering van 2012 vlogen elk jaar jongen uit (Bakhuizen *et al.*, 2010 t/m 2013). In 2013 vond er bij Grevenbicht nog een mislukt broedgeval plaats op een nestpaal aan de rand van het dorp langs de Kingbeek; een gebeurtenis die de lokale media haalde. Een (ongerind) paartje verbleef er vanaf medio april tot eind juni en er werd een aantal weken vast gebroed op een legsel. Helaas zijn er ook hier geen jongen groot geworden. Zover bekend zijn de eieren niet uitgekomen.

Overige meldingen van (paartjes) Ooievaars in Limburg in het broedseizoen (al dan niet op of in de buurt van nestpalen, zoals op 30 maart - 20 april 2013 bij Hegelsom bij Horst) leidden niet tot broedpogingen (Hustings *et al.*, 2010).

Tot slot zijn er nog meldingen uit 2008 van broedende vogels al of niet in gevangenschap, die voor zover bekend geen betrekking hadden op wilde Ooievaars (Hustings *et al.*, 2010).

Nu is er dan naast Gennep sprake van een tweede geslaagd broedgeval van Limburg, voor Zuid-Limburg zelfs het eerste. Eerdere broedgevallen zijn buiten de Kop van Limburg niet gevonden in de literatuur. Opmerkelijk is dat, waar de Ooievaars in het noorden min of meer aansluiten op de populaties in het Rivierengebied, dit broedgeval plaatsvond in het Heuvelland en daarmee zelfs buiten het Maasdal.

Tot slot

Van het mannetje in het Gaiapark werd de ring afgelezen. Hierdoor kon achterhaald worden, dat deze vogel op 14 juni 2006 als jong werd geringd op een nest in Wörth am Rhein (D). Dit is opmerkelijk, want verwacht mocht worden dat Limburgse broedgevallen een gevolg zouden zijn van de succesvolle uitbreiding van de populatie in Nederland. Maar mede gezien de bovengenoemde Franse ring in Gennep, zou deze Duitse ring er om kunnen duiden, dat juist uitbreiding vanuit het zuiden verantwoordelijk zou kunnen zijn voor de vestiging van Ooievaars in Limburg. Of dit ook zo is, zal in toekomst moeten blijken door zoveel mogelijk ringen van broedende Ooievaars in Limburg af te lezen.

Voor zijn commentaar op een eerdere versie van dit artikel en zijn aanvullende informatie wil ik graag Ran Schols bedanken en daarnaast iedereen die gegevens heeft ingevoerd in waarneming.nl.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H. Uebelgünn & G. Lamers, 2013. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 59-68.
- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Natuurhistorisch Genootschap Limburg 15.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa & N. Reneerkens, 2010. Update Avifauna van Limburg 2010. www.limburgsevogels.nl
- van der Laak R., 1997. Ooievaars helaas weinig succesvol. *Limburgse Vogels* 2: 84.

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen.
rob.vd.laak@home.nl

Griël bij 't Hanik op 10 mei 2014

Mario Valckx

Het is zaterdagavond 10 mei 2014. Omstreeks 20.15 uur kom ik terug van een bezoekje aan Zuid-Limburg en besluit ik om niet via de Rijksweg/N271 terug te gaan naar Arcen, maar langs het Straelensche Broek te rijden. Even kijken of er nog iets leuks zit. De route naar het, door Stichting het Limburgs Landschap fraai opgeknapt, Straelensche Broek voert door 't Hanik (Lomm). Daar zijn de laatste dagen aardig wat Tapuiten gemeld, dus het is opletten geblazen. Vanuit mijn gele busje heb ik een fraai, hoog uitzicht over de wei- en akkerlanden. De meeste Tapuiten zijn, ook vandaag

Griel, Hanik Arcen,
10 mei 2014
(H. Crommentuyn)

nog, gezien bij de bouwlanden aan weerszijden van de waterloop de Scheidsgraaf. Na een eerste vluchtige blik zie ik er al een paar zitten. De Tapuiten zijn met de verrekijker zeer goed te zien op het akkerland, waarop nog kleine aardappelplanten groeien. Ik besluit de vogels te tellen. Ze vliegen telkens op en landen een stukje verder weer; opnieuw tellen dus. Ik laat mijn kijker langzaam van links naar rechts over het veld gaan. Ik tel er, vijf-zes, een Griel, zeven-acht. Wat? Een Griel!? Ik ga terug met de kijker en ja echt, hij staat er echt! Nooit in levende lijve gezien, maar onmiskenbaar. Een groot geel oog valt meteen op en kijkt nors mijn kant op. En dan die knalgele poten, wat staat hij er hoog op. Geen twijfel mogelijk! Prachtig, bovenop een aardappelbed, volop in de langzaam ondergaande avondzon.

Ik storm de auto uit met een fototoestelletje dat wonder boven wonder in de auto ligt. De Griel blijft prachtig in de zon staan. Af en toe loopt hij wat op en neer, maar zich laaghouden en zich met zijn bruine verenkleed onzichtbaar maken op de bruine akker doet hij gelukkig niet. Ik maak nog maar wat foto's voor de zekerheid. Zijn witte vleugelstreep is zelfs goed te zien. Weer verplaatst hij zich en dat ziet er zeer parmantig uit. Zijn poten zijn het enige dat beweegt als hij loopt. Zijn bovenlijf en kop houdt hij strak in de houding. Dit moet ik verder vertellen, niemand gelooft me. Ik bel alle nummers van collega-spotters die ik heb en dat is er precies één: Huub Crommentuyn. Huub is gelukkig snel ter plekke en is net als ik stomverbaasd en euforisch. De Griel blijft fantastisch

in beeld. Die grote gele ogen blijven fascineren. De zon verdwijnt bijna achter de bomen, maar het fraaie beest pikt de laatste zonnestralen mooi mee. Huub belt ondertussen nog wat collega's maar veel zijn er niet te bereiken op zaterdagavond om 20.45 uur. Zou het iets te maken hebben met het Songfestival? Jan Erik Kikkert komt nog wel opdagen en deelt mee in de feestvreugde.

Ik ontdekte de Griel om 20.25 uur en heb hem door alle commotie (bewijsplaatjes maken) om 20.36 uur via iObs gemeld. Het probleem was echter dat het bereik van de gsm op die plek bijzonder slecht is; perikelen behorende bij het vogelen in het grensgebied. Het doorzenden naar waarneming.nl is pas rond 21.15 uur gelukt toen het al begon te schemeren. De vogel is die avond tot 22.00 uur gezien, daarna werd het te donker. Zondagmorgen vroeg zijn er aardig wat vogelaars nog op zoek geweest. De vogel bleek helaas gevlogen.

De Griel is tegenwoordig een zeldzame soort in Nederland met slechts enkele waarnemingen per jaar. Aan het einde van de vorige eeuw was de vogel nog zeldzamer en werd hij niet elk jaar gezien. Sinds enkele jaren is de soort geen 'beoordeelsoort' meer van het CDNA (Ovaa *et al.*, 2008). De Griel bij 't Hanik is de twaalfde in Limburg en de derde waarneming in Limburg in deze eeuw (Hustings *et al.*, 2006). Tot 1958 was de Griel broedvogel in Nederland, voornamelijk in de duinstreek. Als gevolg van het verdwijnen van geschikt leefgebied, onder andere door vergrassing van duinpannen en

heidevelden, verdween de soort uit het Nederlandse landschap. In een groot deel van Europa neemt deze bewoner van droge schaars begroeide gebieden af door intensivering en schaalvergroting van de landbouw en daarmee vernietiging van broedbiotoop, maar vermoedelijk speelt ook afname van geschikt voedsel als gevolg van pesticidgebruik een rol. De belangrijkste populaties bevinden zich in Spanje en Portugal (Snow, 1998). In (onder meer) Frankrijk lijkt de soort zich te kunnen handhaven in het agrarisch gebied. De dichtstbij gelegen broedgebieden bevinden zich in de Champagnestreek, Noord-Frankrijk, waar de soort nestelt in extensief gebruikte akkergebieden (Van den Berg, 1999).

Toen ik het thuis aan de kinderen vertelde begrepen ze er niks van. "Een Griel? Die eet je toch altijd in dat Duitse restaurant". "Huh, wat bedoel je?" vraag ik nog. "Ja", zeggen ze, "Je pakt daar toch altijd een grillteller?!" Nou, deze Griel smaakte in ieder geval naar meer.

Literatuur

- van den Berg A.B. & C.A.W. Bosman, 1999. Zeldzame vogels van Nederland. Avifauna van Nederland deel 1. GMB Uitgeverij, Haarlem/Stichting Uitgeverij van de KNNV, Utrecht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & Voskamp, P. 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Ovaa A., D. Groenendijk, M. Berlijn & CDNA, 2008. Rare birds in the Netherlands in 2008. Dutch Birding 31: 331-352.
- Snow D.W. & C.D. Perrins, 1998. The Birds of the Western Palearctic, Concise edition. Oxford University Press, Oxford, New York.

Mario Valckx, Leeberg 5, 5944EA Arcen.
Mariosusanne@home.nl

Citroenkwikstaart bij Klein Vink op 29 mei 2014

Ruud Jakobs

Na een half uur bij het Nieuw Heerenven-Zuid met Sjaak Laarakker in de regen te hebben gestaan, besloot ik mijn geluk te beproeven bij Klein Vink, Arcen. Op het Heerenven stonden op dat moment twee Steltkluten, drie Lepelaars, twee Grote Zilverreigers en twee Ooievaars. Bij Klein Vink liepen de laatste dagen ook twee Steltkluten rond en ik was wel benieuwd of het twee anderen waren, of dat de vogels regelmatig tussen het Heerenven en Klein Vink pendelden. Sjaak zag vanwege de toenemende regen af van een bezoek aan Klein Vink. Een wandelaar

die zich omdraaide, wenste me succes. De beste man zal mogelijk nooit weten hoe die woorden mij geholpen hebben.

Tegen 16.00 uur klom ik op de zandhoop die uitzicht biedt over een groot gedeelte van het gebied. De Steltkluten bleken niet te vinden. Snel keek ik alle oevers nog een keertje af; ik raakte al aardig doorweekt van de regen. Plots bewoog rechts van mij aan de oever van de plas iets geels in het gras. Door de telescoop zag ik een kwikstaart en ik dacht al snel 'gele kwik'. Omdat er voor mijn gevoel toch iets mis was met die vogel maakte ik vlug wat eerste plaatjes. Een laagvliegende Boerenzwaluw zorgde ervoor dat de kwikstaart even opvloog. Daarna liep de vogel langzaam al foeragerend verder en verdween achter de hogere begroeiing. Dit alles speelde zich af in een tijdsbestek van een minuut. De gedachte dat dit wel eens iets zeldzaams kon zijn, kwam wel bij me op, maar ik dacht: "...Ach... het zal wel weer niet. Het zal wel een wat afwijkend kleed zijn van een algemene soort". Voor ik in de auto stapte, liep ik toch nog even het wandelpad in dat dwars door het gebied loopt. Nu zag ik de beide Steltkluten, maar van de kwikstaart geen spoor.

Drijfnat vertrok ik richting huis. Zoals gebruikelijk stopte ik op de terugweg op die plaatsen waar ik op de heenweg ook was geweest. Als eerste reed ik naar het Nieuw Heerenven-zuid. Ik ontmoette daar Detlef Grüber; een vogelaar uit Hannover (D). Er bleek een Drieteenstrandloper te zitten, die ik eerder niet gezien had. We maakten een praatje over de Steltkluten op 'Zuid' en bij Klein Vink. Detlef vroeg of er nog iets bijzonders zat op Klein Vink. Ik antwoordde dat ik een 'gele kwik' gezien had met een afwijkende kopkleur. Ik liet hem één van de foto's zien op mijn toestel,

Citroenkwikstaart, 29 mei 2014, Arcen (R. Jakobs)

Citreoswift,
29 mei 2014, Arcen
(R. Schols)

waarop hij direct helemaal enthousiast reageerde met: "Eine Zitronen... die is zeldzaam, sla alarm, dat moet snel bekend worden want die willen ze allemaal zien!" We kwamen op de Nederlandse naam; een Citroenkwikstaart *Motacilla citreola*. Detlef vertrok naar Klein Vink. Ik voerde snel de vogel in op waarneming.nl en reed er daarna ook weer heen. We zochten alle randjes af maar vonden niets. Huub Crommentuyn die mijn melding intussen had gelezen was enkele minuten later ter plaatse. Patrick Palmen arriveerde als volgende. Hij bevestigde de waarneming, maakte een foto van het plaatje op het display van mijn camera en stuurde een bericht naar de Limburgse app-groep. Ik voegde de bevestiging van de determinatie toe aan mijn eerdere melding op waarneming.nl.

Omstreeks 19.07 uur vond Huub de vogel terug. Hij zat ver weg, maar alle vier konden we hem zien. Plots vloog de Citroenkwikstaart naar de achterzijde van het gebied en dus liepen we het wandelpad in. Een nieuwe lichting gealarmeerde vogelaars liep direct met ons mee naar achteren, alwaar we de vogel vrij snel vonden. Hij zat behoorlijk dichtbij en liet zich goed zien. We maakten allemaal onze foto's en ondertussen kwamen er steeds meer vogelaars aan. De nerveuze nieuwkomers kregen direct de mogelijkheid geboden om door een klaarstaande telescoop te kijken. Ondertussen mocht ik vele handjes schudden en kreeg ik bedankjes voor de ontdekking en

het wereldkundig maken daarvan. Euforie hing in de lucht boven Klein Vink.

De Citroenkwikstaart bleef tot in de avondschemer aanwezig. Nadat de spanning bij velen wat was gezakt, kwamen er verhalen over flitspalen onderweg, iemand die op dat moment een feestje had, bleek 'de Bob' ingeschakeld te hebben. Tegen achten besloot ik toch maar naar huis te gaan. Het was mooi geweest! Ook deze keer stopte ik op de terugweg bij het Nieuw Heerenven-zuid en genoot even van alle rust voor ik naar huis reed. Thuis zette ik mijn foto's op de computer en dronk een welverdiende fles bier. Er zijn die dag vast en zeker betere foto's gemaakt, maar ik vond het prima. Even later las ik op internet dat de 'kwik' om 21.22 uur uit het gebied vertrokken was. De volgende dag bleek de vogel inderdaad gevlogen.

Determinatie

De bouw van de vogel leek sterk op Gele Kwikstaart, mogelijk met een iets langere staart. Opvallend waren de overwegend, op de kruin na, helder gele kop en de grijze rug en mantel. De kruin van de vogel vertoonde wat grijze plekje. De onderzijde van de vogel was minder opvallend geel. De borst had dezelfde felgele kleur als de kop, maar de buik was veel bleker geel met een grijzige waas, vooral op de flanken. Richting anaalstreek verdween het geel uit de grondkleur en werd deze vuilwit. Er waren

twee helderwitte vleugelstrepen zichtbaar evenals brede witte zomen op de handpennen. Door het ontbreken van een helder gele buik en nog wat minder gele delen boven op de kop betrof het een tweede kalenderjaar mannetje. De scheiding tussen de gele kop en grijze mantel werd gevormd door een vrijwel zwarte band. Deze band was in de nek vrij breed en liep versmald door tot vrijwel de zijkant van de borst, hierbij telkens de scheiding vormend tussen grijze bovendelen en gele onderdelen. De aanwezigheid van deze brede zwarte band doet vermoeden dat het hier waarschijnlijk de westelijke ondersoort *citreola* betrof (Duivendijk, 2002), maar de verschillen kunnen subtiel zijn. Een enkele maal werd ook de roep van de vogel gehoord. Het klonk wat rauwer en wat langgerechter dan de roep van de Gele Kwikstaart.

Verspreiding en voorkomen

De Citroenkwikstaart is een broedvogel van grote delen van Azië. De grotere dichtbij zijnde broedgebieden liggen in Wit-Rusland, Oekraïne en Turkije (Snow *et al.*, 1998). Momenteel breidt de soort zijn broedgebied in westelijke richting uit en zijn inmiddels populaties bekend uit Polen, Finland en de Baltische Staten. In Nederland is de Citroenkwikstaart een dwaalgast, maar sinds 2006 wordt de soort in toenemend aantal waargenomen (Ovaa *et al.*, 2010). In 2011 heeft er zelfs een gemengd broedgeval met Gele Kwikstaart plaats gevonden bij Zeewolde (Draaijer & Slaterus, 2012). Voor Limburg is het een nieuwe soort. Op 12 en 13 mei 1997 verbleef een mannetje bij Thorn, net over de grens in België (dutchavifauna.nl). Een geval van 2 september 2011 is nog in behandeling bij de CDNA. Het betrof een overvliegende vogel op telpost De Hamert waarvan een kort geluidsfragment beschikbaar is (dutchbirding.nl/cdna.php).

Literatuur

- Draaijer L. & R. Slaterus, 2012. Gemengd broedgeval van Citroenkwikstaart en Gele Kwikstaart bij Zeewolde in 2011. *Dutch Birding* 34. P85-91.
- Duivendijk N., 2002. *Dutch Birding Kenmerken*; voor vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Dutch Birding Association, Amsterdam.
- Ovaa A, D. Groenendijk, M. Berlijn & CDNA, 2011. Rare Birds in the Netherlands in 2010. *Dutch Birding* 33: 357-376.
- Snow D.W. & C.D. Perrins, 1998. *The Birds of the Western Palearctic*, Concise edition. Oxford University Press, Oxford, New York.

Ruud Jakobs, Grensweg 9, 5853 EN Siebengewald.
jakobs180@gmail.com

Kokmeeuwen kijken loont!

Het verhaal achter de ontdekking van de tweede Ralreiger voor Limburg

Jeroen Nagtegaal

Al meerdere jaren gaan Rob Voesten en ikzelf, vaak samen, in Limburg achter de Kokmeeuwen aan. Voor mij houdt dit in dat ik niet meer naar vogels kan kijken zonder daarbij te letten op geringde exemplaren. In het verleden heeft deze aandacht al geleid tot de ontdekking van de eerste Baltische Mantelmeeuw voor Limburg op 19 november 2010 in Nederweert (duchtavifauna.nl), de eerste Ringsnavelmeeuw voor Limburg (Nagtegaal, 2012) en het eerste broedgeval van Kleine Mantelmeeuw in Limburg (Hulsbosch & Jeurissen, 2012).

Net als in 2013 (Nagtegaal & Voesten, 2013) is in 2014 onderzoek gedaan aan de kolonie Kokmeeuwen op het eiland in de Stevolplas (Stevensweert). In het kader van dit onderzoek werd op 31 mei het eerste bezoek aan het eiland gebracht om de jonge Kokmeeuwen en adulte Visdieven te ringen.

Zo rond half negen op die ochtend verzamelden Rob Voesten, Ton Cuijpers, Nienke Torensma en ikzelf zich aan de rand van de Stevolplas. Alvorens over te steken, wordt standaard over het eiland uitgekeken. Enerzijds om ringen af te lezen, maar ook om bijzondere broedgevallen vast te stellen (tweede kalenderjaar Kokmeeuwen, Zwartkopmeeuw, Stormmeeuw enz.) zodat de duur van onze aanwezigheid op het eiland zo kort mogelijk blijft.

Na de eerste observaties werden alle materialen klaargezet voor de overtocht naar het eiland. De telescopen, camera's en telefoons werden veilig in de auto's gelegd zo'n 200 meter verderop. Nu was het nog even wachten op Willem Vergoossen en Nicky Hulsbosch, die als hulp nog moesten aankomen, voordat we het water op zouden gaan. Om de tijd te vullen richtte Rob Voesten nog een laatste blik door de 'Fat Lady' van Ton in de richting van het eiland. Ik, zonder optiek, had mijn ogen eveneens op het eiland gericht. Zoekend naar eerste vliegende juveniele Kokmeeuwen boven het eiland, lette ik extra op de nu alarmerende adulte Kokmeeuwen. Dit gedrag kon zomaar het overvliegen van een Visarend, Zwarte Wouw of andere roofvogel betekenen. Toen er alarmerende Kokmeeuwen achter een witte vogel in de kolonie aanzaten, kon ik dit niet direct plaatsen. Wat verbaasd, wellicht door het idee dat

Ralreiger, 1 juni 2014, Stevolplas Stevensweert (G. de Hoog)

het een eerste kalenderjaar Kokmeeuw zou moeten zijn, bleef ik er naar kijken. Het geheel witte kleed, de manier van vliegen, formaat en de vorm van de vleugels, die enigszins afgerond waren, leidden maar tot één conclusie: dit was géén Kokmeeuw. Zodoende wees ik Rob, enigszins dringend, op de vogel. Zodra hij deze, eveneens met het blote oog, had opgepikt, trok ik een sprint om mijn eigen telescoop weer uit de auto te halen. Al rennend riep ik naar Nienke om haar op de vogel te wijzen. Zij was enkele tientallen meters verderop bezig met het fotograferen van planten en dagvlinders. Ik sloot me weer aan bij Rob en Ton. De conclusie was al getrokken: een Ralreiger! Precies op het moment dat ik terug kwam, zette de vogel de landing in; plof, boven in de rij van de zwarte elzen aan de oostkant van de plas, geheel vrij zittend en goed te zien. "Tof!" was mijn gedachte, "even rustig van genieten." Rob rende naar de auto voor een camera. Maar nog voordat we een plaatje hadden kunnen maken, vloog de vogel op. Laag tussen de zwarte elzen, een natte laagte volgend, om zich vervolgens nog éénmaal kort tussen de boomtoppen te laten zien. Dat werd zoeken voor de inmiddels gearriveerde Willem en Nicky, die de vogel net gemist hadden. Wij, extra lettend

op eventueel hoog wegvliegen, lichtten nog anderen in, zodat ook zij ervan konden genieten.

Rob, Ton en ik gingen verder met waarvoor we gekomen waren, het ringen van broedvogels op het eiland. Na de allerlaatste voorbereidingen werd de eerste oversteek gemaakt. Ondertussen was de Ralreiger alweer teruggevonden en voegden ook Willem, Nienke en Nicky zich bij het team. Enigszins balend zaten we daar tussen de Kokmeeuwen die weten wat poepen is. Het was dan toch wel jammer dat ik slechts kort kon genieten van de, voor mij eerste, Ralreiger ooit. De plaatjes, de enthousiaste reacties én de resultaten van het onderzoek gaven en gaven mij desondanks de motivatie om gewoon door te gaan met 'mijn ding': het kijken naar geringde meeuwen! Specialiseren op één soort of soortgroep, dat zouden eigenlijk meer vogelaars mogen doen.

Het voorkomen in Limburg en Nederland

Deze Ralreiger was de tweede voor Limburg. De eerste werd eveneens nabij Stevensweert gezien. Het betrof een vogel die op 11 en 12 juli 1980 aanwezig was op de Brandt. Opmerkelijk is het dat ook deze slechts twee dagen aanwezig was, net als 'ons' reigertje dat

op 2 juni 2014 niet meer te vinden was, ondanks het zoeken door diverse vogelaars.

Een vogel die in mei en juni 2011 in Boorseem (B) werd waargenomen, is mogelijk wel in Limburg geweest. Max Berlijn zag de betreffende vogel uit de richting van Meers komen, maar kon niet met zekerheid melden dat die vogel ook boven Nederlands grondgebied vloog.

De periode waarin deze tweede Limburgse Ralreiger werd ontdekt, past keurig in het patroon van de andere waarnemingen in Nederland; hoofdzakelijk in mei en juni. De waarneming bij Stevol was de eerste Ralreiger in Nederland in 2014. Er volgden nog twee in Noord-Holland en één in Friesland. De vogel van Stevensweert was de 89e voor Nederland en is al aanvaard door de CDNA. Met de drie andere in 2014 zou de teller op 92 komen. Sinds 2000 is de Ralreiger een jaarlijkse zeldzaamheid en zijn er

44 aanvaard. Twee andere vogels uit 2014 moeten nog worden beoordeeld. De vogels uit de periode 1830-1999 wisselden per jaar in aantal tot maximaal vier. Meerdere jaren zonder Ralreiger waren in de periode vóór 2000 geen uitzondering.

Literatuur

- Hulsbosch N. & D. Jeurissen, 2012. Stevol, sternenparadijs in Midden-Limburg. *Limburgse Vogels* 22: 53-56.
 Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
 Nagtegaal J., 2012. De eerste Ringsnavelmeeuw voor Limburg. *Limburgse Vogels* 22: 91-93.
 Nagtegaal J. & R. Voesten, 2013. Ringwerk aan Kokmeeuwen en Visdieven bij Stevol. *Limburgse Vogels* 23: 32-37.

*Jeroen Nagtegaal,
 Schuttersdreef 61, 6093JD Heythuysen.
 jhc.nagtegaal@gmail.com*

Vogelwaarnemingen

Aflevering 30 Het ornithologische jaar 2013

Zoals u van ons gewend bent, wordt er een overzicht gegeven van de meest bijzondere Limburgse vogelwaarnemingen. De ingevoerde meldingen op waarneming.nl vormen de basis voor deze selectie. De meest zeldzame soorten worden besproken, aangevuld met opmerkelijke waarnemingen van minder zeldzame soorten. Uitgangspunt is de Avifauna van Limburg en de hierin genoemde vogels met de status dwaalgast, onregelmatige of zeldzame gast. Het aantal waarnemingen blijft nog altijd stijgen. In 2013 zijn in totaal 191.619 vogelwaarnemingen ingevoerd. Dit zijn er weer meer dan in 2012. We zijn benieuwd of in 2014 de magische grens van 200.000 waarnemingen wordt doorbroken. Blijf dus vooral doorgeven! Er zijn in totaal 326 taxa gemeld. Dit is inclusief nog niet beoordeelde waarnemingen, ondersoorten en exoten. De lijst bestaat uit 265 inheemse soorten, 35 exoten, 15 hybriden, 8 ondersoorten en 3 overig. Deze laatste groep bevat ongedetermineerde vogels. Er is in 2013 één nieuwe soort voor Limburg vastgesteld, namelijk de Grauwe Fitis. Gevallen die beoordeeld worden door

de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) zijn alleen vermeld als de waarneming reeds is aanvaard of nog in behandeling is. In het laatste geval wordt dit in de tekst vermeld.

Voor de overige soorten die landelijk niet, maar in Limburg wel zeldzaam zijn, geldt het volgende principe: de waarneming mag niet als 'onzeker' staan ingevoerd en is goedgekeurd door een admin van waarneming.nl. Niet alle meldingen die daarvoor in aanmerking komen, zijn al beoordeeld door admins. De opsomming is aangevuld met bijzondere gevallen van minder zeldzame vogels. Voor de volgorde is de systematiek aangehouden van Van den Berg, 2014; Lijst van Nederlandse vogelsoorten. Alle mensen die de moeite namen om hun waarnemingen in te voeren, worden daarvoor zeer bedankt.

Van eenden tot duikers

Op diverse plekken zaten pleisterende **Wilde Zwanen**. Langdurig verbleven enkele vogels nabij Venray aan de noordrand van de Boshuizerbergen. Deze familiegroep bestaande uit twee volwassen en drie juveniele vogels, was hier aanwezig van 12 januari tot 4 maart. Tussen 7 februari en 5 maart werd een **Roodhalsgans** gezien aan weerszijden van de Maas ter hoogte van Well en

Bergen. Vermoedelijk is dit de vogel die hier al enkele winters bivakkeert. Tussen 31 oktober en 2 november werd hier nogmaals een vogel waargenomen. Op 10 en 11 februari verbleef een vogel bij de Asseltse Plas-sen, Asselt. Mogelijk dezelfde vogel zat op 17 februari aan de overzijde van de Maas bij Buggenum. Tussen 2 januari en 27 maart hield een vogel zich op langs de Maas tussen Grevenbicht en Ohé en Laak. Op 1 november werd een vogel waargenomen in de uiterwaarden van Afferden en bij de Oirlosche Peel op 26 november. Een adulte Roodhalsgans tenslotte bevond zich in de omgeving van de Frenkenbaan, Ospel van 21-28 december. Van 10-22 januari was een **Rotgans** aanwezig langs de Maas nabij het stuwcomplex van Baarlo. In de omgeving van Stevensweert verbleef er één van 11 januari tot 6 februari. De enige melding van meer dan één vogel betrof een waarneming van twee vogels vergezeld van 28 Grauwe Ganzen bij Stramproy op 23 maart. Op 24 december was een Rotgans aanwezig op het Schiereiland van Middelaar. De beste plek om **Krooneenden** te zien was ook in 2013 de WML-plas of de ernaast gelegen Bosmolenplas, Heel. Tot 6 april waren hier maximaal zes exemplaren aanwezig. Vanaf 24 oktober werd de soort hier weer gezien tot het einde van het jaar met een maximum van 12 vogels. Eveneens bij Heel werden Krooneenden gezien op 12 april, van 29 mei tot 6 juni (2) en op 25 augustus. Op 2 januari verbleef een man op De Brandt en een vrouw op 16 augustus en 17 oktober op de Stevolplas, beide Stevensweert. Uit de omgeving van Nederweert komen ook veel meldingen, vooral van de Kanalenkruising en de Schoorkuilen. Tussen 5 februari en 25 oktober werden hier met enige regelmaat een mannetje en vrouwtje gezien. Op 21 september vertoefde een vogel bij Heythuysen. Op 20 november zaten vijf vogels op de Koeweide bij Wessem. De grootste groep van het jaar verbleef op 22 en 23 november op de Grote Hegge bij Thorn en bestond uit 27 vogels. Op 24 november en 1 december waren maximaal vijf vogels op de Oolderplas aanwezig. Buiten Midden-Limburg zijn Krooneenden minder eenvoudig te zien. Op 12 december waren twee vogels kort present bij het Straelensche Broek, Arcen. Op 22 maart werden vier vogels gemeld op de Paesplas bij Gennep en op 15 april twee vogels bij de Romeinenweerd, Venlo. Uit Zuid-Limburg ontvingen we waarnemingen van een vrouw op 24 januari in het Geleenbeekdal bij Heerlen, op 17 april van een man op de Pietersplas, Maastricht en op 23 november van maar liefst 14 vogels langs de Grensmaas bij Itteren. Ook 2013 was weer goed voor **Witoogeenden** op verschillende plekken. Bij

het stuwmeer Cranenweyer, Kerkrade werd een vogel gezien op 1 januari en wederom op 2 maart. Op 23 december was een mannetje aanwezig bij Kasteel Hoensbroek. Van 13-30 april trok een mannetje in de Eijsder Beemden veel bekijks. De **Toppers** die sinds eind 2012 aanwezig waren in het plassengebied van De Weerd en Hatenboer bij Roermond werden tot en met 5 april gemeld. De maximale groeps-grootte bedroeg 27 vogels. Van 11 januari t/m 13 april was een groep aanwezig bij Ooldergreend, Herten met een maximum van negen vogels. Uitwisseling tussen beide groepen is niet uitgesloten. Ook op de Stevolplas verbleef langdurig, van 11 januari t/m 19 maart, een groepje Toppers (maximaal 5). Elders in de provincie pleisterden de vogels korter zoals op 27 januari een man op het Leukermeer, op 27 november een vrouw bij Borgharen en op 1 maart zeven vogels op de Asseltse Plassen. Mogelijk een vervolgwaaarneming betrof twee mannen op 6 maart. Drie eerste winter vogels verbleven van 12 september t/m 30 oktober bij Klein Vink. **Zwarte Zee-eenden** werden op meerdere plaatsen gezien. Op 1 januari zwom een vrouwtje op de Pietersplas, op 6 januari was er een vogel op de Asseltse Plassen. Op 10 januari werden hier twee vogels gezien. Van 17-23 maart zat een mannetje op de Schroevendaalseplas, Ohé en Laak. Op 8 november verbleef een groepje van vier vrouwtjes op de Stevolplas. Van 22 t/m 25 november verbleef een vrouwtje op De Weerd. Ook **Grote Zee-eenden** waren weer op meerdere plaatsen aanwezig, met name in het Midden-Limburgse plassen-gebied. Op de Asseltse Plassen bevonden zich een mannetje en een vrouwtje van 6 januari t/m 6 maart. Op 8 maart werden hier twee mannetjes gezien. Van 16 maart t/m 13 april verbleef een tweede kalenderjaar mannetje op de Ooldergreend. Op de plassen De Weerd, Smalbroek en Hatenboer bleven meerdere vogels aanwezig tot maximaal vier exemplaren van eind 2012 t/m 27 januari 2013. Een mannetje werd vervolgens gezien op 1 maart op het Smalbroek. Ook op de Stevolplas verbleven nog Grote Zee-eenden voor langere tijd. Sinds eind 2012 waren hier tot zes exemplaren present. De laatste waarneming hier dateert van 22 maart; op 27 november waren er opnieuw twee exemplaren. Tenslotte verbleef de groep van de Pietersplas tot 1 mei met een maximum van negen vogels. Voor meer informatie over Grote Zee-eenden in Limburg zie Vergoossen in Limburgse Vogels editie 2012. De verspreiding van **Middelste Zaagbekken** bleef vrijwel beperkt tot de Midden-Limburgse Maasplassen. Vanaf eind 2012 t/m 17 maart werden enkele vogels in wisselend aantal (maximaal 3) gezien op de

*Kleine Zilverreigers,
Straelensche Broek, Arcen,
31 mei 2013 (P. Palmen)*

Bosmolenplas en de WML-plas. Tussen 2 en 6 januari was een mannetje aanwezig op de Brandt. Op 14 en 16 februari zat een vrouwtje op de Grote Hegge. Van 14 februari t/m 2 maart zwom een mannetje op De Weerd; op 23 maart zaten er twee vrouwtjes. Op 20 november werd hier weer een vrouw gezien. Ook de Stevolplas had 'haar' Middelste Zaagbekken. Tussen 14 maart en 14 april verbleef hier een vrouwtje en op 21 april werd een mannetje gezien. Twee vrouwtjes waren aanwezig op de Oolderplas van 21 maart t/m 6 april. Op 1 april zat een baltsend mannetje op de Schroevendaalseplas. Van de Isabellagreend, Merum werden op 2 april twee exemplaren gemeld. Van 25-29 april verbleef een mannetje op de Koeweide bij Grevendicht. De enige waarneming uit Noord-Limburg betrof twee vrouwtjes in de uiterwaarden bij het Gennepershuis, Gennep op 13 oktober. In Zuid-Limburg werd op 20 april een vrouw aangetroffen op de Pietersplas. Van 14 maart t/m 20 april was een **Parelduiker** aanwezig op de Oolderplas. Vanaf 28 maart kreeg deze vogel gezelschap van een tweede vogel. Op 3 november was een exemplaar aanwezig op de Oude Maas bij Heijen. De **Ijsduiker** die eind 2012 werd ontdekt op de WML-plas was hier tot 21 februari aanwezig. Op 8 november werden maar liefst twee exemplaren ontdekt, eveneens op de WML-plas. Deze vogels waren hier aanwezig tot ver in 2014. Op de Stevolplas tenslotte werd een exemplaar gefotografeerd op 29 november. Voor uitgebreidere toelichting over duikers; zie het artikel van Vergoossen elders in dit blad.

Van reigers tot valken

Op diverse plekken werden weer **Roerdompen** waargenomen. De soort blijft echter bijzonder schaars in Limburg. Op 2 januari hoorde men een vogel in De Krang, Swartbroek. Op 24 januari was een vogel aanwezig in het Vlakbroek, Koningslust. In februari werden de volgende meldingen gedaan: op de 2de bij de Mookerplas, de 5de bij de Leemput, Milsbeek en op de 13de bij de Bosmolenplas. Op 2 maart werd zowel een invallende vogel gezien op het Pikmeewenwater als in het Dubbroek, Maasbree. Op 10 maart was een exemplaar aanwezig bij De Banen, Nederweert. Gedurende de maand april werd enkele keren een roepende vogel gehoord in de Mariapeel. Op 5 april was een vogel aanwezig in de Turfkoelen, Herkenbosch en het Meersenerbroek bij Meerssen. Van 18 t/m 22 oktober tenslotte werd een Roerdomp gezien en gefotografeerd in de Romeinenweerd. In het zuiden bij Maastricht waren ook dit jaar **Kwakken** aanwezig. Op 24 april vloog een onvolwassen vogel over bij Heer. Vanaf 29 juli tot 9 augustus werd telkens een vogel gezien bij de Eijsder Beemden. Het ging in alle gevallen om een juveniele vogel met uitzondering van een waarneming op 5 augustus, toen werd hier een adult gemeld. **Kleine Zilverreigers** waren in 2013 minder zeldzaam. Winterse gevallen zijn wel bijzonder schaars in Limburg. Op 28 februari werd een vogel gemeld uit De Krang, Swartbroek. Op 31 maart was een exemplaar aanwezig in het Meggelveld, Wesseme. De meeste waarnemingen komen echter uit de tweede

Zwarte Ibis, Venlo,
6 november 2013
(R. Jakobs)

helft van het voorjaar en de zomerperiode. Van 24-28 mei waren twee vogels aanwezig op de Laarderheide, Nederweert. Op 27 mei vloog een exemplaar over De Hamert, Bergen. Pleisterende vogels zaten op het Straelensche Broek. Drie exemplaren werden gezien op 30 en 31 mei. Op 1 en 2 juni verbleven hier twee exemplaren en tot 7 juni was hier één vogel aanwezig. Mogelijk dat een van deze vogels op 6 juni verkaste naar het Nieuw Heerenven op De Hamert. Deze vogel bleef hier tot en met 10 juni. Eveneens op 6 juni was een Kleine Zilverreiger aanwezig bij de Schoorkuilen, Nederweert. Op 30 en 31 juli zat een vogel bij de Eijsder Beemden. In augustus zaten meerdere vogels in de omgeving van Nederweert. Op de 3de werd een exemplaar gezien bij Laarderheide, tussen 5 en 9 augustus bij de Einderbeek en vanaf de 6de bij de Banen. Hier verbleven maximaal vier vogels. De laatste waarneming hier komt van 16 september. Op 6 augustus werd een vogel kort gezien op het Oude Heerenven op De Hamert. Verder werden in Zuid-Limburg nog pleisterende vogels waargenomen: op 10 september in het Caumerbeekdal, Heerlen en op 25 september bij Molenberg, eveneens bij Heerlen. De hekkensluiters van het jaar waren drie overvliegende vogels over de Grootte Peel op 29 september. **Purperreigers** waren minder algemeen. Op 8 april werd de eerste vogel gemeld. Het betrof een overvliegende vogel bij het Schiereiland van Middelaar. Op het Nieuwe Heerenven kon op 13 april een volwassen vogel gefotografeerd worden tussen de wilgen en het riet. Op 20 april werd een overvliegende vogel gemeld op De Hamert

en op 21 april was vermoedelijk dit zelfde exemplaar aanwezig op het Nieuw Heerenven. Elders uit de provincie kwamen meldingen van een overtrekkende vogel over de Koeweide bij Grevendicht op 14 april, een verblijvende vogel in de Grootte Peel op 20 april en een adult op 15 mei ter plaatse bij het Eendenmeer op de Bergerheide, Nieuw-Bergen. Zomerwaarnemingen zijn erg schaars. Een opvliegender vogel werd gezien op 9 juli in het Reigersbroek, Montfort. De enige najaarswaarneming betrof een pleisterende juveniele vogel langs de Grensmaas bij Ifteren op 28 augustus. Een vroege overvliegende **Zwarte Ooievaar** passeerde het Rode Beekdal bij Schinveld op 16 maart. Pleisterende vogels in het voorjaar waren te zien bij De Banen (17-20 mei; 2 ex.) en op het Nieuw Heerenven (28-31 mei; 2 ex.). In het najaar werden de grootste aantallen aangetroffen in de Mariapeel, tot maximaal 19 'zwoeien' in september. In de Grootte Peel was het maximum 14 vogels. Het hoogste aantal overvliegende vogels betrof acht exemplaren op 26 augustus over trektelpost Aan de Majoor, Koningsbosch. Dankzij een snel telefoontje werden deze ook gezien boven de Kollenberg, Sittard. In het najaar van 2013 beleefde Nederland een heuse influx van **Zwarte Ibissen**. In Limburg bleef het slechts bij één vogel ten zuiden van Venlo, die overigens erg veel bekijks kreeg. Deze vogel was van 3-13 november meestal aanwezig langs de Kievitweg. De eerste **Lepelaar** werd gemeld op 19 april bij Holterbruch, Arcen. Tussen 6 en 25 mei verbleef een adulte vogel bij de Mussenbaan, Nederweert. Op 27 mei waren hier

zelfs drie vogels aanwezig. Op 9 mei werden op drie verschillende plekken in Limburg Lepelaars aangetroffen; twee vogels zaten in het Land van Bommel in de Mariapeel, een vogel op het Nieuw Heerenven en drie adulten foerageerden in het dal van de Niers bij Gennep. Vervolgens werden er wisselend op de diverse vennen op De Hamert Lepelaars gezien zoals tot drie exemplaren van 17 t/m 20 mei, één van 24 mei t/m 3 juni en op 13 en 14 juni weer één. Op 20 mei vlogen drie vogels over de Kraijelheide bij Venlo en drie foerageerden er op het Meerlebroek, Beesel. Op 21 mei stonden drie Lepelaars bij de Gebrande Kamp, Milsbeek en eveneens drie in de Mariapeel. Deze laatste bleven hier aanwezig tot 27 mei. Op 23 mei was er een vogel bij het Gennepshuis en later op 31 mei in het dal van de Niers. Op 26 mei stonden twee vogels in een natuurontwikkelingsgebied ten noorden van de Bergerheide, Nieuw-Bergen. Op 27 mei zijn drie Lepelaars waargenomen bij Elsteren, Well. Hier was op 2 juni nog één vogel aanwezig. In de tweede helft van het jaar was de spoeling iets dunner met in de Mariapeel op 4 juli twee exemplaren, op 1 augustus drie en op 17 september tenslotte weer twee. Bij de Gebrande Kamp werden op 17 augustus (2), op 27 augustus (1 juveniel) en op 9 september (1) vogels waargenomen. Op 21 september stonden twee Lepelaars bij de Asseltse Plassen en op 28 september werd een overvliegende vogel gezien bij de Romeinenweerd. De laatste waarneming van 2013 betrof een passerend exemplaar over telpost De Hamert op 10 november. In het voorjaar verbleef een **Roodhalsfuut** in zomerkleed op de Oolderplas tussen 16 maart en 14 april.

Op 16 april werd een vogel, eveneens in zomerkleed, waargenomen op de Stevolplas. Een juveniel liet zich bewonderen van 31 augustus t/m 3 september op de Grensmaas bij Itteren. Plaatstrouwe Roodhalsfuten verbleven op de WML-plas vanaf 12 oktober tot het einde van het jaar. Hier werden maximaal vier vogels geteld. Op de Stevolplas werd op 20 november een adulte vogel in winterkleed gezien. **Kuifduikers** zaten op de WML-plas vanaf het begin van het jaar tot en met 17 april (maximaal 2) en op 14 oktober (2). Op 16 februari was een exemplaar aanwezig op de Pietersplas. Sporadisch zaten vogels op de Bosmolenplas. Hier zwom op 7 januari één vogel en op 27 december maar liefst een groepje van zes. Op 1 maart werd een Kuifduiker gezien op De Weerd, waar op 3 maart twee vogels zaten. Op 16 maart werd op de Stevolplas nog een vogel aangetroffen. Zomerkleedvogels waren aanwezig van 13 maart t/m 20 april op de Oolderplas (2). De beste plekken om **Geoorde Futen** te zien waren de Einderbeek en het Reindersmeer. In het gebied van de Einderbeek waren vooral vogels aanwezig in de periode april-juli; op het Reindersmeer vooral in de periode medio juli tot eind oktober met als hoogtepunten eind juli en begin augustus met een maximum van 27 exemplaren. In 2013 werden de nodige **Zeearenden** gemeld. Op 26 januari werd een onvolwassen vogel gezien langs de Maas bij Grevenbicht. De volgende dag kwam een melding van de Belgische kant van de Maas. Op 16 maart vloog een Zeearend over Beek in noordelijke richting. Een uur later werd de vogel bij Sint-Odiliënberg waargenomen. Op 18 mei vloog een onvolwassen exemplaar over de Stevolplas. De

Zeearend, De Hamert,
30 september 2013
(H. Crommentuyn)

Steppekiekendief,
Montfort, 12 juni 2013
(G. de Hoog)

eerste twitchbare vogel van 2013 verbleef in de middag van 19 september bij de Asseltse Plassen. Op 30 september vloog een onvolwassen Zeearend in het noorden van Limburg rond. De vogel werd rond 15.00 uur gezien boven de Mariapeel, vliegend in zuidwestelijke richting. Veertig minuten later dook deze op bij Nederweert. Vanaf 17.00 uur was een onvolwassen Zeearend, vermoedelijk dezelfde vogel, aanwezig op het Heerenven op De Hamert. Hier heeft de vogel ergens de nacht doorgebracht en een oplettende waarnemer zag hem op 1 oktober om half elf vertrekken. In het voorjaar zijn 13 **Grauwe Kiekendieven** doorgegeven, meestal overvliegend. Op De Hamert was enkele dagen een vrouwtje met wingtags aanwezig van 19-23 mei. Deze vogel bleek op 18 juli 2012 te zijn geringd en getagd nabij Finsterwolde (Werkgroep Grauwe Kiekendief). Ook op de Bergerheide verbleef van 19-25 mei een vogel, dit maal een man. De enige zomerwaarneming betrof een overvliegende vogel op 25 juni over het Heerenven. Vanaf augustus trokken weer Grauwe Kieken door met in totaal 17 exemplaren tot eind september. Bijzonder waren de twee waarnemingen van een **Steppekiekendief**. Op 9 april trok een volwassen man langs de Maas bij Maasbracht. Op 12 juni werd een tweede kalenderjaar vrouw gefotografeerd, vliegend over het Reigersbroek, Montfort. Extreme trek van **Wespendieven** vond plaats in Noord- en Midden-Limburg op 25 en 26 augustus. Sommige trekposten zagen honderden vogels overvliegen met als hoogste aantallen 705 over de Loozerheide, Weert en 575 over Aan de Majoor op de 26ste.

Verwend als we in Limburg de laatste jaren waren met **Ruigpootbuizerds**, zo schaars was de soort in 2013. Op 19 februari werd een onvolwassen vogel gezien bij Wahlwiller. Overtrekkers werden waargenomen in de Groote Peel op 18 maart, over Heythuysen op 24 maart, op 7 april over telpost Loozerheide en op 21 april over telpost De Hamert (alle onvolwassen). Op 7 april was een eerste winter vogel ter plaatse bij het Eendenmeer op de Bergerheide. In de tweede helft van het jaar vlogen vogels over de Eijsder Beemden op 2 oktober en over Ospel op 9 november. Tenslotte was een tweede kalender jaar mannetje aanwezig op en rond het hamsterreservaat bij Sibbe van 20 november t/m 5 december. In het najaar van 2013 werden er meer **Roodpootvalken** dan gebruikelijk gezien in Nederland, zo ook in Limburg. De meeste 'roodpoten' werden in september gezien en betroffen juveniele vogels. De meldingen kwamen vooral van de trekposten. Zo vlogen er vogels over De Hamert op 5, 22 en 27 september, over de Groote Peel op 12 september, 5 en 10 oktober (telkens 1). Op 21 september werd een mannetje gezien bij Gulpen en op 5 oktober vloog een juveniele vogel over de Mariapeel.

Van rallen tot steltlopers

Porseleinhoentjes blijven bijzonder schaars. Op 4 mei werd een vogel gezien op zeer korte afstand op de Beegerheide en op 30 mei werd er een gehoord in de Krang, Swartbroek. **Kraanvogels** zijn alle maanden gezien. Dè topdagen met sterke doortrek waren 4 en 5 maart. In de hele provincie werden

op beide dagen enorme aantallen overvliegende Kraanvogels waargenomen. Op een enkele plek werd ook overnacht zoals op De Hamert (800), op het Wolfsplateau bij de Meinweg (2500) en in het Grauwveen (175). Voorzichtige schattingen geven aan dat het totaal aantal Kraanvogels wel eens hoger zou kunnen liggen dan 100.000 exemplaren (voor meer informatie zie van der Laak in editie 2012). De enige **Kwartelkoning** van dit jaar werd gehoord van 28 mei tot 5 juni langs de Maas bij Arcen.

Een **Steltkluut** werd gezien vanaf 15 april bij Klein Vink. Deze vogel was aanwezig t/m 22 april en was soms ook te zien op het Heerenven. Op 21 en 22 april waren twee vogels aanwezig op de Bergerheide. Op 3 mei vlogen er twee over telpost De Hamert. Op 11 mei werden opnieuw Steltkluten ontdekt en wel drie vogels. Deze drie bleken erg mobiel te zijn en waren tot 18 mei afwisselend te vinden op het Heerenven, op Klein Vink of het Straelensche Broek. Op 24 mei waren opnieuw twee Steltkluten aanwezig op het Heerenven; deze vogels verbleven hier t/m 7 juni. Tenslotte werd op 23 en 24 juni één exemplaar waargenomen, wederom op het Heerenven. Er werden dit jaar weer diverse **Kluten** gezien. Ondanks allerlei natuurontwikkelingsprojecten langs de Maas blijft de soort echter schaars. Zo 'zwom' op 10 maart een groepje van vijf vogels op de Pietersplas. Op 17 maart stonden drie vogels bij het Grindgat van Itteren en op 18 maart was een vogel aanwezig langs de Maas bij Beegden. Op gepaste afstand van de Maas, op het Straelensche Broek waren op 22 maart twee vogels aanwezig. Maximaal vier Kluten zaten opnieuw bij Itteren van 10 t/m 13 april. De grootste groep van het jaar bestond uit tien exemplaren bij de Schoorkuilen, op 17 april. Op 25 april werden twee vogels aangetroffen langs de Grensmaas bij Borgharen. Vermoedelijk dezelfde vogels stonden even later deze dag bij Itteren en bleven hier tot 28 april. Op 10 mei was een vogel aanwezig bij de Stevolplas. Op 20 juni stond er een op het Heerenven en tussen 14 en 16 augustus waren er twee vogels op De Hamert. **Zilverplevieren** waren met name in het voorjaar schaars met slechts twee waarnemingen; op 10 mei werd een vogel gemeld op het Straelensche broek en op 12 en 13 mei op het Heerenven. Op 25 augustus vloog een vogel over de Stevolplas en op 5 september over telpost De Hamert. Tussen 27 september en 9 oktober verbleven maximaal zes Zilverplevieren langs de Grensmaas bij Borgharen. Mogelijk was deze groep op 7 oktober tijdelijk verhuisd naar het nabij gelegen Itteren. Op 30 september

passeerde een exemplaar de Kollenberg. Op 2 oktober stond wederom een Zilverplevier op het Straelensche broek. Van 3-5 oktober was een vogel aanwezig op de Stevolplas; op 8 oktober kwam van deze plek weer een melding. De laatste waarneming van 2013 betrof een overvliegende vogel bij Doenrade. De enige voorjaarswaarneming van een **Morinelplevier** was een overvliegende vogel bij Klein Vink, Arcen op 19 april. Najaarswaarnemingen, alle ook van overvliegende vogels, werden verricht op trekteleposten. Over telpost De Hamert vloog een 'morinel' op 25 en 29 augustus. En over Aan de Majoor op 26 augustus. Vermoedelijk dezelfde vogel werd een kwartiertje later opgepikt op de Kollenberg. Op telpost Loozerheide werd op 1 en 22 september een overvliegende vogel gezien. De meeste waarnemingen en exemplaren kwamen van de telpost uit de Grootte Peel. Op 7, 12 en 22 september vlogen hier solitaire vogels over. Het enige groepje van het jaar werd hier gezien op 20 september en bestond uit drie vogels, ook overvliegend. **Regenwulpen** lijken met het jaar schaarser te worden. We ontvingen slechts 38 waarnemingen, vooral uit de Peelregio en het Maasdal. De meeste waarnemingen kwamen uit het voorjaar; maar de grootste groep (10) werd gezien in het najaar. Een bijzonder groot aantal van 23 **Rosse Grutto's** bij elkaar werd waargenomen op 7 maart bij Roosteren. De enige andere voorjaarswaarneming is van 21 april. Toen stond er een vogel aan de Mussenbaan bij de Grootte Peel. Op 3 oktober vloog een winterkleed vogel over de Asseltse Plassen. Op 13 oktober was een exemplaar aanwezig in de Bouxweerd, Neer en tussen 22 oktober en 1 november zat een vogel op het Zwart Water, Venlo. Er werden slechts twee **Steenlopers** gemeld. Op 11 mei was een vogel kort aanwezig op het Heerenven en op 30 augustus werd een vliegende vogel opgemerkt bij de Stevolplas. **Kanoeten** vlogen op 29 augustus over telpost De Hamert (4). Op het herstelde Oude Heerenven op De Hamert waren er Kanoeten van 1-4 september (2). Op 4 en 5 september was een vogel aanwezig in de Eijsder Beemden. Van 15-20 september waren eerst drie, later twee Kanoeten op Klein Vink. Op 1 oktober tenslotte zag men een exemplaar bij de Einderbeek. **Krombekstrandlopers** zaten bij Borgharen op 25 april (1), van 24-27 augustus (1) en op 30 augustus (1) bij De Banen, van 6-10 september (1) op het Straelensche Broek en op 8 september (1) op het Oude Heerenven. **Temmincks Strandlopers** waren iets minder algemeen dan vorig jaar. In het voorjaar werden slechts twee maal vogels gezien, namelijk op 5 mei drie exemplaren

in het Meerlebroek en op 9 mei twee vogels op het Heerenven. Het najaar kende vier gevallen van alle één exemplaar; 10 augustus op het Oude Heerenven, 13 augustus in het Meerlebroek, 1 september op de Laarderheide, Nederweert en van 9-13 september bij Klein Vink. Ook **Kleine Strandlopers** waren in 2013 weer spaarzaam vertegenwoordigd, met slechts één waarneming in het voorjaar; op 19 mei liep een vogel rond bij de Einderbeek. In het najaar was er sprake van zes waarnemingen, alle van een enkele vogel. Een exemplaar was aanwezig op 31 augustus bij Itteren, 1 september in het Strealensche Broek, 22 september bij de Einderbeek, 28 september bij Roo-beek, Arcen, 2 oktober wederom in het Straelensche Broek en van 1-4 oktober tenslotte bij de Asseltse Plassen. **Drieteenstrandlopers** bleven beperkt tot het voorjaar. Op 13 april was er een aanwezig bij Klein Vink, op 14 april liep een exemplaar langs de Grensmaas bij Itteren en op 27 april wederom één bij Klein Vink. Dat dit gebied een aantrekkingskracht uitoefent op deze soort blijkt wel uit het derde geval van dit jaar op deze plek op 18 mei, dit maal van maar liefst vijf exemplaren.

Van meeuwen tot spechten

Bijzonder intrigerend was de waarneming van een overvliegende **Kleine-** of **Kleinste Jager** in de omgeving van Koningslust op 27 augustus. Van de vogel zijn foto's gemaakt, maar helaas is de kwaliteit te gering om er een soortnaam aan te plakken. Bijzonder spectaculair was de langsvliegende adulte **Kleinste Jager** over de Kokkelert bij Roosteren op 10 juni. Ook van deze vogel zijn enkele foto's gemaakt waarop de lange middelste staartpennen goed zichtbaar zijn. Het betreft het tweede Limburgse geval na een vondst op 8 oktober 1983 in de Peel bij Sevenum. **Reuzensterms** lijken jaarlijkse doortrekkers te worden. Ook in 2013 zijn er weer enkele vogels gezien. Op 9 april vlogen twee vogels over de Maas bij de Bouxweerd richting noord. Op de avond van 6 mei werden twee adulten waargenomen op het eilandje van de Stevolplas. Op 6 juni werden twee vogels gezien boven de Pietersplas, die vervolgens doorvlogen in noordelijke richting. De **Grote Stern**, als echte kustbewoner, is zeldzaam in Limburg. De enige, niet gedocumenteerde, melding betrof twee overvliegende vogels boven de Molengreend, Maasbracht op 13 september. Om **Noordse Sterns** te zien is de Stevolplas de beste plek in Limburg. Op 26 april, 29 april en 3 mei vloog hier een exemplaar boven de plas. Op 19 mei werd bij de Koeweide een vogel gezien.

Velduilen werden dit jaar weer op diverse plekken gezien. Doorgaans ging het om een enkel exemplaar. Op 24 januari vloog een vogel bij Aan de Majoor. Bij Puth werd een exemplaar waargenomen in de periode 8-12 februari en op 3 maart nog eens. Mogelijk maakte deze vogel deel uit van een groepje van drie dat in februari en begin maart aanwezig was bij de Sittardergats, Doenrade dat iets noordelijker ligt. Op 11 februari werden twee Velduilen waargenomen bij het hamsterreservaat Sibbe. Op 4 maart vlogen twee vogels op het veld bij de Bemelerweg, Maastricht. Van 10-17 maart werd met regelmaat een jagende vogel gezien in de omgeving van de Banendijk, Nederweert. Op 28 maart bezocht een vogel het Golfterrein van Bleijenbeek bij Siebengewald. In de Mariapeel was een vogel ter plaatse op 6 april. In het Maasdal bij Grevenbicht werd onregelmatig een vogel waargenomen tussen 11 april en 29 mei. Of het telkens om dezelfde vogel ging is niet bekend. Op 13 april werd toch weer een vogel gezien bij Sibbe. Bij de Eijsder Beemden werd op 27 april nog een Velduil geregistreerd. In het najaar is slechts één waarneming verricht en wel op 12 november toen een vogel overvlog bij Mamelis, Vijlen. Voor het tweede jaar op rij waren er territoriale **Hoppen** aanwezig. Op De Hamert werden van eind april tot eind juni twee roepende vogels waargenomen. Een broedgeval werd niet vastgesteld. Ook op andere plaatsen werden opvallend veel Hoppen gemeld. Op 21 april was een vogel aanwezig op de Bergerheide. Hier werd op 19 juni zelfs een roepende vogel gehoord. In het Geuldal bij Mechelen was een vogel aanwezig op 27 april. Op 6 mei vloog een vogel voorbij een waarnemer bij het Straelensche Broek. Tussen 2 en 14 juni werden twee vogels gezien in de omgeving van de Stramproyse Heide. Op 11 juni riep een Hop in het Heuloërbroek, Aijen. Van 15-28 juni werd een Hop gehoord en gezien aan de zuidrand van het Landgoed Arcen. Het eerste najaarsgeval van 2013 betrof een exemplaar aanwezig aan de rand van een bedrijventerrein bij Herkenbosch op 9 en 10 oktober. Tenslotte zat een Hop op 12 oktober bij Montfort en op 17 oktober bij Beegden. **Draaihalzen** trokken door in zowel het voorjaar (7) als het najaar (9). Op enkele plekken werden ook baltsende vogels gehoord, tot in juni.

Van klauwieren tot gorzen

Een vrouwtje **Roodkopklauwier** werd op 24 april ontdekt aan de rand van de Groote Peel en tot in de avond gezien. Met slechts twee, niet gedocumenteerde

Hop, Herkenbosch,
10 oktober 2013
(G. de Hoog)

gevallen is de **Bonte Kraai** een bijzonder zeldzame vogel geworden. Op 10 oktober zouden twee vogels aanwezig zijn geweest bij Kessel en op 6 november werd een vogel gezien bij de Teggerseplas, Ohé en Laak. Er worden steeds meer **Raven** gemeld. De meeste waarnemingen komen van De Hamert en omgeving en de Meinweg. De **Buidelmees** blijft een schaarse gast maar er zijn voor 2013 toch indicaties dat de soort op enkele plekken heeft gebroed. Daarnaast zijn er ook doortrekkende vogels gezien en gehoord. De enige groep (4 ex.) werd gezien bij de Stevolplas op 14 april. Met slechts twee meldingen is ook de **Baardman** erg schaars in Limburg. Op 26 oktober zaten twee exemplaren in een rietkraag op het Heerenven. Op 24 november waren drie vogels aanwezig bij de Bosmolenplas. Voor de **Kuifleeuwerik** lijkt het doek definitief te zijn gevallen. In de eerste helft van het jaar werd het bekende paartje van Tradeport-West, Venlo nog met regelmaat gezien. De laatste waarneming staat op 14 juni, daarna geen enkele melding meer! **Strandleeuweriken** werden waargenomen op 26 oktober langsvliegend bij telpost De Hamert, op 29 november in de omgeving van de Bemelerweg en op 23 december in de omgeving van de Wintrakerweg, Doenrade (alle 1). Een **Pallas' Boszanger** werd op 6 november in de ringersnetten in de Groote Peel aangetroffen. Het betrof pas het derde geval in Limburg. Spectaculair was de ontdekking van een zingende **Grauwe Fitis** in de Romeinenweerd op 2 juni. De vogel trok veel bekijks en werd tot 14 juni waargenomen. De waarneming is inmiddels aanvaard door de CDNA en dit betekent een nieuwe soort voor Limburg.

Zingende **Orpheusspotvogels** werden waargenomen in het Gerendal en Oud-Valkenburg vanaf 5 t/m 20 juni, op 2 juni bij Gulpen-Wittem, van 14 juni t/m 17 juli bij Wahlwiller en van 5 t/m 23 juni in de Kruispeel, Weert. Er werden dit jaar drie zingende **Grote Karekieten** opgemerkt. Op 21 mei zong een vogel op het industriegebied Trilandis, Heerlen. Voor een langere periode lieten vogels zich horen bij de Asseltse Plassen van 2-22 juni en van 28 mei t/m 18 juni bij de Pietersplas. Met 19 gemelde exemplaren blijft de **Rietzanger** in Limburg een schaarse vogel. In de meeste gevallen betrof het een zingende vogel die een dag ter plaatse was. Erg bijzonder was de ontdekking van een juveniele **Waterrietzanger** in de Kruispeel op 4 augustus. De vogel is op de gevoelige plaat vastgelegd. Er werd aan het begin van het jaar een klein aantal **Pestvogels** gezien. De veel bezochte vogels (2) aan de Rijnkade bij Venlo, waren daar aanwezig van 1 tot 11 januari. Eveneens op 1 januari werden twee vogels waargenomen bij de WML-plas. Op 6 januari werden op twee verschillende plekken Pestvogels gevonden; één overvliegend bij Sevenum en één ter plaatse bij het Lateraalkanaal Linne-Buggenum. Op 7 januari was een vogel aanwezig bij de Gebrande Kamp en zat er één bij Lemiers. Op 16 januari zaten twee vogels in het Aambos, Heerlen en op 26 januari zat één vogel in het Geleenbeekdal bij Terworm. Op 8 februari werd een vogel gezien bij Vaals en op de 12de zat de grootste groep van dit jaar bij Terwinselen, Kerkrade (10). Op 18 februari werden wederom Pestvogels gezien bij Lemiers, dit maal drie. Op 3 en 4 april waren vijf vogels aanwezig

in het Geuldal bij Epen. De enige waarneming uit het najaar betrof een overvliegende vogel over de Romeinenweerd. **Waterspreeuwen** werden gezien op 9 augustus langs de Geul ten zuiden van Epen en op 28 november langs de Geul in Valkenburg. Er werden 11 **Engelse Kwikstaarten** gemeld. In een enkel geval was een vogel voor langere tijd aanwezig zoals in de omgeving van de Schoorkuilen van 17 t/m 27 april en langs de Hagerbroekerweg bij Wessem van 27 april tot 5 mei. Hier werden zelfs korte tijd twee vogels gezien. Jaarlijks worden in het voorjaar, met name eind april en mei **Noordse Kwikstaarten** gemeld; de meeste vogels bij aanhoudende oostelijke wind. Aardige aantallen vlogen op 6 en 7 mei, respectievelijk 31 en 14 Noordse Kwikken, over telpost De Hamert. Andere groepjes werden onder andere opgemerkt bij het Heerenven op 14 mei (8) en bij Grevenbicht op 1 september (10). **Rouwkwikstaarten** blijven lastig in Limburg. Er worden weinig volwassen mannetjes gezien en de determinatie van onvolwassen vogels en vrouwtjes is erg lastig. De meeste waarnemingen worden gedaan in de periode maart-april. Een **Grote Pieper** vloog op 29 september over de Groote Peel. Op telpost De Hamert werden Grote Piepers gezien op 14 oktober (1), 26 oktober (2) en op 9 november (1). Op 10 november was een exemplaar aanwezig op de Blericksche Heide, Venlo. **Duinpiepers** zijn minder zeldzaam. Op 26 april vloog een Duinpieper over Gasthuis, Bemelen en op 28 april over telpost De Hamert. In het najaar worden meer waarnemingen gedaan. De eerste trekkende vogel werd gemeld op 17 augustus over telpost Aan de Majoor, de laatste op 29 september over telpost De Hamert. Het ging om 25 waarnemingen van in totaal 29 vogels. Een **Roodkeelpieper** was aanwezig in het Reigersbroek op 4 mei. Overvliegende vogels werden gezien, dan wel gehoord, op 6 mei over telpost De Hamert, op 22 september eveneens over telpost De Hamert, op 6 oktober over telpost Aan de Majoor en op 8 en 20 oktober over telpost de Groote Peel. **Grote Barmsijzen** werden 21 keer doorgegeven. Het ging doorgaans om enkele vogels. De grootste groep was aanwezig op de Meinweg op 30 maart en bestond uit tien exemplaren. In het najaar van 2013 deed zich sinds lange tijd weer een invasie voor van **Kruisbekken** in Nederland en ook Limburg. Met deze Kruisbekken vlogen **Grote Kruisbekken** mee. Ook in Limburg werden op enkele plekken Grote Kruisbekken gemeld. Onder voorbehoud van beslissingen van de CDNA zijn de volgende gevallen bekend. Op 19 oktober zaten minimaal twee mannetjes Grote

Kruisbek in een groep Kruisbekken in een berkje bij het Pikmeeuwenwater. De vogels deden een poging om te gaan drinken, maar werden al snel verstoord door een loslopende hond. De vogels zaten te kort om foto's te kunnen maken. Tussen 17 en 24 november werden tot maximaal twee Grote Kruisbekken gezien in De Zoom, Nederweert. Op 20 november vloog een roepende vogel over telpost de Groote Peel. In de bossen ten oosten van Wellerlooie werden vijf vogels gezien. Van een vrouwtje zijn enkele foto's gemaakt. Spectaculair en leerzaam was de ontdekking van een grotere groep Grote Kruisbekken aan de rand van een heideveld op de Mulderskop, Molenhoek. Maximaal zijn er 26 vogels gemeld. Deze groep bleef tot ver in 2014 aanwezig en trok erg veel bekijks. Een zingende adult man **Roodmus** werd op 28 mei ontdekt in het Reigersbroek. Het ontbrak deze vogel niet aan belangstelling. De laatste waarneming is van 19 juni. Er waren twee waarnemingen van een overvliegende **Sneeuwgorz**, beide op 8 november, op zowel telpost De Hamert als telpost de Groote Peel. De meeste waarnemingen van **Ijsgorzen** worden gedaan vanaf trekteleposten. Dat was in 2013 niet anders. Er was één voorjaarswaarneming en wel op 7 april over telpost De Hamert. In het najaar vlogen Ijsgorzen over telpost Groote Peel op 14 (1), 22 (1) en 29 (1) oktober, over telpost Loozerheide op 5 oktober (2), over telpost De Hamert op 29 september (1), 5 (1), 12 (1), 14 (1), 15 (1), 19 (2) en op 26 oktober (1) en over de Mariapeel op zowel 20 als 21 oktober twee vogels. Buiten deze trekteleposten waren er waarnemingen op 14 oktober bij Cadier en Keer (1), op 19 oktober bij Sint-Odiliënberg (1), op 22 oktober over de Brunsummerheide (1) en op 5 november over het Schiereiland bij Middelaar. Een mannetje **Ortolaan** werd gezien op 27 april op de Eckelste Bergen, Bergen. Op 8 mei was een exemplaar aanwezig op de Laarderheide. In het najaar zijn alleen trekkende vogels waargenomen. Op 21 augustus vloog een vogel over de Groote Peel en op 24 augustus en 5 september telkens één vogel over telpost De Hamert. Een tikkend gorsje dat verdacht veel leek op een Dwerggorz werd waargenomen overvliegend vanaf telpost de Groote Peel op 28 september. **Grauwe Gorzen** tenslotte waren te zien in diverse hamsterreservaten in Zuid-Limburg. De grootste concentraties werden bereikt in de regio Sittardergats/Puth tot maximaal 24 exemplaren op 2 januari.

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
Kikkert99@hotmail.com

COÖRDINATIE PROJECTEN EN SOORTONDERZOEKEN IN LIMBURG

PROJECTEN

Broedvogelonderzoek Sovon

SOVON, afdeling Monitoring, Arjan Boele,
www.broedvogels@sovon.nl, Natuurplaza
(gebouw Mercator 3, universiteitsterrein
Nijmegen), Toernooiveld 1, 6525 ED
Nijmegen, tel. 024-7410410, www.sovon.nl
Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen

Districtscoördinatoren Broedvogeltellingen Limburg Sovon

District Limburg-Noord

H.P. Uebelgünn en G. Lamers
p/a Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum
tel. 077-4673049, hanspeter.susan@kpnplanet.nl

District Limburg-Zuid

Vacant vanaf 1 januari 2013

Watervogeltellingen Sovon

Coördinator Limburg: T. Cuijpers
Wilhelminalaan 26, 6107 AK Stevensweert
tel. 0475-551579 of 06-54320606
toncuijpers@gmail.com

Coördinatie Broedvogelonderzoek Maasdal

Gaby Bollen (Vereniging Natuurmonumenten)
p/a Sovon, Nijmegen (adres zie boven)

Wetlandwacht Vogelbescherming Nederland

De Grootte Peel & De Verheven Peel

B. van Noorden, Maassingel 144
5751 VS Deurne, tel. 049-3320189

Website Vogelstudiegroep

www.limburgsevogels.nl

Website Natuurhistorisch Genootschap Limburg

www.nhgl.nl (zie onder studiegroepen: vogels)

Mailgroep Vogelinfolimburg

Aanmelden: blanco mailtje sturen naar
vogelinfolimburg-subscribe@yahoogroups.com
en daarna eenmalig bevestigen.
Informatie: R. Schols, Houtstraat 37,
6127 EB Grevenbicht, tel. 046-4859590

Vogelarchief Limburg

Waarnemingen invoeren op www.waarneming.nl
of via de invoermodule van het NHGL,
wachtwoord en toegangscode verkrijgbaar
bij k.letourneur@nhgl.nl

Dwaalgasten en Zeldzaamheden (DBA/CDNA)

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen
tel. 043-4552511, m.berlijn@mandema.nl

SOORTONDERZOEKEN

Kerkuil

Provinciaal coördinator: H. Beckers
Schaapsweg 72, 6077 CG St. Odiliëberg
tel. 0475-533003, boomvalk@home.nl
Regionale coördinatoren:

Noord-Limburg

R. Bovee, tel. 077-4672253

Midden-Limburg

L. Verbeek, tel. 0475-534391

Zuid-Limburg

P. Steijnen, tel. 046-4332155

Steenuil

Provinciaal coördinator: T. Custers
tel. 043-3649649, steenuilen.limburg@home.nl

Oehoe

Contactadres:
S. van Lierop, Achter de Hoven 3,
6067 AH Linne, tel. 06-43054431

Middelste Bonte Specht

Contactpersoon: J.J. Bakhuizen
Sint Servaasbolwerk 26, 6211 NB Maastricht
tel. 043-3257523; jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Gierzwaluw

Gierzwaluwbescherming Nederland (GBN)

Vertegenwoordigers:

Midden-Limburg

J. Vrehe, tel. 0475-482817

j.vrehe@ziggo.nl

Zuid-Limburg

H. van de Laar, tel. 045-5273211

hans.van.de.laar@hetnet.nl

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels
Essendijk 15, 6243 BH Geulle
tel. 043-3645606

Artikelen

- 1 20 jaar natuurontwikkeling en broedvogelmonitoring in het Zuidelijk Maasdal (Gijs Kurstjens, André van Kleunen, Jan Joost Bakhuizen & Jan Willem Vergeer)
- 16 Van STEVOLplas naar Molenplas: wat doen de broedvogels? Resultaten van vijf jaar broedvogelinventarisatie 2009-2013 (Tjeu Vossen)
- 32 Zeeduikers in het Maasdal (Willem Vergoossen)
- 38 Eerste broedgeval van de Raaf in Limburg sinds 144 jaar (Jan Erik Kikkert)
- 45 Het dieet van Limburgse Grauwe Klauwieren (Marijn Nijssen & Marten Geertsma)
- 55 Voorjaarsfenologie 2013 en 2014 (Jan Joost Bakhuizen)
- 59 Zeldzame broedvogels in Limburg in 2013 (Fred Hustings, Hans-Peter Uebelgünn, Geert Lamers & Jan Peeters)

Fotopagina's

- 71 Favoriete Limburgse vogelfoto's uit eigen archief

Bijzondere waarnemingen

- 73 Sterke doortrek van Kepen over De Hamert in het voorjaar van 2014 (Jan Erik Kikkert)
- 76 Broedgeval Ooievaar in Zuid-Limburg (Rob van der Laak)
- 77 Griel bij 't Hanik op 10 mei 2014 (Mario Valckx)
- 79 Citroenkwikstaart bij Klein Vink op 29 mei 2014 (Ruud Jakobs)
- 81 Kokmeeuwen kijken loont!
Het verhaal achter de ontdekking van de tweede Ralreiger voor Limburg (Jeroen Nagtegaal)

Vogelwaarnemingen

- 83 Aflevering 30; Het ornithologische jaar 2013 (Jan Erik Kikkert)

